

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

GÖKOVA KÖRFEZİ'NDE BALIKÇI KADINLAR:
İŞ VE YAŞAM PRATİKLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
20096134 Özlem YENİAY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Aylın DİKMEN ÖZARSLAN

İSTANBUL, 2012

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

GÖKOVA KÖRFEZİ'NDE BALIKÇI KADINLAR:
İŞ VE YAŞAM PRATİKLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
20096134 Özlem YENİAY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Aylın DİKMEN ÖZARSLAN

İSTANBUL, 2012

Özlem YENİAY tarafından hazırlanan **Gökova Körfezi'nde Balıkçı Kadınlar : İş ve Yaşam Pratikleri** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 03 / 07 / 2012

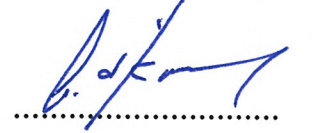
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

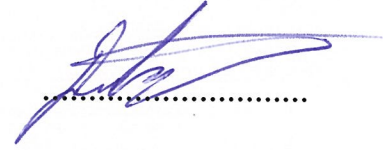
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ayşe DURAKBAŞA (M.Ü.Öğr.Üy.)

.....

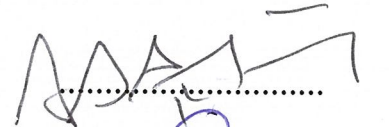
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Aylin DİKMEN ÖZARSLAN (Danışman)

.....

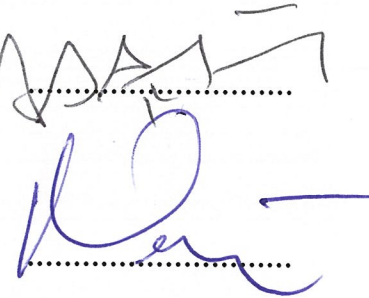
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.N.Gamze TOKSOY

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Begüm Özden FIRAT

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Nermin SAYBAŞILI (MSGSÜ.Sanat Tarihi)

.....

İÇİNDEKİLER

	<u>SayfaNo.</u>
ÖNSÖZ	III
ÖZET.....	V
SUMMARY	VI
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. TARİH YAZIMI VE CİNSİYETLENDİRME	10
2.1. Egemen Tarih Yazımı ve Feminist Eleştirisi	10
2.2. Antropoloji; Erkeklerin Kavimleri Kavimlerin Kadınları	19
2.3. Arkeoloji; Erkek Egemenliği ve Feminist Arkeoloji	24
2.4. Deniz ve Kıyı Antropolojisi Çalışmalarında Kadın	30
BÖLÜM 3. GÖKOVA COĞRAFYASI TARİHİ	42
3.1. Antik Dönem; Karia	42
3.2. Pers İmparatorluğu Sonrası ve Hekatomnid Hanedanlığı	45
3.3. Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemi'nde Muğla Kenti	46
3.4. Modern Dönemde Muğla	48
BÖLÜM 4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	51
4.1. Görme, Anlama ve Aktarma Biçimleri	51
4.2. Çalışma Alanının İnşası	56
4.3. Deneyim; Etnografin Konumu	64

BÖLÜM 5. GÖKOVA'DA KADIN BALIKÇILAR	67
5.1. Gökova Körfezi'nde Balıkçı Yerleşimleri; Akyaka, Akçapınar, Akbük	67
5.2. Balıkçı Kadınlar Hakkında Kısa Notlar	71
5.3. Balıkçı Evi	75
5.4. Aile Balıkçılığı ve Tekne Yaşamı	79
5.5. Kendi Hikayeleri (Her-Stories)	82
5.6. Küçük Balıkçılık ve Geçim	85
5.7. Denizde İş ve Gündelik Hayat	96
5.8. Ekonomik Örgütlenme; Kooperatifler ve Kayaflar	111
BÖLÜM 6. SONUÇ	122
EKLER	135
KAYNAKLAR	140
ÖZGEÇMİŞ	148

ÖNSÖZ

Toplumsal cinsiyet dünyayı iki cinsiyetli olarak kabul eden ve bu cinslerin farklılıklarına dair bilgiyi ifade eden kavramdır. Toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışıyla birlikte erkek ve kadın cinsine dair farklılıkların biyolojik olmaktan öte toplumsal bir kurgu olduğu ifade edilmeye başlar. Kadınlar toplumsal hayat içinde ikincil ve çoğu zaman görünmez öznelerdir. Cinsiyet eksenli işbölümü ve anneliğin kadının cinsiyet rolleri üzerinde belirleyici etkisi toplumsal cinsiyet çalışmalarının odağında yer alan iki önemli konudur. Toplumsal cinsiyet kavramı ve onun etrafında şekillenen cinslere ait sabit rol kategorileri söylemi, sosyal, kültürel, cinsel, ekonomik ve kamusal alanları egemen olan erkekler yararına düzenler. Kadının pozisyonunu erkeğe göre konumlandıran bu söylem kadınların yaşamlarını kısıtlayan baskıcı normlar kurar ve bunları genelleştirir. Ancak feminist yazın bu genelleştirmeci ayrımlara itiraz ederek genel geçer kabul gören bilgilerin tarih boyunca egemen sınıflar tarafından üretildiğini ve mevcut toplumsal tabakalaşmanın bu bilgi aracılığıyla yine aynı sınıfların lehine tesis edildiğini ortaya koymaktadır.

Cinsiyet eksenli işbölümü anlatısı avlanma faaliyetini erkeğin tekeline vererek onu kamusal alana yerleştirirken, kadına biçtiği annelik rolüyle onu güvenli-özel alanlar içinde konumlandırır. Oysa feminist arkeoloji bu konumlandırmaların erkek merkezli bir okumadan kaynaklandığını ortaya koyarken, kıyı kültürü ve balıkçılık faaliyetleri içinde kadının yerini inceleyen kültürel çalışmalar da geleneksel işbölümü ayrımlarından farklı pratiklerin bu alanda görülebildiğini iddia eder.

Kadınların avcılık faaliyetlerine olan katılımı ve işbölümündeki yerinin Gökova örneği üzerinden araştırıldığı bu çalışmada, öncelikle tarih yazımı, antropoloji ve arkeoloji içinde kadının tarihsel ve toplumsal statüsü

değerlendirilmektedir. Daha sonra kıyı kültürü araştırmaları içinde ve balıkçılık sektöründe kadın emeği irdelenmektedir. Son olaraksa yapılan saha araştırmasının verileri ışığında, Gökova Körfezi'nde kadın balıkçıların sosyal ve ekonomik koşulları ele alınmıştır. Çalışmanın, planlanması ve akademik bir metin haline dönüştürülmesi sürecinde yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Aylın Dikmen Özarlan'a çok teşekkür ederim. Ayrıca, arkeolojik metinlerin hazırlanmasında yardımcı olan İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü doktora öğrencisi Devrim Erşen'e ve bir yıllık saha çalışmam esnasında, kendilerinden çok şeyler öğrendiğim sevgi dolu Gökova Körfezi balıkçılarına çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2012

ÖZET

Gökova Körfezi'nde Balıkçı Kadınlar isimli tez çalışmasında, Muğla'nın Gökova Körfezinde, Aile Balıkçılığı sistemiyle çalışan kadınlar incelenmiştir. Çalışma dahilinde dünyada ve Türkiye'de deniz ve kıyı kültürü çalışmaları literatürü incelenmiş ve kadınların avcılık ve balıkçılık faaliyetleri içindeki konumları, tarih, arkeoloji ve antropoloji çalışmaları üzerinden ele alınmıştır. Bölgede faaliyet gösteren 53 balıkçı kadınla yürütülen saha araştırmasında katılımcı gözlem ve yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemleri uygulanmıştır. Sahadan toplanan veriler kavramsal arka plan göz önünde bulundurularak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Bu tez, toplumsal cinsiyetin sosyal yapılanması, karada ve denizde cinsiyetçi işbölümü, kadının sosyal ve kültürel rolleri, geçimlik ekonomiler ve küçük balıkçılık tartışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Deniz ve Kıyı Kültürü, Küçük Balıkçılık, Kadın Balıkçılar

SUMMARY

The thesis study named “Fisher Women in the Gulf of Gökova” investigates the women who make their living by fishing under the system of “family fishing”. The thesis includes literature on maritime and coastal cultures of Turkey and the World; the role of women in hunting and fishing has been discussed in terms of history, archeology and anthropology. This study has been accomplished by interviews with 53 fisher women and participant observation methods. The data of the field study has been classified and analyzed considering the conceptual background. Under this general title, topics as social formation of gender, sexist division of labor in the sea and on land, the social and cultural roles of women, household economy and small-scale fishing are also discussed.

Key words: Gender, Maritime Cultural Landscape, Small Scale Fishery and Fisherwoman.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

“Geçmiş zaman denizcileri, bakir alanlarda dolanırken, yeni bir dünya keşfetmekten çok Eski Dünya’nın geçmişini doğrulama endişesindeydiler.”¹

“Günümüzde antropolojik ilerlemenin yolu terminolojik cesetlerle, çoğundan kaçınmamızın daha iyi olacağı hayaletlerle dolu.”²

Bu çalışmada sosyal bilimler içinde özellikle antropoloji ve arkeolojinin temel cinsiyetçi argümanı avcı erkek-toplayıcı kadın modeli tartışılarak, toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışı ve cinsiyete dayalı işbölümünün yapılandırılması çerçevesi içinde; deniz ve kıyı kültürü çalışmaları, geçimlik bir ekonomik sistem olarak küçük balıkçılık ve kadının bu sistem içindeki yeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın odağını Gökova Körfezi’nde *aile balıkçılığı sistemi* adını verdikleri sistemle avlanan balıkçı kadınlar oluşturmaktadır. Çalışma, Türkiye’nin Güney Ege sahillerinde bulunan Gökova Körfezi içerisindeki üç farklı yerleşimde balıkçılıkla geçinen kadınlarla gerçekleştirdiğim alan araştırmasına dayanmaktadır. Bir yıl kesintisiz sürdürdüğüm alan çalışması esnasında, katılımcı gözlem metodu ve

---

¹ Claude LEVI-STRAUSS, *Hüzünlü Dönenceler*, Çev. Ömer Bozkurt, 87.

² Marshall SAHLINS, *Taş Devri Ekonomisi*, Çev. Taylan Doğan-Şirin Özgün, 96.

yarı-yapılandırılmış mülakat formları ile yüz yüze görüşme yöntemini kullandım. Her üç yerleşimde de kadınlarla bir yaşam paylaşarak balığa çıkmak, dağa oduna ya da pazara gitmek, gerekli işler için şehre inmek gibi birçok gündelik işi beraber yaptık. Beraber yapılan kahvaltılar, yenilen öğlen ya da akşam yemekleri sırasında anlatılan hikayeler, yapılan dedikodular, isyan ettikleri sorunların hepsini alan araştırmasının bulguları olarak kabul ettim.

Çalışmaya başlarken kadınlar ve balıkçılık işinin birbirleriyle örtüşmediğini ve balıkçı kadınların varlığının araştırmaya değer bir konu olduğunu düşünmüştüm. Kadınlar neden ve nasıl balıkçılık yapmaya başlamışlardı? Bu nedenle öncelikle toplumsal cinsiyet alanında yapılmış çalışmalar ve benzer etnografik araştırmaları gözden geçirdim. Okumalar esnasında akademik yazında tekrarlarını sıklıkla gördüğüm, hemen her toplumda aynı olduğu söylenen cinsiyet eksenli iş bölümü ve buna bağlı geliştiği iddia edilen cinsiyet özellikleri, bende geriye doğru giderek cinsiyetçi işbölümünün kökenlerine dair okumalar yapma isteği uyandırdı. Bu nedenle ve lisans eğitimimin arkeoloji olmasının da katkılarıyla feminist arkeoloji ve antropolojide erkek merkezli bilgi üretimine dair çalışmalar etrafında balıkçı kadınlar ve cinsiyet konusunu ele almak istedim.

Cinsiyet eksenli iş bölümü kalıplarına göre avcılık, balıkçılık gibi hareket ve fiziksel performans gerektiren işler hemen hiçbir toplumda kadınların yaptıkları işler arasında bulunmamaktaydı. Bunun nedeni hiç avcı kadın olmaması mı yoksa bilgi üretimi aşamasında gerçekleşen görme, anlama ve aktarma biçimleriyle ilgili sürecin işleyiş biçiminde ortaya çıkan sorunlar mıydı? Bu soru, beni bilginin cinsiyetçi üretimi üzerine düşünmeye ve okumaya yöneltti.

Bilgi üretim süreçleri ve bunların eril yapısı, toplumsal cinsiyet ve antropoloji ilişkisini sorgulayan kadın antropologlar tarafından 1980’li yıllarda sorunsallaştırılmıştır. “Antropologların çoğu batılı, beyaz orta veya üst sınıf erkekler olmuştur ve onların ırk, sınıf ve cinsiyet konuları çalışmaya yaklaşım biçimlerinde ve özellikle de araştırma konularının seçiminde belirleyici olmuştur”.³ Solum’a

³ M. W. CONKEY, J. D. SPECTOR, *Archaeology and the Study of Gender*, 4.

göre; biz etnografik çalışmalar yapan araştırmacılar “diğer insanları çalışan insanlarınız ve kendimizi bu denklemin dışında tutamayız. Belli soruları sormayı tercih ederken bazılarını sormayız.”⁴ Son elli yılda özellikle artan çalışmalar bilgi üretim sürecinin kendisini sorgulayarak eril bilginin egemenliğine karşı eleştiriler getirmiştir. Bilgi sosyolojisi ve feminist literatür yanında çalışmanın konusunu oluşturan kadın balıkçıların kendi işlerine dair yorumları benim bu çalışmaya toplumsal cinsiyet ve cinsiyetçi iş bölümü kavramlarını tartışarak başlamamı gerektirmiştir.

Bir analiz kategorisi olarak ‘toplumsal cinsiyet’ terimi feminist çalışmalarda 1970’lerde görülmeye başlandı.⁵ Toplumsal cinsiyet terimi kadın ve erkek kategorilerine ayrılmış iki cinsiyetli olduğu kabul edilen dünyanın bu iki cins arasında yine varolduğu kabul edilen farklılıklarına dair bilgiyi ifade etmektedir. Bilgi, yalnızca fikirlere gönderme yapmaz; sosyal ilişkileri yapılandıran, özelleşmiş ritüellere olduğu kadar, günlük pratiklere, yapı ve kurumlara da göndermelerde bulunur.⁶ Bir kavram olarak toplumsal cinsiyetin kendisi, cinsler arasında tarihsel olarak var olduğu kabul edilen toplumsal statü farklılıkları, farklılık içindeki hiyerarşik yapılanma, dolayısıyla birincil-ikincil ilişkisi, toplumsal yapılar arasında geçişken değil katı formlar, sabit ve durağan pozisyonları ifade etmektedir. Kavramın kullanımı, eleştirel ya da yapı-sökümcü dahi olsa içinde barındırdığı ilişkiyel düşünme ağlarını yeniden kurgular. Kadın- erkek pozisyonundan ibaret bir cinsellik, bu cinsler arasında kurulmuş, kadına ikincil bir konum vermiş bilimsel dünyanın ürettiği bir kavramdır. Karşılıklı kadın ve erkek olarak ayrılan iki aktörün farklılıkları ve birinin diğerine üstünlüğünü onaylayan bilgi; kültürel, ekonomik ve politik alanlarda ikincil aktörlerin de toplumsal üretimi ile sonuçlanır. Bilgi toplumsal ilişkiler arasındaki düzenlemelerin yapılanmasını egemenin kim olduğuna bağlı olarak belirler. Bu düzenlemeler yapılırken ikili yapılanmalar (dichotomy) içlenmiş, var olan kategoriler sabitlenmiş ve bu karşılıklı yapılanma modeline uymayan akışkan ya da değişken tüm kimlik kategorileri dışlanmıştır. Sabit karşıtlıklar her iki kategorinin de heterojenliğini gizler. Zıt olarak sunulan terimler - birbirlerine bağımlılıkları ölçüsünde- anlamlarını kendi doğalarından ya da salt bir

⁴ Sally SCOLUM, **Women the Gatherer: Male Bias in Anthropology**, 37.

⁵ F. E. MASCIA-LEES, **Gender and Anthropology**, 19.

⁶ J. W. SCOTT, **Gender and the Politics of History**, 2.

antitezden değil birbirleriyle olan zıtlıkları üzerinden kurarlar.⁷ Sabit kimliklerin karşılıklı yapılanması kendi içerisinde bir hiyerarşi barındırır. Egemen, öncelikli, görünür olanın ardından bağımlı, ikincil ve görünmez olan gelir.

Kadınları, yorucu, nazik ya da ince işlerin altından kalkma konusunda ‘doğal’ olduğu varsayılan yeteneklerini kullanmak üzere düzenlenen işlere verme eğilimini taşıyan cinsiyete dayalı iş bölümü bunu pekiştirir.⁸ Sözü edilen cinsiyet eksenli geleneksel işbölümü kalıplarına göre kadın ve erkek işleri ve bu işlerin gerektirdiği nitelikler keskin bir biçimde ayrılır. Savran’a göre çoğu toplum şu görevleri asıl olarak kadınlara vermeye eğilimlidir: yiyecek ve yakıt toplama, tohum öğütme, su taşıma, yiyecekleri koruma, yemek pişirme, kap kacak yapma, dokuma, kumaş ve sepet imalatı, süt ürünlerinin üretimi, çamaşır yıkama. Erkekler ise: sürü gütmeye, balıkçılık, büyük hayvan avı, ağaç kesme, kapan kurma, madencilik ve taş ocağından taş çıkartma ve savaş işleriyle meşgul olur.⁹ Benzer bir ayrımı ilkel kabilelerden modern toplumlara kadar, farklı mesleklerde olmakla birlikte, birçok zaman ve toplumda görebiliriz. Erkek, cesaret, güç, fiziksel aktive gerektiren ‘prestijli’ işlerde; kadınsa ‘doğası gereği’ üretimle ilgili, itina ve işleme tabi ‘bakım’ işleri içinde tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre, genç bir kadın hayatının erken yaşlarını anne olmaya hazırlanarak, sonraki dönemlerini ise kendini başarılı bir anne olmaya adayarak geçirir. O yüzden, kadın doğası uysal, rekabetçi olmayan ve şefkatli bir yapıya sahiptir ve işlevsel değildir. Onun faaliyetleri tamamen evle sınırlanmak zorunda olmasa da, en azından hane etrafına odaklanmıştır ve birincil görevi kocasına yardım edebilmek ve ailesine sıcak ve güvenli bir sığınak sağlamaktır.¹⁰ Dahil edildiği iş bölümü kadının bütün kimlik, aidiyet, statü, cinsiyet özelliklerini tanımlamakta ve yeniden üretmektedir.

Kadınları belirli türde işleri yapmaktan alıkoyan fiziksel engeller olmasa da işbölümünün kendisi, cinsiyetin kültürel kurgusuna içkin olan simgesel mantığın bir parçasıdır. Tarih boyunca kadının pozisyonu ve öncelikli görevleri eve bağlı ve ev çevresinde yapılabilecek işler ekseninde tanımlanmıştır. Bu ekseninde tarım öncesi

⁷ Bkz. (4), SCOLUM, 7.

⁸ G. A. SAVRAN, N. T. DEMİRYONTAN, *Kadının Görünmeyen Emeği*, 148.

⁹ A.g.k. , 36.

¹⁰ F. D. BLAU, M. A. FERBER, *The Economics of Women, Men and Work*, 14.

faaliyetler avcılık ve toplayıcılığı temel alarak, kadının hareket olanaklarını annelik sebebiyle kısıtlayan, erkeği ise avcılıkla birlikte özgürleştiren açıklamalar eşliğinde bir mitolojiye dönüşmüştür. Tarih boyunca avlanma faaliyeti erkeğin tekeline verilmiş, toprağa bağlı faaliyetler ise kadının temel görevleri arasına yerleştirilmiştir. Evin ve toprağın dışında başka bir mekan ya da faaliyet alanında, evden günlerce, aylarca uzak kalmayı gerektiren sosyal ve ekonomik alanlarda ise kadınların yeri bulunmamaktadır.

Toplumsal cinsiyet araştırmaları, antropoloji ve hatta arkeolojiye bakıldığında, avcı toplayıcı gruplar üzerine yapılan çalışmalar içinde de toplumsal cinsiyet ve cinsiyete dayalı iş bölümünün var olduğu tezinin yaygınlığı görülür. Avcı-erkek (man the hunter) hipotezi evrim sürecinde erkeğin avcılık faaliyetiyle grup için et temin ettiği ve et sayesinde insan beyninin gelişerek yeterli enerjiyi buradan sağladığı kabulünün üzerine kurulmuştur. Burada erkeğin avcılık faaliyeti grubun devamlılığını sağlamak açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Avcı erkek modeli antropoloji ve arkeolojinin kurucu cinsiyetçi argümanıdır.

“Adrienne Zihlman’ın güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi insan evriminin avcı erkek hipotezine dayanan versiyonuna itiraz, antropolojik teori içindeki erkek merkeziliğe karşı ilk feminist argümanlardan biriydi.”¹¹ Bu hipoteze karşı 1960’lı yıllarda geliştirilen toplayıcı-kadın (woman the gatherer) modeli ise cinsiyete dayalı işbölümü tezini kabul eder fakat grubun devamlılığını sağlayan temel besin kaynaklarının avlanma sayesinde elde edilen et değil, toplayıcılık ve yetiştiricilik ile kadının sağladığı bitkiler olduğunu öne sürer. Mies’e göre, “özellikle feminist akademisyenlerin eleştirel araştırmaları şüpheyi yer bırakmayacak şekilde kanıtladı ki eski ve yeni sosyal-Darvincilerin vaaz ettiği aksine, insanlığın yaşamını sürdürmesi “erkek avcı”dan çok “kadın toplayıcılar”ın eseridir.”¹² 1970’li yıllara kadar bilimciler avcılığın iş bölümündeki anahtar rolünü vurgulamışlardır. Oysa kadının ikincilliğine itiraz eden feminist yazının, kadının ürettiği besin kaynaklarının daha temel olduğu iddiası da cinsiyetçi işbölümünü en az karşı çıktığı argüman kadar meşrulaştırmaktadır. Bu tez asli olarak cinsiyetçi işbölümünün her daim işlemek

¹¹ Bkz. (5), LEES, 10.

¹² M. MIES, V. B. THOMSEN, C. V. WERLHOF, **Son Sömürge Kadınlar**, Çev. Yıldız Temurtürkan, 126.

zorunda olan bir toplumsal ilke olmadığını feminist arkeolojinin yürüttüğü itirazlar ve Gökova'daki balıkçı kadınların yaşam pratikleri üzerinden tartışabilmeyi amaçlamıştır.

Sosyal yapıları belirgin kılan sembolik göstergeler ve imgelemin, sosyal bilimler tarihi içerisinde kronolojik bir dizin halinde incelenmesi mümkündür. Bu tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet karşımıza, sosyal bilimler ve yapılar içerisinde konumlandırılmış katı ve sabit kadın temsil formlarıyla çıkar. Kişisel hikaye, duygular, kişisel ilişkiler ve belirli kadınlar yerine anonim bir kadınlık miti toplumsal hayat ve akademik metinler içinde dolanımdadır. Levi Strauss'a göre keşif bir baştan başa yürüdüğümüz bir güzergah olmaktan çok, bir eşelemedir; genelde sır vermeyen ufukların yorumlanabilmesini ve anlaşılmasını sağlayan geçici bir görüntüdür; peyzajın bir parçasıdır ya da gelip geçerken yakalanan bir düşüncedir.¹³ Burada önemli nokta peyzaja ait diğer öğeleri de görebilmek ve bu geçici görüntünün ötesine geçebilmektir. Var olan öğelerle toplumsal düzen, pratikler ve görünürde belki seçilemeyen, peyzaj içindeki yeri net olmayan diğer belirleyici öğeler arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışmaktır.

Mit ve kadınlık arasında radikal bir egemenlik ilişkisinin bilgi aracılığıyla inşası söz konusu olsa da, yalnızca bu egemenlik ilişkileri içinde bir toplumsal yaşam modeli ve mitolojik kadın betimlemelerinin toplum bilimlerde merkezi konumu sorgulanmalıdır. Mitleştirilmiş kadın betimlemeleri, cinsiyete dayalı işbölümünün kabulü ve varolan özne pozisyonlarının varlığının kesintisiz aktarımı eleştirel düşünme ve yeni pratikler üretme olanaklarını engellemektedir. Görünür olanlara karşı, çeşitlilik gösteren özne pozisyonlarının çoğaltılması ve varolduğu kabul edilen ikili yapılanmalara dair bilginin her daim sorgulanması gerekmektedir.

Tezin dayandığı etnografik araştırmanın temel bulgusu, geleneksel işbölümü kalıplarının dışına çıkarak balıkçılıkla geçimlerini sağlayan Gökova'lı kadınların, var olan kadın temsillerinin dışında bir pratik sergilemekte olduklarıdır. Tekne üzerinde avlanma ve yaşam faaliyetlerini sürdürmeleri, kurumsal yapılar ve toplumsal

---

¹³ Bkz. (1), Levi-STRAUSS, 48.

mekanizmaların kadınlar üzerindeki baskıcı etkisini minimuma indirirken, bu yapıların kadınların sosyal ve ekonomik rollerini nasıl belirlediğini anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Araştırmanın etnografik odağı Gökova Körfezi olmakla birlikte; sonuçlar, tarihi, antropolojik ve arkeolojik metinler üzerinde toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla bağlantılıdır. Bu çalışma feminist çalışmaların cinsiyetin kültürel inşası, bilimsel metinlerdeki kavram ve tekrarlarla doğallaşan roller ve cinsiyet eksenli işbölümü teorilerinin üzerine feminist arkeolojinin son yıllarda avcı erkek - toplayıcı kadın bulgularına itirazlarını birleştirerek cinsiyetçi işbölümünün kendisine eleştirel bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, teorik olarak toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışı, ‘cinsiyetlendirmenin’ tarihsel süreç içindeki gelişimi, antropolojik metinlere göre toplumsal alandaki işleyişi ve arkeoloji biliminde cinsiyetçi işbölümüyle ilgili yeni metodolojik yaklaşımlar ve konuya getirilen itirazları ele almaktadır. Deniz ve kıyı kültürü araştırmaları içinde temel faaliyet alanı olarak küçük balıkçılığın önemi ve bu ekonomik faaliyet içinde kadın balıkçılar ise cinsiyetçi işbölümü kalıplarına eleştirel bir yaklaşım içinde tartışılmaktadır.

“Kuramcılar ataerkilliği, ırkçılığı, zorunlu heteroseksüelliği veya kapitalist hegemonyayı tasvir ettiklerinde, sarsmak veya yerinden etmek istedikleri bir oluşumu resmetmiş olmuyorlar yalnızca. Aynı zamanda toplumsal dünyanın bir temsilini üretiyor ve o temsili edimsel bir güçle donatıyorlar.”¹⁴

Yaptığım okumalarda, var olanın yerine başka ve dahi karşı bir tarihin konulması çabalarının ve olasılıklarının yerine sosyal bilimlerin de kadınları ve kadınlığı, toplumların yerleşik hayata geçmelerinden modern zamanlara kadar onlar için belirlenmiş sabit kategori ve tanımlarla sıklıkla yeniden ürettiğini gördüm. Bugün modern öznenin toplumsal pozisyonunu tartışan kuramsal yaklaşımlar özellikle aynı kültürel mirasa sahip olanlar ve ortak sınıfsal karakter taşıyanlar açısından, bu sarsılmaz kategorileri ve davranış modellerini düşünsel olarak

¹⁴ J.K.GIBSON-GRAHAM, (Bildığımız) Kapitalizmin sonu, Çev. Zeynep Gambetti, 50.

tartışmak ve yıkmak üzerinden ilerlese de, dahil olunan mekan, zaman ve yapı örüntülerinin yaygınlığı arttıkça bu sarsılmaz yapıların aslında ihtiyaç duyduğu pratik kırılmalar imkansızlaşmaktadır.

Sosyal yapıların ve kültürel kodların etkisi ise ancak, yaşam mücadelesi içinde anlamını yitirebilmekte, insanlar için soyut anlamlar taşıyan belki ideal olan ama gerçek olmayan hikayelere dönüşmektedir. Alanın kendi pratiği, kendi düzenlemelerini belirli kopma ve yeni inşalar aracılığıyla sürdürmektedir. Tarihi algılama ve yorumlama biçimleri normal, marjinal ve kahraman gibi sabit kategorileri kullanarak, tekerrür ile algıda aynılaştırma yaratırken toplumsal pratik ise balıkçılığın bir erkek mesleği olduğu tespit ve algısının ‘balıkçı kadınlar’ örneğinde olduğu gibi sabit ve değiştirilemez olmadığını göstermektedir.

Farklı bir toplumsal ve ekonomik yapı olarak ele alınan balıkçı hanesi ise deniz ve kıyı araştırmaları kapsamında *geçimlik ekonomiler* çerçevesi içinde incelenmiştir. Geçimlik üretim ve küçük balıkçılığın grubun yaşamsal ihtiyaçlarını karşılaması, gelişme ve ilerleme kavramları altında incelendiğinde ortaya konulan *yoksulluk* durumunun genel kanının aksine bu grupların yaşam örüntülerini anlamak konusunda tek başına yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Buna göre önlerine konulan “ilerlemeci,” “gelişmiş” ekonomik modellerin insanları yoksulluğa sürüklediği de çalışmanın temel bir bulgusudur.

Dört ana bölümden oluşan araştırmanın ilk bölümünde tarih yazımı, antropoloji ve arkeolojide toplumsal cinsiyet kavramı ve kavramın akademik alanda yeniden üretimi ele alınacaktır. Ardından araştırmanın konusunu oluşturan deniz ve kıyı kültürleri araştırmaları çerçevesinde balıkçılık sektöründe kadınların ekonomik faaliyetlere katılımı ve bu katılımın temsil biçimleri incelenmiştir. İkinci bölümde körfez coğrafyasındaki deniz hayatı ve çevresinde gelişen ilişkilerin tarihsel arka planına kısa bir bakış yer almaktadır. Üçüncü bölüm, araştırma konusunun nasıl belirlendiği, araştırma evreninin oluşturulması, kullanılan görüşme yöntemleri ve araştırmacının özne olarak alanla kurduğu ilişkinin nasıl sorunsallaştırıldığı araştırmanın yöntemi başlığı altında aktarılmaktadır. Alan araştırması bulgularının ortaya konulduğu beşinci ana bölümde ise Gökova Körfezi içerisinde üç farklı

yerleşimde yapılan alan araştırmasında balıkçı kadınların ekonomik faaliyete katılımları etrafında, denizde iş ve yaşam pratikleri ortaya konulmaktadır.

Gökovalı kadın balıkçılar araştırması, bir kıyı kültürü incelemesi olarak kendi üretim araçlarına sahip, temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde üretim yapan küçük balıkçılar ve balıkçı kadınların denizdeki yaşam örüntülerini, gündelik pratikleri üzerinden okuma çabasıdır.

BÖLÜM 2

TARİH YAZIMI VE CİNSİYETLENDİRME

Nesnellik iddiasındaki tarih yazımında, tarihçi ve araştırmacının kendi pozisyonu saf dışı bırakılırken olaylar ortaya çıktıkları mekan, zaman ve koşullar çerçevesi içerisinde çözümlenmek ve yorumlanmak yerine, genel geçer yasalar halinde aktarılır. Oysa ne toplum ne de tarih tekleştirilebilecek kadar az karmaşık değildir. Geleneksel tarih yazımının nesnellik ve teklik iddiaları ve bu iddialara getirilen eleştiri ve itirazlar bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Buna göre egemen tarih yazımının iktidarla olan kurucu ilişkisi tartışılmış ve tabii tutulduğu feminist eleştiri teorik çerçevenin esas dayanağını kurmuştur. Yanı sıra geçmiş, bugünden okuma çabasında olan antropoloji içinde insanın kadın ve erkek kategorilerine indirgenerek ve buradan kurulan cinsiyetçi işbölümüne tabii tutulmalarını sorunsallaştıran tartışmalar da bölümün ilgisi içindedir. Diğer yandan tarihi bulguların yorumlanması zanaatı olan arkeolojide de bu cinsiyetçi işbölümü söyleminin maddi kanıtları, gene feminist arkeologlar tarafından getirilen bilimin erkek merkezli yapılması eleştirileri mesele edinmiştir. Daha spesifik bir alan olarak bu çalışmanın da kendisini içinde konumlandığı deniz ve kıyı antropolojisi araştırmalarında kadının yeri ve bu çalışmalarda baskın olan cinsiyetçi yaklaşımlar ele alınmıştır.

2.1. Egemen Tarih Yazımı ve Feminist Eleştirisi

“Eski Mezopotamya’da yazının –kayıt tutma bilgisinin- icat edilmesinden bu yana, ister rahip, ister saray vakanüvisi ya da akademik eğitim görmüş aydınlar olsun, ‘tarih yazma’ işlevi erkeklerin tekelinde oldu

ve onlar da hep erkeklerin yaptıklarını ve yaşadıklarını kayda değer, ‘tarihsel öneme’ sahip bularak kadınların deneyimlerini marjinalleştirdiler.”¹⁵

Evrensel olanı belirleme çabasıyla oluşturulan yazı geleneği ve dil, tek bir kişi ya da grubun iktidar ve egemenliğini, kimi zaman bilinç kimi zaman bilinçdışı düzeyinde pekiştiren özne ordusunu arkasına alarak ilerlemiştir. Teorinin kendisi anlama, yorumlama, ilişkisel düşünce yerine kurgulama, kategorizasyon ve sabitlemeye yönelik işlediğinde aynı dili, yazınsal ya da görsel mekanları kullanan toplumsal özneler, farkında olmadan evrensel olana dahil olur ve düzeni ayakta tutmaya katkıda bulunurlar.

Tarih, bilimsel olguların tesis edilmesi ve de özellikle onların seçilmesi sürecini adlandırır.¹⁶ Foucault’nun, *Kelimeler ve Şeyler*’de insan bilimlerinin arkeolojik çözümlemesini yaparken, *Aynı’nın Tarihi* ve *Tutarlı Tarih* olarak da adlandırdığı klasik tarih yazımında nesnellik ve gerçek olayların, tarihin ve tarihinin geçerli iki bilimsel metodolojik merkezi olduğunu belirtir.¹⁷

Iggers’a göre “Tarihçi daima içinde düşündüğü dünyanın mahkumudur, dolayısıyla düşünceleri ve algıları kullandığı dilin kategorileri tarafından koşullanır”.¹⁸ Klasik tarihçiler XIX. yüzyıldan başlayarak Klasik Yunan tarihçilerinin mit ve kurgu geleneklerinden kopmadan “bilimsel ve nesnel” olduğunu iddia ettikleri tarih çalışmalarına imza attılar. Sokrates, Herodotos, Thukydides gibi Yunan felsefe ve tarih geleneğinin öncüleri ve onların modern ardılları, akli merkeze olarak egemenlik kalıplarını meşrulaştırdıkları tarihsel anlatı ve yazım geleneğini XIX. yüzyıldan XX. yüzyıl sonlarına değin devam ettirdiler.

XIX. yüzyılda araştırmalar devletin finanse ettiği üniversite ve enstitülerde yürütüldüğü gibi, “bilim adamına” gerekli bilimsel üstünlüğü sağlayan metinler aynı kurumların arşiv araştırmaları ve eğitim süreçlerinden geçen tarihçiler tarafından yazılıyordu. Smith’e göre XIX. yüzyılda üniversite ve enstitülerde verilen konferans

¹⁵ Fatmagül BERKTAY, *Tarihin Cinsiyeti*, 19.

¹⁶ Robert YOUNG, *Beyaz Mitolojiler*, Çev. Can Yıldız, 78.

¹⁷ M. FOUCAULT, *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 24.

¹⁸ G. G. IGGERS, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, Çev. Gül Çağalı Güven, 9.

ve panellerde sunum yapan katılımcıların hemen hepsi erkeklerden oluşmaktadır. College De France’da verilen konferansları örnek göstererek herkesin katılabileceği bu konferanslarda katılımcılar erkeklerden oluşurken dinleyicilerin ise kadınlar, yaşlılar ve gezginlerden oluştuğunu belirtir.¹⁹ 1825-1831 yılları arasında Alman tarihçi Leopold von Ranke bazı öğrencilerini haftalık tarih metodolojisi ve arşiv çalışmaları dersleri için evine davet eder. Smith’in bu çalışmalara katılan öğrencilerin kendi ailelerine yazdıkları mektup ve diğer yazılardan aktardığı şekliyle bu seminerler bilinmeyen ülkelere yapılan seferler gibiyken, profesörleri sık ormanlarda yol gösterici bir lider, öğrencileri ise yolu açan (a crew of axe-man) eli baltalı, gözlemci ve avcılardan oluşan izciler gibiydiler. Bu yol ise tarihi arşivleri incelemek için açılan metodolojik yoldu.²⁰ XIX. yüzyılda egemen olan tarih yazımında metodolojik çalışmaların başlangıcı, tek yönlü-ilerlemeci tarihin ve aynı zamanda cinsiyetçi yaklaşımın da merkezi önemde olduğu bir dönemdir. Bunun yanında Fransa ve Amerika’da da zamanla bir gelenek haline gelen bu seminerler üniversiteler ya da halka açık alanlarda yapılmak yerine küçük gruplara ve yalnızca davet edilenlere açık olduğundan, tarih çalışmalarının XIX. yüzyıl sonuna kadar belirli hegemonik gruplar arasında yapılmasına yol açar. Bu seminerlerin giderek katılan kurallar ve seremonyal davranışlar içinde, aristokrat ve centilmen genç erkeklerin katılabildiği seminerler olduğu detaylı anlatımlar ve farklı kaynaklardan verilen örneklerle Smith tarafından ortaya konmaktadır. Yine XIX. yüzyıl sonlarında Amerika’da karma okullarda gerçekleştirilen seminerlere kadın öğrencilerin alınmadığı kaydedilmektedir.²¹

XX. yüzyılda sosyal bilim kavramları ve toplumsal tarihin ortaya çıkışıyla birlikte modern olanın tanımı ekonomik büyümeyle birlikte bilimsel akılçılığın olumlanması olarak görüldü. Tek ve ilerlemeci tarih iddiası dünya tarihi ile modern, akılcı ve batılı tarih iddiasını örtüştürüyordu. Bu bilgi türü batıda ortaya çıkan sanayileşme ve ilerleme korelasyonunu olumlarken dünyanın “geri kalan” toplum ve topluluklarını aynı ilerlemeci silsile içerisinde araştırıp, gözlemleyerek ekonomik ve kültürel evrimin sosyal yasalarını ortaya koydu. Buna göre belirli bazı ilke ve

---

¹⁹ A.g.k. 104.

²⁰ A.g.k. 105-106.

²¹ A.g.k. 110-112.

doğrultular her insan ve topluluğunun yararı ve gelişmesi için kat edilmesi gereken mesafelere dahildi. Bu mesafe ve doğrultuyu alabilecek üstünlüğe sahip insanların ve toplulukların sınıfsal, ırksal, özellikleri gibi cinsiyet yapıları da yine aynı yolun düzenleyicileri tarafından belirlenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla birlikte sosyal bilimlerde bu akılcı ve ilerlemeci yaklaşıma “dilini gerçekliğe gönderme yapmaktan çok onu oluşturduğu, gerçekleştirdiği” teziyle itirazlar yükselmeye başlar.²² II. Dünya Savaşı, o zamana kadar olumlanan ve hatta yüceltilen uygarlıkların yıkıcı etkilerinin ortaya çıkması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Tarih, kadını marjinal ve öteki olarak kurgularken, erkeği egemen ve evrensel özne olarak tekrar ve tekrar yapılandırır.

“Toplumsal cinsiyet, bilim tarihinde temel teşkil eden kavramlardan biri olmakla birlikte kavramın kompleks kullanımı bilimsel terfilerde önemli rol oynamaktaydı. Aynı zamanda, tarihsel rasyonalizm ve toplumsal cinsiyet arasında görmezden gelinen bağ, bilimin ezici bir çoğunlukla erkek merkezli yapılanmasıyla sonuçlanmıştır”²³

Öyle ki Hodder, 1987 yılında yapılmış biyolojik bir araştırmayı örnek göstererek, biyolojik cinsiyetin testislerin gelişimini kontrol eden bir DNA dizisi tarafından belirlendiğinin iddia edildiğini daha sonra yapılan çalışmalarda DNA dizisinde bir eksikliğin olmadığı anlaşılınca bu seferde bu dizinin erkeklerde “aktif” kadınlarda “pasif” olduğu açıklandığını belirtir. Bu örnekle cinsiyet ideolojisi, araştırma tasarımları ve sonuç yorumlamaları arasındaki bağa işaret etmektedir. Cinsiyet ideolojisi biyolojik farkları eksiklik, yetersizlik, hatta sıcaklık-soğukluk gibi terimlerle kurgular.

“Aydınlanma Çağı'na kadar dişi üreme organlarının erkeklerinkiyle aynı olduğu düşünülüyordu: aradaki tek fark, dişilerin vücut ısılarındaki

²² A.g.k, 10.

²³ Alain TOURAINE, **Kadınlara Dünyası**, Çev. Mehmet Moralı, 20.

yetersizlikten dolayı cinsel organlarını vücutlarının içinde barındırmalarıydı”²⁴

XIX. ve XX. yüzyılda ivme kazanan tekil-evrensel tarih algısı ise insan doğası, ırk, sınıf ve diğer ezilen gruplar gibi kadınları da kapsamaktadır. Kadınların da Amerika’daki siyahlar ya da diğer azınlık grupları ile benzer algılanabilecek bir tarihleri var mıdır?²⁵ Toplumsal statü, sınıf ve cinsiyet rollerinin kesintisiz tarihsel doğrulaması ve tarihin kültürel ürünlerinden biri olarak, toplumsal cinsiyet; kadın ve erkek rollerini tanımlar. Sosyal ilişkiler içinde öncelikle uygulanmış bu tanımlar gelecek kuşaklara tarihsel, bilimsel ve kimi zaman edebi yollarla aktarılmıştır. Bu aktarım kadınların yeniden üretim ve annelik rolüyle ilişkili olarak sosyal organizasyona katılımlarının nasıl olması gerektiğini belirler. Tarih bu noktada yalnızca deneyimleri aktaran ve yorumlayan bilgi türü olarak kalmaz ve aynı zamanda cinsiyetler arası hiyerarşik ve ikili yapılanmanın üretimini ve vurgulanmasını sağlayan bir araca dönüşür. Said’e göre

“Bilgi gerçekliğe uygulanmayı gerektirmez bundan böyle; sessiz sedasız, yorumlar yapılmaksızın bir metinden diğerine aktarılan şeydir bilgi. Fikirler anonim olarak nakledilir, yayılırlar, herhangi bir şey atfedilmeksizin yinelenirler; tam anlamıyla birer ‘idee ruçue’ (olağan durum) haline gelirler. Önemli olan bunların eleştirilmeksizin yinelenmek, yankılanmak ve yeniden yankılanmak üzere ‘şurada’ bulunmalarındır.”²⁶

Tarih yazımındaki nesnellik iddialarının savunduğu tek ve değişmez, olağan gerçeklik söylemi, egemen olanın hegemonyasının sürdürülmesine hizmet eden bir ideoloji kurar. Dolayısıyla egemen ideolojinin ikincillik atfettiği kadının gündelik deneyimine dayanan bir tarih yazımı bu nesnellik iddialarını ters yüz ederek erkek egemenliğinin sürekliliğini kesintiye uğratar.

²⁴ I. HODDER, *Geçmiş Okumak Arkeolojiyi Yorumlamada Güçel Yaklaşımlar*, Çev. B. Toprak-E. Rona, 152.

²⁵ P. CARTLEDGE, *Spartan Wives: Liberation or Licence?*, 86.

²⁶ E. SAID, *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, 126.

Tarih disiplini içinde II. Dünya Savaşı sonrası yıkımlar ve sanayileşmenin olumsuz etkileriyle ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlar ve disiplinler arası çalışmalar kadın çalışmalarının da yeniden değerlendirilmesi ve sabit cinsiyet pozisyonlarına itiraz eden seslerin ortaya çıkması ile sonuçlanır.

“Bu eğilim kadının tarihinde ilk defa 1940'larda ilan edilen, Mary Beard'in fikrine güncellik kazandırır; zulüm görmüş ve mağdur kadınların tersine kadınlar Amerika'nın geçmişinde olaylara şekil vermiş ve tarihi yaratmışlardır.”²⁷

Egemen olan, batılı, beyaz, heteroseksüel erkekler dışında görmezden gelinen ve göz ardı edilen tüm toplumsal özneler gibi kadınların da kamusal alan, politika, ekonomi, sosyal hareketler ve gündelik yaşam içindeki varlığı ve pozisyonları görünürlük kazanmaya başlamıştır. XX. yüzyılın sonlarına doğru başta kadınlar ve etnik azınlıklar olmak üzere, eskiden tarihsel anlatıya dahil edilmeyen nüfusun çeşitli kesimlerinin talepleri kimi zaman daha geniş bir anlatının, ama sık sık da ondan kopuk yeni tarihlerin, yaratılmasına yol açmıştır.

“Tek adamların, elitlerin, güçlülerin, erkeklerin, heteroseksüellerin tarihi yerine artık yine onları da kapsayan ama yalnızca onları ve onların gözünden toplumları gözetmeyen bir tarihi anlama ve yorumlama çabasının gerçekleştiği döneme gelindi.”²⁸

Tarihten ve tarihte saklananların görünür olmaya başladığı bir dönemin başlangıcıyla yeni tarihçiler, mikro tarihçiler, Fransa'da Annales Ekolü gibi tarih disiplininin yeni boyutlarıyla birlikte olağan ve durağan tarihin yerine genelleştirmeci değil fakat çoğulcu, akışkan ve farklılıkları ön plana alan bir tarih algısı ortaya çıktı. Artık bilimsel, batılı, maskülen akılcılığın ilkel, mitik, feminen çoğulculuğa üstünlüğü tartışılmaya başlanmıştı. Politik olaylar (Fransız Devrimi, ayaklanmalar ve I. ve II. Dünya Savaşı), politik hareketler (sosyalizm, feminizm, kadınlara oy ve kürtaj hakkı tanınması), ekonomik ve sosyal değişim

²⁷ J. L. NEWTON, M. P. RYAN, J. R. WALKOWITZ , *Sex and Class in Women's History*, 177.

²⁸ Bkz. (18), IGGERS, 8.

(endüstriyelleşme, kapitalizm, modernizm, kentleşme, ulus devlet) içinde kadınlarla birlikte diğer görünmez öznelerin pozisyonları da görünür olmaya başladı. İngiltere’de işçi hareketlerine katılan kadınlar, Fransa’da kadınlara oy hakkı mücadelesi ve Birleşik Devletler ‘de kadın hakları mücadeleleri yeni feminist tarih yazımının odaklandığı konular arasındaydı. Kadınları tarihsel özne olarak yeniden konumlandıran yaklaşımlardan birini Scott ‘onun-anlatısı’ (her-story) olarak tanımlayarak, bu yeni sosyal tarih anlayışını kadının temsilinin kadınların kendi deneyimlerini, kendi ifadeleri, düşünüş biçimleri (deneyim ve fikir arasında kurulan bağlantıya dayanan) ve devinimleri içinden anlatılayan bir içerik üzerinden tarifler.²⁹ Bu sosyal tarih araştırmaları XIX ve XX. yüzyılda popüler olan sayısal çoğunluk ve bilimsel araştırmaların geçerliliği arasındaki ilişkiyi tersyüz ederek niteliksel yöntemlerle ‘gündelik hayatı’ genellemeden ve yukarıdan-aşağı doğru bir çözümlenmeye tabi tutmadan disiplinlerarası (sosyoloji, etnografya, tarih) analize tabi tutmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet (gender) ve cinsiyet (sex) arasındaki kavramsal ayrım ilk defa Anne Oakley tarafından yapıldı. Mies’in Oakley’den aktardığı gibi cinsiyet, biyoloji ile bağlantılı olarak hormonlar, gonadlar ve cinsel organlara dayandırılırken, toplumsal cinsiyet kimliği erkek ve kadınların içine doğdukları toplumda verili olan psikolojik ve toplumsal bir inşa süreci olarak tanımlanır. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyetleştirmenin (gendering) tarihsel ve kültürel olarak belirlendiğini öne sürer.³⁰

Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetçi yaklaşımın kültürel olarak nasıl inşa edildiğine dair açıklamalardan yola çıkar. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkların hangi kurumlar aracılığıyla – kavim, aile, akrabalık, sistemleri, annelik – hiyerarşik kategorizasyonlara dönüştürüldüğü merkezi bir sorundur. Toplumsal cinsiyet çalışmaları öncelikle kadının bu kurumlar içindeki pozisyonlarını konu edinmiştir. Cinsler ve onlara dair keskinleşen ayrımların bilgisi üretilirken kullanılan sabit kategoriler ve bilginin üretiminin koşulları sorunsallaştırmadığında aynı bilgi ve buna dair toplumsal onay, pek çok kez yeniden üretilir.

²⁹ Bkz. (6), SCOTT, 2.

³⁰ Maria MIES, **Ataerki ve Birikim**, Çev. Yıldız Temurtürkan, 68.

“Toplumsal cinsiyet fikrinin yaratılması ve özellikle toplumsal cinsiyet çalışmaları aracılığıyla hızla yayılması, güzel görüntüsünün ardında kadınları, Simon De Beauvoir’ın kurucu kitabı İkinci Cins (Le Deuxieme Sexe,1949) içinde dediği gibi, yalnızca erkekler için var olmaya indirgeyen ikincilliğin sonunu getirir.”³¹

Beauvoir’ın çalışmasının, kadınların tarih disiplini, sosyal bilimler ve iktidar tarafından birincil olarak yapılandırılmış kurumlar içerisindeki “ikincilliğinin” sonunu getirdiğini söylemek mümkün olmasa da, İkinci Cins doğal olduğu varsayılan kategorizasyonlara eleştirel ve sarsıcı bir yaklaşım getirmiştir. Beauvoir yaşadığı yüzyılda ve aslında tüm tarih boyunca devam eden kadının erkeğe göre ikincil statüsünün ve var olan kadınlık algısının biyolojik değil, kültürel ve toplumsal bir inşa alanı olduğunu ilan eder. Yeni bir inşayı ancak bu mevcut toplumsal alandaki hegemonik, hiyerarşik, dikotomik ve kategorik yapılanmayı mümkün kılan ve sürekliliğini sağlayan öznenin sabit kimliklerinin deşifresi ve yıkımı olası kılar. Kadına ya da erkeğe yüklenen ve doğal olduğu kabul edilen tüm tanımlamalar, cinslerin özne olarak ekonomi-politik içerisindeki konumlanmaları ve bu konumlanmaları destekleyen devlet, aile, eğitim, meslek grupları gibi uygulayıcı kurumlar iktidar ilişkileri tarafından belirlenmektedir.

Davidoff’un belirttiği gibi;

“[e]vcillik kılığındaki ‘ayrı alanlar’ yalnızca toplumsal cinsiyetle ilgili değildi -çok az fenomen böyledir ve eğer öyle olsaydı bu şaşırtıcı olurdu – bu aynı zamanda katmanlı bir hiyerarşide toplumsal grupların oluşumuyla, ulusun yapılandırılmasıyla ve sömürgeleştirilen ‘diğerleri’nin inşasıyla ve modern devletin şekillendirilmesi ile ilgiliydi.”³²

Abu Lughod’un gösterdiği üzere;

³¹ Bkz. (23), 20.

³² L.DAVIDOFF - A. DURAKBAŞA, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, Çev. Z. Ateşer- S. Somuncuoğlu, 107.

“Kadınlar, siyahlar ve Batılı olmayan insanların pek çoğu, modern kapitalizmin eşitsiz dünyasının bağımlı olduğu farklılığın majör siyasal sistemleri içinde, tarihsel olarak öteki olarak kurulmuştur. Feminist çalışmalar ve siyah çalışmalar ise ‘beyaz adam’ın (karmaşık ve tarihsel olarak inşa olmuş bir özne pozisyonunu kısaca adlandırmak için bunu kullanıyorum) akademi içinde kendileri üzerine çalışma biçimlerinin, onlar adına konuşmaya dönüştüğünü ifşa etmek üzere epey yol almıştır. Bu, onların iktidarlarının bir sembolü ve aracı haline gelir.”³³

Aynı alanda yetişme ve eğitim sürecinde öğrenilen gündelik yaşamın kurucu öğelerinden zevk, estetik ve alışkanlıklar Bourdieu’nun Habitus olarak isimlendirdiği ‘yarı-otomatik, hem zihni hem de bedeni kuşatan, sosyal aktörlerin birbirleriyle ilişkileri esnasında eyleyerek hayata geçirdikleri farklılaştırıcı, sınıflandıran, toplumsal ayrımlar yaratan unsurlardır.³⁴ “Habitus, ürünü olduğu bir toplumsal dünyayla ilişkiye girdiğinde sudaki balık gibidir: Suyun ağırlığını hissetmez ve etrafındaki dünyayı çok doğal sayar.”³⁵ Nitekim cinsiyet kategorisinin düzenleyici ve doğal kabul edilmesi kaçınılmazdır ve kategoriye bir ön kabul olarak alan her analiz o düzenleyici stratejiyi bir iktidar-bilgi rejimi olarak eleştirmeksizin yaygınlaştırır ve daha da meşrulaştırır.³⁶ Burada nesnel olduğu iddia edilen araştırmalar tarafından üretilmiş bilginin gerçekliği yaratması, onaylaması, yaptırıma tabi tutması gibi bilginin kamuya iktidar olarak dönüşü süreci işler. Kadınlık kamusal alana dair olanın-her an değişime açık ve hareket halindeki alanın- “değişmez bilgisi”, “sofistike ve mitsel bir inşa, hayali bir oluşum”ken, cinsiyet kategorileri ise toplumsal sahaya dayatılan soyutlamalar ve ikinci sınıf, şeyleştirilmiş ‘gerçeklikler’ üreten söylemlerdir.³⁷ Feministler geçmişteki kadınların hayatlarını belgeledikçe, bazı dönem ya da olaylara dair kabul edilen açıklamalara meydan okudular ve

³³ L. ABU LUGHOD, *Writing Against Culture*, 469.

³⁴ G. ÇEĞİN, E. GÖKER, A. ARLI, Ü. TATLİCAN, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu*, 583-584.

³⁵ P. BOURDIEU, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev. Nazlı Ökten, 118.

³⁶ J. BUTLER, *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, 172.

³⁷ A.g.k., 194.

kadınların ikincilliğinin koşullarını analiz ettiklerinde - disipline edilmiş beden bilgisi ve bir kurum olarak tarihin güçlü bir direnişiyle karşılaştılar.³⁸

Toplumu ahenkli bir bütün, muhalif ve çatışan özneleri ise idealize edilmiş toplum modeline uydurulması gereken diğerleri olarak kabul etmek yerine uyumsuzlukları, kurumların ilişkilennememe, işlememe biçimlerini cinsiyet ilişkilerinde olduğu gibi ekonomik yapılar içinde de ortaya çıkarmak ve kavramsallaştırmak gerekmektedir. Butler'a göre "Ataerki" mefhumunun ta kendisi, toplumsal cinsiyet asimetrisinin farklı kültürel bağlamlarda farklı şekillerde ifade edildiğini görmezden gelen ya da indirgeyerek ele alan evrenselleştirici bir kavram haline gelme tehlikesini taşımaktadır."³⁹ Sözün edimsel gücünün var olan sistemlerin tasviri yerine içinde oluşan direniş biçimlerinin seslendirilmesi ve vurgulanması amacıyla kullanılması ise çeşitliliğe dayalı alternatif yapılar ortaya çıkartma olasılığını yükseltebilir.

2.2. Antropoloji; Erkeklerin Kavimleri, Kavimlerin Kadınları

Arkeoloji 19. yy'ın başlarında bilimsel geziler ve koleksiyonculuk yapma merakıyla yola çıkan batılı ve üst sınıflardan erkeklerin önderliğinde kurulmuştur. Araştırmalarında toplumsal yapıya ağırlık veren; toplumsal kurum ve formların sistematik ve karşılaştırmalı araştırmalarını yapan sosyal antropoloji ise Redcliff Brown ve Bronislaw Malinowski tarafından kurulmuştur. Antropoloji içinde daha önce egemen olan evrimci kurama ve difüzyonizme bir tepki olarak ortaya çıkmış, kısmen Durkheim sosyolojisini izlemiş, kısmen de sosyolojideki yapısal fonksiyonalist görüşün öncüsü olmuştur. 1970'li yıllara kadar etkisini sürdüren Redcliff Brown, Malinowski gibi antropologların kültürel yapılara işlevselci yaklaşımları 70'lerden sonra var ve doğal kabul edilen sistemlerin yerine kadın antropologların eril sistem ve yapılara eleştirel yaklaşımlarıyla farklı bir boyut kazanır.

---

³⁸ Bkz. (6), 18.

³⁹ Bkz. (36), 91.

Avcı erkek – toplayıcı kadın modeli içinde olduğu gibi aile, akrabalık, grup ilişkileri içinde ve onlara bağımlı olarak ele alınan kadın betimlemeleri, bütüncü ve genellemeci yaklaşımın antropolojideki yerine işaret eder. Genel yatkınlıkların anlatısını yapmak muhalefet ve aynıya karşı direniş biçimlerinin sistematik biçimde görmezden gelinmesine neden olur. Bu durum genel durumun dışında kalanları “marjinal” ya da “öteki” pozisyonuna iterek, varolanın doğallaştırılmasına yani ataerkil iktidar biçimlerine tarihin çeşitli aşamalarında katkı sağlamıştır. İş bölümünün tarihsel olarak sosyal bilimler içerisinde maskulitenin (erkek olma) yararına kurgulanmış olması dolayısıyla, mevcut literatür ve kavramlar ve bu kavramları kullanan araştırmalar, sözünü ettiğimiz erkek için yararlığı yeniden üretmektedir. Evelyn Reed’e göre;

“Kadınların, erkeklerden daima aşağı konumda bulunduğu kanısı, çağdaş yaşamdaki koşulların ilkel toplumda da var olduğunu kabul etme eğiliminden kaynaklanmaktadır.”⁴⁰

Kadın, özellikle avcı-toplayıcı toplumlardaki kadınlar hakim antropolojik anlayış tarafından sürekli olarak görmezden gelinmiştir.⁴¹ İlk antropologlar ilkel olarak adlandırdıkları toplumlarda karşılaştıkları kadınları özgürlük ve haklar götürmek amacıyla çalışmalarına dahil etmişlerdi. Genel kabul kadınların dahil edildikleri işbölümü kalıpları içinde yaptıkları işlerin niteliksel olarak değersiz olduğudur. Bazı toplumlarda ise kadınların statü dereceleri farklılık gösterebiliyordu. Avcı erkek- toplayıcı kadın modeli, alet yapan dolayısıyla kültürü üreten erkek kullanan kadın ayrımı, cinsiyete dayalı işbölümü kalıpları gibi yapılan işlerin niteliklerinin erkekler ve kadınlar için farklı hatta hiyerarşik terimlerle açıklanması tüm dönem ve çağları kapsayan “genellemeci” ayrımlar olarak antropolojik metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kadının ikincil pozisyonuna eleştirel olan yaklaşımlarda bile okunabilecek genel eğilime göre kadınlar hareketlilik, alet kullanımı ve uzmanlaşma gerektiren işler içinde yer almazlar. Bunun yanında “avcı erkek” ile “toplayıcı kadın” ayrımında belirginleşen karakteristik özellikler, annelik

⁴⁰ E. REED, *Kadının Evrimi Ataerkil Klandan Ataerkil Aileye I*, Çev. Şemsa Yeğin, 201.

⁴¹ Estioko GRIFFIN- P. Bion GRIFFIN, *Woman the Hunter: The Agta Agnes*, 121.

pozisyonun önemi ve önceliği nedeniyle kadınları, dahil oldukları grubun yerleşim alanına bağımlı kılar. Kümbetoğlu'na göre;

“Genel olarak düşünüldüğünde, antropoloji disiplinde farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda her iki cinsin belirli bir konumda ele alındığını ve bu konumların birincilik ve ikincilik değerleri ile tanımlandığını söylemek mümkündür. Kadını ‘bağımlı aile üyeleri’, kocayı ‘geçimi sağlayan bireyler’ kategorilerine yerleştirmek yaygındır. ‘Avcı erkek’, ‘toplayıcı kadın’ rolü ve konumu, uzun yıllar avcılığın zor, ama temel faaliyet olarak değerlendirilmesini, kadınların toplayıcılık faaliyetinin ise ikincil önemde kavranışını getirmiştir.”⁴²

Toplumsal cinsiyet kavramı ve cinsiyet ayırımına eleştiriler ise 1960’lı yıllarda Marksistler tarafından başlatılır.

“On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Almanya’da Proleter Kadın Hareketini başlatan ve önderlik eden Clara Zetkin’in ‘kadın hakları’yla ilgilenmeyi ‘burjuva feminizmi’ olarak alay konusu yapmasına rağmen, teorik temelleri Marks ve Engels’e dayanan sosyalist kadının kurtuluşu stratejisinin amacı da özünde çok farklı değildi. Kadınların kamusal ve toplumsal üretime ücretli emekçiler olarak katılması onların kurtuluşunun temel önkoşulu olarak görülüyordu.”⁴³

Marksist teoriden etkilenen pek çok feminist araştırmacı ise kadınların üretim faaliyetlerindeki yerini incelerken; avcı toplayıcı toplulukların Avrupalılar ve kolonizasyonla karşılaşmadan önce daha eşitlikçi bir yapıya sahip olduklarını, kadınların ikincil pozisyonlarının ise kapitalizmin yükselişi ve yayılmasının ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olduğunu öne sürüyorlardı.⁴⁴

⁴² Belkıs KÜMBETOĞLU, *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, 255.

⁴³ Bkz. (30), MIES, 62.

⁴⁴ Sandra MORGEN, *Gender and Anthropology*, 3.

1970'lerin ortalarında bazı yayınlar antropolojide feminizmin sinyallerini vermeye başladılar.⁴⁵ Bu çalışmalarda kadın artık araştırmaların ve teorinin odağında yer alıyor ve kadının biyolojik özelliklerinden kaynaklı ikincil toplumsal rol ve statüleri reddediliyordu. Bu dönem çalışmalar kadınların ikincil statüsünün ve erkek egemenliğinin farklı derecelerde de olsa tüm toplumlarda tarihsel ve kurumsal olarak var olduğunu gösteriyordu. Kadınların ikincil statüsünün en temel nedenlerin biri ise annelik ve onunla bağlantılı işler olarak tanımlanıyordu. Aynı zamanda anneliğin özel ve kamusal alan ayrımındaki belirleyiciliği cinsiyetler arası hiyerarşiyi yaratıyordu.

Çalışmanın yönünü belirleyen toplumsal cinsiyet rolleri tartışmalarının kaynağı antropolojide avcı erkek ve toplayıcı kadın modeliyle vücut bulur. Reed ve Tiger'ın savunuları söz konusu tartışmalara temel oluşturan köşeleri antropoloji içinde göstermesi açısından önemlidir. Engels'e göre "kadının, toplum yaşamının başlangıcında, erkeğin kölesi olduğu yolundaki fikir, bize aydınlıklar yüzyılından (18. yy.) kalan en saçma fikirlerden biridir".⁴⁶ Hatta bazı evrimci biyologlar ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan "toplumsal-dirimbilimciler" bu üstünlüğü primatlarda da gözlemlediklerini iddia etmişlerdir.⁴⁷ Reed tüm bu iddiaların sonunun genetik belirlenimcilik tehlikesi ve ari ırklar söylemine kadar gidebileceğinin görülmesiyle yine aynı bilim insanlarının bu sonuca varmaktan çekinerek "toplumsal konumların kalıtsal olarak biçimlendiğini gösteren kanıt hemen hemen yoktur" açıklamasını yaptıklarını belirtir.⁴⁸

1970'li yılların antropologlarından Lionel Tiger'ın "Men in Groups" adlı eserinden bahseden Evelyn Reed, Tiger'ın erkeklerin avcılık sayesinde birbirleriyle kuvvetli bir bağ kurduklarını kadınların ise analık görevleri nedeniyle yalnızca çocuklarıyla "anasal bir bağ" kurabileceklerini, kadınlar arasında başka türlü bir ilişkinin mümkün olamayacağı iddiasına itirazlarını dile getirir. Tiger'a göre,

⁴⁵ SCOLUM, **Women the Gatherer: Male Bias in Anthropology**, 30 - 50.

⁴⁶ F. Engels, **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, 59.

⁴⁷ E. REED, **Bilim ve Cinsiyet Ayrımı**, 45-62.

⁴⁸ A.gk., 68.

“[e]rkekler hayvanları ortaklaşa avladıklarından, yalnızca onlar, bu uğraştan kaynaklanan sıkı bağlar oluşturabilirler. ‘Kümelenen erkekler’de görülen sevgi ve hayranlığın temeli budur. Kadınlar avcı olmadıklarına göre, kendi aralarında bu türden bir bağlılık, güven ve sevecenlik oluşturamazlar.”⁴⁹

Burada avcılık grup halinde yapılan bir aktivite olması dolayısıyla erkekleri aynı zamanda hem sosyalleştiren hem de dolayısıyla insanileştiren bir uğraştır. Yani bu aktiviteden uzak olan kadınlar bu özelliklere sahip olamayacaklardır.

Tiger, avlanmanın erkek işi olduğunu, ‘erkek kümeleri’nden söz ederken, “o ışıltı ışıltı yanan görkemli avcı erkek simgesini”⁵⁰ kullanarak ve bu sayede erkekler arasında bir bağ bulunduğunu öne sürerek ısrarla belirtmektedir. Reed bu hipoteze, kadınların yavrularına yiyecek ve koruma sağlamak güdüsüyle bir arada yaşadıklarını ve söz konusu bağın erkekler arasında değil aksine kadınlar arasında kurulabileceğini söyleyerek karşı çıkar. Erkekler arasında ise “birbirlerine egemenlik sağlama rekabeti” yüzünden dayanışma değil ancak üstünlük ilişkisi kurulabileceğini iddia eder. Reed’in, Tiger’ın iddialarına itiraz ettiği ve kimi zaman çürüttüğü bölümde aynı zamanda Tiger avcılık yapan kadınlardan da bahsetmektedir. Tiger’a göre; “kadınlar, insan avcılara özgü bir ustalıklarla çok daha üstün bir biçimde mızrak kullanan erkeklerin tersine, ok, mızrak, vb. aletleri, tıpkı primatlarınkine benzer hareketlerle fırlatmaktadır.”⁵¹ Bu demektir ki bir antropolog olan Tiger yaptığı araştırmalar sonucunda avlanan kadınlarla da karşılaşmış ya da bunlarla ilgili söylencelere rastlamıştır. Çünkü Tiger kadınların avcılık aletlerini kullanma konusundaki yeteneklerinden ya da yeteneksizliklerinden erkeklerle karşılaştırma yaparak bahsetmektedir. Bunun yanında avlanan kadınların genetik yapılarında değişiklikler olduğuna dair yorumlar Reed’in itirazlarına yol açmaktadır. Tiger’a göre avlanan kadınlarda avlanmanın yol açtığını söylediği genetik güçsüzlük aynı zamanda avlanmayan kadınlar kadar çok çoğalmalarını engellemektedir. Avcılık

⁴⁹ A.g.k., 96-97.

⁵⁰ A.g.k., 99.

⁵¹ A.g.k., 103.

biyolojik ve kültürel olarak erkeğe ait bir iştir ve buna özenen kadınlarda genetik problemlere yol açmaktadır.

Tiger'ın ilkelerde iş bölümünün cinslere göre yapıldığı yolundaki mekanik görüşüne göre, erkekler avcı-işçi, kadınlarsa yalnızca çocukların yaratıcısıdır.⁵² Reed bu iş bölümü konusunda herhangi bir itirazda bulunmamakla birlikte, işler arasında bir hiyerarşi olduğuna itiraz etmektedir. Ona göre kadınlar toplayıcılık, toprağın işlenmesi, yiyeceklerin pişirilmesi ve saklanması yanı sıra sepetçilik, çanak çömlek yapımı gibi işlerle de uğraşıyorlardı. Bu uğraşlar da uygarlıkların oluşması ve bilimlerin gelişmesinin temellerini atan faaliyetlerdi.

Reed'in bir itirazı olmamasına rağmen avcı erkek toplayıcı kadın ayrımının asıl çelişkisi kadının kamusal alana açılması konusundaki rahatsızlıkların en erken ekonomik faaliyetlerden biri olarak avcılık özelinde tarihsel bir işbölümüne tabi kılması ve bu ayrımın cinsiyetler arası pozisyonları keskinleştirmek amacıyla yapılmasıdır. Özel ve mülki alanlardan kurtularak kamusal alanlarda, ormanda, dağda, denizde ya da şehirde, sokak ve meydanlarda yer alabilmesi ve bu alandaki pratiklere kamusal alana katılan her özne gibi yön vermesi, sınırları ve kuralları belirlenmiş alanlardan kurtulmak ve etkin bir özne olmak anlamında kadınlar için önemini korumaktadır.

2.3. Arkeoloji; Erkek Egemenliği ve Feminist Arkeoloji

“Çağdaş arkeologların büyük bir kısmı, geçmiş hakkındaki bilgilerimizin kısıtlı olmasının sebebinin, verilerin bölük pörçük olmasından değil, araştırma ve analiz metotlarından kaynaklandığı konusunda hemfikirdir”.⁵³ Elle tutulabilir, görülebilir, dokunulabilir malzemeyi kanıt olarak kabul eden, buluntular üzerinden çıkarımlara varan arkeoloji bilimi, koordinasyon içinde çalıştığı etnografya ve

---

⁵² A.g.k., 102.

⁵³ N. TANNER and A. ZIHLMAN, *Women in Evolution. Part I: Innovation and Selection in Human Origins*, 21.

antropoloji bilimi gibi metodolojik sorgulamaların eksikliği sebebiyle, toplumsal cinsiyet ayrımlarının ön kabulüne katkıda bulunmuştur.

“Toplumsal cinsiyet mevzusu üzerinde ciddi bir metodolojik ya da teorik yaklaşım olmadığı halde arkeolojik metinler cinsiyet konusunda sessiz kalmazlar. Onun yerine bu metinler toplumsal cinsiyet ‘gerçeği’ ile ilgili varsayımlar, iddialar ve açıklamalarla doludur. Bu ciddi bir sorundur”.⁵⁴

Arkeolojinin, kazı çalışmaları ve buralardan elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle elde ettiği veriler bugün olduğu gibi dün de egemenin lehine üretilmiş ve ona hizmet etmiş olma ihtimalinden bağımsız değerlendirilemez. Antikiteye ait eserlerin; mimari, seramik, resim, heykel vs. farklılıkları yalnız daha erken bir yaşantıyı anlatıyor olmalarıdır. Fakat tarih yazımındaki amaç onlardan sonra gelen binyılları etkileyeceklerini ya da onlara dayanak olacaklarını bilmeseler de, ait oldukları toplumu elbette dahil oldukları sınıfın gözünden anlatmak ve pek çok yerde bunu iktidarın lehine yapmaktır. Totaliter rejimlerde sanatçılar benzer sembolik ifadeler taşıyan yapıntıları özellikle seremonyal törenlerde kullanılmak üzere üretmişlerdir. Kalıntılara ulaşılan büyük uygarlıklar güçlerini vatandaşlarına kanıtlamak ve diğer topluluklara büyüklüklerini gösterebilmek üzere şehirler inşa etmiş, tapınaklar kurmuş ve sikkeler bastırmışlardır.

Levi Strauss arkeolojik kalıntıların ortaya koyduğu nüfus hareketlerinin yüzeyde yer aldığını ve Meksika'nın ya da Andlar'ın büyük uygarlıklarından önce, başkalarının da var olduğunu anlamamızın kimi zaman mümkün bile olmadığını söyler.

“Evvvelce, Amerika tarihinin hem en parlak dönemini hem de tamamını temsil ettiğini sandığımız Peru'nun İnkaları ve Meksika'nın Aztekler ve Mayaları, o canlı kaynaklardan, en az bizim ampir tarzımızın onca unsurunu benimsediği Mısır ve Roma'dan farklı olduğu ölçüde uzaktır. Bunların her üçü de, sertlik ve yoksulluk içinde sağlanan bir büyüklük peşinde koşan totaliter yapıda sanatlardır. Kaynaklarını, kendine özgü

---

⁵⁴ A.g.m., 2.

zarafetin dışında kalan şeyler üzerinde (savaş ya da yönetim alanında) yoğunlaştırarak gücünü kanıtlamak endişesindeki bir devletin yansımasıdır. Maya anıtları bile, kendilerinden bin yıl önce doruğuna ulaşmış bir sanatın süslü bir düşüşü gibi görünür. ... Bunların yaratıcıları nereden geldiler? Eskiden kesinliğine inanılan bilgilerden sonra, şu anda hiçbir şey bilmediğimizi itiraf etmek zorundayız.”⁵⁵

Modern arkeoloji biliminde insanın farklı tarih ve biçimlerde olsa da yerleşik hayata geçişi ve öncesine dair kesin ve tartışılmaz bilgiler yerlerini Ortadoğu, Anadolu ve pek çok yerde ele geçen buluntularla yenilerine bıraktılar. Hititler'den başlayarak Anadolu'da pek çok uygarlığın tarihine, oradan neolitik dönemde yerleşik hayata geçen topluluklara, yine Anadolu'da Antik Yunan Uygarlığı'na, Bizans ve Osmanlı'ya kadar yazılmış tarih, herhangi dönemin nüfuz ve iktidar sahibi kişilerinin tarihi; onların mezarları, duvarları, resimleri ve aslında kentlerinin tarihi değil midir? Biliyoruz ki her gün tekrar edilen, gösterilen, anlatılan ve yazılan bir süre sonra anlatanın, yazanın, gösterenin kendi tarihinin aktarımını ve devamını sağlamaktadır.

Arkeolojik metinlerde geçmiş kurgusu, egemenlik, sınıf, savaşlar ve güç ilişkileri göz ardı ederek yapılır. Benzer bir görmezden geliş, toplumsal cinsiyet mevzuunda da görülür. Bu ayırım, özellikle kadın ve erkek mezar buluntularından çıkan malzemelerin yorumlanışında belirginleşmektedir. Özellikle feminist arkeologların, 1970'li yıllardan bu yana beyaz ve erkek merkezli bilgi üretimiyle ilişkilendirdikleri bu yorumlar, özellikle seramik malzemeler, aynalar, iğneler ve süs eşyalarıyla gömülmüş kadınların varlığı göz önünde bulundurularak kadınları ev içi alanlara hapsederken erkekleri mezarlarda bulunan kesici aletler, oklar, mızrak uçları ile hareket özgürlüğü olan mücadeleci ve hatta savaşçı özneler olarak betimlemiştir. Arkeolojik bulguları kadın ve erkek hakkındaki basmakalıp tasarımlara dayanarak cinsiyetlendirerek önyargı sorununa sıklıkla bir başka katman daha eklerler.⁵⁶ Örneğin erkekler silahlarla kadınlarsa çanak çömlekle ilişkilendirilmiştir.

⁵⁵ Bkz. (1), Levi-STRAUSS, 265.

⁵⁶ Bkz. (5), LEES, 67.

Özellikle antropolojik çalışmalarda avcılıkla ilişkilendirilerek öne sürülen erkeğin fiziksel ve duygusal üstünlüğü, arkeolojik çalışmalarda erkeklerin mezarlarından çıkartılan; mızrak uçları, oklar ya da seramik eserler üzerinde görülen sahnelerde betimlenmiş av, güreş, savaş sahneleri göz önünde bulundurularak apaçık şekilde kabul edilir. Bu ön kabul ve varsayımlara itiraz eden sesler ve yorumlar fazla olmamakla birlikte bazı buluntuların göz ardı edildiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Arkeolojinin *androcentrik*, yani erkek merkezli bilgi üretimine dair itirazlar özellikle feminist arkeologlardan gelmektedir. Araştırmacılar cinsiyet karakteristiklerini "gerekli" ve "doğal" varsayarlar. Erkekler tipik olarak güçlü, daha atılgan, dominant, aktif ve genelde kadınlardan daha önemlidir. İşin öbür tarafında, kadınlar ise zayıf, pasif ve bağımlı gösterilirler.⁵⁷ Feminist eleştiriler avcılık ve savunmayla ilgili farz edilmiş erkek faaliyetlerinin aşırı vurgulanmasını haklı olarak sorgulamış ve pek çoğu kadın tarafından yapılan toplayıcılığın evrimsel önemini göstermeye çalışmıştır. Ancak pek azı cinsiyet farklılıklarıyla iş bölümünün ilişkilendirilmesini sorgulamıştır. Neredeyse bütün araştırmacılar cinsiyete dayalı işbölümünün en erken insan atalarından bu yana bulunduğunu var sayar. Bir toplumsal cinsiyet arkeolojisinin cinsiyetçi işbölümünün varlığının insan olma sürecinin bir parçası olduğunu var saymak yerine bunun kökenlerinin sorgulayarak başlaması gerektiğine inanıyoruz; çünkü bu yaklaşım sıklıkla daha en baştan her tür için cinsiyet eşitsizliğini inşa eder.⁵⁸

Bugün bulunulan pozisyondan değerlendirilen geçmiş ve antik yaşama dair veriler hangi sınıf, grup, cinsiyet yani kim tarafından üretildiğine bakılmaksızın genel geçer olarak kabul edilir. Örnek olarak, kadınların mezarlarında havan taşı bulunduğu bu durum kadınların öğütme ve gıda işleme faaliyetinin yansıması olarak yorumlanır. Fakat aynı malzemeler erkeklerin mezarlarında bulunduğu Winters bu aletleri erkeklerin 'kadınları için' ürettiğini ya da bunların 'daha erkeksi' başka işler yapılırken çekiç gibi kullanıldıklarını varsayar. Benzer bir mantık ticari mallarla ilgili açıklamalarda da görülür. Winters bu eşyaların erkekler ticaret yaptığı için onlarla olduğu anlamını çıkarırken aynı malzemeler kadının yanında

⁵⁷ M. CONKEY, J. D. SPECTOR, *Archaeology and the Study of Gender*, 4.

⁵⁸ Bkz. (5), LEES, 72.

bulduğunda ise ticaret yaptıklarından değil yalnızca mal sahibi olduklarından oradadır.⁵⁹ Burada alet yapan ve kullanan arasında yapılan ayırım birçok farklı yerde karşımıza çıkan, dışarı ile uyum içindeki erkek ile uzmanlaşma problemi olan dolayısıyla üretici yerine kullanıcı olarak bahsi geçen kadınınkinden farklı değildir. Yine bazı kazılardan elde edilen buluntuların yorumlanmalarına itiraz eden feminist arkeologlar aynı buluntuların kadın, erkek ve çocuk mezarlarında bulunmuş olmalarına göre farklı yorumlarla anlamlandırılmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Bunlardan biri de mezar buluntularında karşılaşılan mızrak uçlarıdır. Erkek mezarlarından gelen buluntularda avcılık ve avcı erkek ilişkisi hemen kurulurken kadın mezarlarında bulduklarında aynı malzemelerin törensel amaçlı kullanıldıkları iddia edilmektedir. Winters'ın tartışmalarında, erkek ve kadın mezarlarında bulunan mızrak uçlarının anlamı da özellikle problematiktir. Kadın mezarlarında mızrak ucu ve parçaları çok yaygın olarak bulunmaktadır. Winters bunlarla ilgili bir kaç farklı olasılık açıklaması yapar: Cenaze merasiminde kullanılan törensel kalıntılar, miras transferinin göstergesi, Hint Knoll kültüründe "Yeşil Irmağı savunan Amazon Birliği ya da Boadicea haleflerinin" olabileceği ve en sonunda belki kadınlarında avlandığıdır. "fakat şimdilik, buradan çıkarılan sonuç kadınların rollerinin erkek rolleriyle bir şekilde çakıştığıdır ... buradan da silah *a priori* olarak bir erkek faaliyeti sembolü olarak algılanacaktır."⁶⁰ Buradaki erkek merkezli görüşün problemi kadınların ve erkeklerin ne yaptığını önsel bir beklenti ile tarif etmektir: Erkekler hangi malzemeleri inşa etti, kullandı veya takas etti ve hangi arkeolojik malzeme hangi cinsiyetle ne anlama gelmektedir?⁶¹

Cinsler ve kullandıkları aletler, atribüt haline gelmiş özellikler, aynen tanrıları simgeleyenler gibi cinsiyetleri ve onların toplumsal yaşamdaki konumlarına dair bilgiyi veren ve belirleyen yegane veriler haline dönüşmüşlerdir. Peki gerçekten kadın mezarlarında süs eşyaları dışında malzemeler görülmemiş midir? Ya da görülmüşse bunlar nasıl yorumlanmıştır? Burada bütün değişkenlerden bağımsız temel ve tek bir ayırım söz konusudur; biyolojik cinsiyet. Kadın ve erkekler arasında böyle temel ayırım ancak bütün özellikleri aynı olan iki grup arasında yapılabilir.

⁵⁹ H. WINTERS, *Value Systems and Trade Cycles of the Late Archaic in the Midwest*, 206.

⁶⁰ A.g.m., 207.

⁶¹ Bkz. (57), CONKEY - SPECTOR, 11.

Yani cinsiyet dışında pozisyonlarını belirleyecek hiçbir ayrımın olmaması gerekir. Toplulukların savaşçı ya da barışçıl olmaları, demografik yapıları, akrabalık ilişkileri, inanç yapıları ve seremonileri gibi tüm kültürel yapı göz ardı edilerek bilginin her toplumda aynı ve objektif olduğu iddia edilir. Yaş, figürün göstergesi olduğu eylem (yani ne yaptığı), ya da farklı sanatçılar benzer işler yaptıklarında ortaya çıkan detayların nedenleri gibi soru ve gözlemler göz ardı edilirken -etli vücutlar, yuvarlak kalçalar, dışarıda göbekler- yorumcuların ilgisi figürinlerin belli özelliklerine odaklanmıştır.⁶² Roller'a göre Anadolu'daki pek çok yerleşimde özellikle Hacılar ve Çatalhöyük'te bulunan kadın figürinleri farklı yaş ve fiziksel özelliklere sahip kadınları betimlemektedir. Örneğin Çatalhöyük'te bir kadın ve çocuğu betimleyen sadece iki figürin bulunmuştur. "İnsan üremesiyle ilgili heykelcikler yaygın değildir. Tahtta oturan kadının günümüz yayınlarında sık sık boy göstermesi bu noktayı çarpıtmıştır. Bu heykelcik ve bir kadınla çocuğu gösteren bir başka heykelcik dışında çocuk betimi yoktur."⁶³

"Ana Tanrıçalar'ın izinden" gittiği kitabında Akdeniz'de ana tanrıça kültlerini ve bu kültlerin Yunan ve Roma toplumlarına aktarılışını takip eden Roller Phrygia'nın Ana Tanrıçası Magna Mater'in ismindeki *mater* kelimesi "ana" anlamına gelmesine rağmen ana pozisyonunda bir tasvirinin bulunmadığına dikkat çeker. Hiçbir zaman doğum yaparken betimlenmemiş, bir çocukla beraber tasviri ise ender olarak görülmüştür. Tanrıçanın atribütleri yani ona çoğunlukla eşlik edenler yabancı hayvanlar ve avcı kuştur.

"Göreceğimiz gibi aslanda, ve yırtıcı kuşlarda bulunan avcılık ve güç imgeleri, Ana Tanrıça'nın Phrygia'daki kültürünün anahtar simgeleridir ve tanrıçanın Yunan ve Roma kültürlerindeki temsillerde de önemlerini korumuşlardır."⁶⁴

Bu çeşit bir ön yargının politik ve ekonomik sonuçları ve problemin temel boyutları hakkında genel bir görüş birliği vardır. Kültürlenme süreci içinde,

⁶² Bkz. (57), CONKEY - SPECTOR, 8.

⁶³ Roller E. LYNN, *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu'da Kyble Kültü*, Çev. Betül Avunç, 58.

⁶⁴ A.g.k., 58.

akademik araştırmanın ilmi kullanımında olduğu gibi (örneğin akademik araştırmanın bütün eğitim sistemindeki yeri ırk ayrımcılığının ebedileşmesine neden olur) eleştirilmeden kullanılan cinsel stereotipler de cinsel ayrımcılığı ve cinsel eşitsizliği destekler ve yaşatır.⁶⁵

Gökova Körfezi'nde balıkçılık yapan kadınların pratiklerini yorumlamak için arkeolojik veriler bir imkan sağladığı gibi toplumsal cinsiyet perspektifli bir eleştiriye tabi tutulmuş *deniz ve kıyı antropolojisinin* önerdiği yaklaşımlar da aynı hayatlara güncel bir bakış olanağı sunar.

2.4. Deniz ve Kıyı Antropolojisi Çalışmalarında Kadın

Antropolojik bir araştırma alanı olarak kıyı kültürü ve deniz çalışmaları İngilizce “maritime anthropology” ya da ‘maritime cultural landscape’ gibi vurgusu “maritime” kelimesinde olan başlıklarla ifade edilmektedir. İngilizce ‘maritime’ kelimesinin Türkçe’deki karşılıkları ‘denize ait’, bahri, ‘deniz kıyısında olan’, ‘denizciliğe ilişkin’ anlamına gelmektedir. Burada ‘deniz ve kıyı antropolojisi’ uygun çeviri olarak düşünülmüş ve bu tanım kullanılmıştır. Acheson’un belirttiği gibi alanın kendisi kıyıda değil deniz üzerinde, teknede hayatın nasıl şekillendiği ve balıkçılık endüstrisi ile ilgili çalışmaları kapsamaktadır. "Deniz ve kıyı antropolojisi ile ilgilenen antropologlar üzerinde yoğunlaştığı üç konu modern balıkçılık, gemide yaşam ve tarih öncesi deniz adaptasyonlarıdır."⁶⁶

Denize ilişkin yapılar ve deniz üzerinde ekonomik faaliyet koşullarının ortaya çıkışında ve gelişmesinde en önemli bağlayanlardan biri *ortak alanlar* kavramıdır. Ortak alanlar ve kaynakların ortak kullanımı konusu deniz ve kıyı kültürlerinin karadakilere farklı toplumsal yapılar sergilemesi hususunda oldukça önemlidir. Durrenberg ve Palsson deniz kaynaklarına erişim ve kullanım haklarını farklı ülkelerden örneklerle üç farklı sistem içinde anlatırlar. Bunlardan ilki Japonya’da belirli gruplara kiralama sistemiyle verilen kullanım hakları sistemi, ikincisi Portekiz

⁶⁵ Bkz (57), CONKEY – SPECTOR, 3.

⁶⁶ J.M. ACHESON, *Annual Review of Anthropology*, 275.

ve Danimarka'da uygulanan ve Türkiye suları içinde geçerli bir model olan denizin kamu mülkü olarak kabul edildiği ve alanda balıkçılık yapmayı bilen herkesin rekabete açık şekilde avlanabildiği sistem, son olarak ise Kanada'da görülen, belirlenen alanlar ve türler üzerinde balıkçının sahip olduğu ekipmana göre kısıtlamaların olduğu sistemdir; ki bu sistemde mesela somon avcılığı yapacak balıkçının bu av için gerekli ekipmana sahip olması gerekir ve ancak bu tür için izin verilen sularda avlanması mümkündür.⁶⁷

Deniz üzerinde ortak mülkiyet tanımı ve ortak alanların kullanımının nasıl düzenlendiği tartışmaları deniz ve kıyı kültürü araştırmaları içinde merkezi bir yere sahiptir. Türkiye'de halihazırda değişmekte olan balıkçılık politikaları çerçevesinde bu tartışmalar bu çalışma için ayrıca önem taşımaktadır. Deniz insana "sürekli" ve "tükenmez" yiyecek, uzun süredir istikrarlı olan deniz organizmaları ise insanlara yerleşim için olağandışı fırsatlar sağlamıştır.⁶⁸ Denizler onun üzerinde faaliyet gösteren, etrafında yaşayan insanlar için sosyal ve ekonomik hayatın karasal olanlardan farklı biçimlerde şekillendiği yaşam alanlarıdır. Balıkçılık faaliyeti bireylerin ya da hanelerin geçimini sağlamak ve bu ekonomik faaliyet etrafında bir yaşam formu geliştirmek noktasında tartışıldığında kaynaklar etrafında örülmüş sosyal ağlar, kültürel formlar ve ritüellerle karşılaşılacaktır.

Hardin, ortak alanların kullanımı ve tekelleştirmenin gerekliliğine dair açıklamalarında, var olan nüfus ve ihtiyaç dengeleri göz önüne alındığında kaynakların yasa ve düzenlemeler olmaksızın kullanımının trajediye yol açacağını öne sürmektedir. Bu trajediyi engellemek üzere öne sürülen yasal düzenlemelerin temel gerekçeleri ise stokların azalması ve kaynakların verimli kullanılamamasıdır. Sürdürülebilir ekonomiler yaratmak ancak yasa ve düzenlemeler sayesinde getirilecek sınırlamalarla mümkün olabilir.⁶⁹

Durrenberg ve Palssons'a göre antropologlar küçük ölçekli balıkçıların kendi içlerinde bir takım düzenlemeler yaptıklarını göstermiştir. Acheson gibi bazılarının

⁶⁷ DURRENBERG, PALSSONS, *Ownership at Sea: Fishing Territories and Access to Sea Resources*, 510.

⁶⁸ Bkz. (66) , 276.

⁶⁹ Garrett HARDIN, *The Tragedy of the Commons*, 1248.

balıkçıların kendi aralarındaki bu iç düzenlemeleri denizdeki ‘mülkiyet’ olarak adlandırdıklarını söyleyerek Hardin’in, ortak mülkiyet kaynağının kurumsal düzenlenmeye tabi olmadan avlanmaya açık olmasının deniz kaynaklarının azalmasına sebep olacağı iddiasındaki ‘ortaklığın trajedisi’ modeline karşı çıkarlar.⁷⁰ Denizler ve etrafında gelişen faaliyetler çerçevesinde ortaya çıkan problemler dünyanın tüm kıyılarında benzer özellikler göstermektedir. Deniz kirliliği, kıyı hayatının turizm merkezli yapılandırılması, burada yaşayan halkların var olan yaşam koşulları ve faaliyetlerinin sistematik çalışmalarla yeniden fakat yalnızca ekonomik gerekçe ve çıkarlar göz önünde bulundurularak düzenlenmesi ortak problemlerdendir. Kara ve deniz üzerinde mülkiyet ve kullanım hakları özelleştiğinde besin kaynağı olarak görülen alanların sermaye kaynağı olarak değiştiği ve tüm toplumsal bağlamından koptuğu görülür.

Kapitalizmin başlangıcıyla birlikte karada gerçekleştirilen toprakların özelleştirilmesi ve kullanım haklarının yeterli sermaye birikimine sahip kişilere devredilmesi süreci, halklar için topraktan mülksüzleşme ve yoksullaşma sonuçlarını doğurmuştur. Karada 15. yy’da başlayan toprakların özelleştirilmesi, kullanım haklarının devri, 16. yy’da tüccarların uluslararası düzeyde el koyduğu topraklarla inşa olan sistem 17. yy’da bu topraklar üzerinden yapacakları birikim için işçi ve yerlileri sömürerek geliştirdikleri kölelik düzeniyle taçlanmıştı.⁷¹ Kullanım haklarının satılması, kiralanması ya da yasal düzenlemelerle gerekli teknolojik enstrümana sahip kişilere devredilmesi arasında söylemsel bir fark varmış gibi gözükse de pratik olarak süreç geçimlik üretimlerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır.

Denizlerin kıyılarda yaşayan insanlar için devamlı ve temel besin kaynağı olarak varlığını sürdürmesinin önündeki en büyük engellerden biri ise bu alanlarda yapılandırılan endüstriyel balıkçılıktır. Topluma ait bir kaynak olarak deniz ve balık endüstriyelleşmeyle birlikte egemen kişi ve sınıfların sömürüsüne açılan kaynaklara dönüşmektedir. Aynı sömürü politikaları denizler, nehirler, dereler gibi dünya üzerindeki tüm su kaynaklarının devletler tarafından kiralanma, satılma ya da yasal düzenlemeler gerçekleştirilmesiyle topluma ait ortak kaynak statüsünden çıkarılarak

⁷⁰ DURRENBERG, PALSSON, *Ownership at Sea: Fishing Territories and Access to Sea Resources*, 508.

⁷¹ S. FEDERICI, *Caliban ve Cadı*, Çev. Öznur Karakaş, 101.

kullanım hakları devredilen işletmelere dönüştürülmesiyle sonuçlandırılmaktadır. Federici'ye göre "Dünya Bankası'nın dünya üstünde kalan son ortak alanlara karşı başlattığı saldırıyla yeniden canlanan bu tartışmalar günümüzde de sürüyor."⁷²

Landholding (arazi sahipliği) ve *land tenure* (arazi imtiyaz hakkı) kavramları ile tanımlanan mülkiyet, aidiyet ve bunlara dair hakların işleyişi hakkında farklı modeller ve yaklaşımlar olsa da pek çok araştırmacıya göre bu ikisi arasında ve dahi bu kavramların denizler üzerindeki karşılıkları olan deniz ve kıyı antropolojisinde üzerlerinden temel tartışmaların yürüdüğü *seaholding* (denizde mülkiyet) ve *sea tenure* (denizde imtiyaz hakkı) arasında esasa ilişkin bir fark olmadığı iddia edilmektedir.⁷³

Karada sınırlama ve çitleme⁷⁴ mantığıyla gerçekleştirilen toprakların özelleştirilmesi ve yeterli sermayeye sahip kişilere devri işlemi hava ve sular söz konusu olduğunda işlememektedir. Çitlemenin pratik olarak mümkün olmadığı deniz sularında mülkiyet kamuya aittir. Su kaynaklarına ancak kullanıma dair düzenlemelerle müdahale edilebilmektedir. Bu müdahalelerin gerekliliğini savunan Hardin'e göre;

"Gıda üretimi için kullanılan ortak malların trajedisinden, özel mülkiyetle ya da buna biçimsel olarak benzer başka bir yöntemle kaçınılabilir. Ancak etrafımızı saran hava ve sular kolaylıkla çitlenemeyeceğinden, çöplük muamelesi gören ortak malların trajedisi, çevreyi kirleten kişi için atıkları arıtmayı, kirletici maddeleri hiçbir işlemden geçirmeksizin doğaya salmaktan daha ucuz kılacak yasal yaptırımlar ya da vergiler gibi başka yöntemlerle önlenmelidir."⁷⁵

Mülkiyete benzer biçimsel yöntemler, mülkiyetin devredilemediği yerlerde kullanım haklarının devredilmesi anlamına gelir. Buna göre mülkiyet ve imtiyaz,

⁷² Bkz. (71), FEDERICI, 103.

⁷³ DURRENBERGER, PALSSON, **Ownership at Sea: Fishing Territories and Access to Sea Resources**, 509.

⁷⁴ Bkz. (71), FEDERICI, 108.

⁷⁵ HARDIN, **Tragedy of the Commons**, 1245.

yani kullanımın ayrıcalıklı duruma getirilen kişi ya da kurumlara verilmesi arasında bir fark yoktur.

“Dolayısıyla deniz sahipliği ve deniz imtiyazı hakkı sahibi olmayan kavramlardır. Kimileri insan beslenmesini açıklamak için geliştirilmiş bölgeselliğin ekolojik modellerinden esinlenmiştir. Bizse deniz kaynaklarına erişim kurallarının ancak parçası oldukları, toprağa dair bileşenlerin de dahil olduğu toplam sosyoekonomik sistemle açıklanabileceğini iddia ediyoruz. Aynı zamanda da sahiplik kavramının deniz imtiyazının bazı biçimlerine uygun olmadığını ve kavramın enformal erişim kurallarını da kapsayacak şekilde genişletilmesinin bir şaşırtmaca olduğunu öneriyoruz.”⁷⁶

Sahiplik yani mülkiyet ve imtiyaz, yasalar ve kurumlar aracılığıyla düzenlenen yapısal modellerken, bu araştırma deniz kullanımıyla (*seause*), yani denizi kullanan öznelerin kendi içlerinde işleyen ilişkisel mekanizmalarla ilgilenmektedir. Mülkiyet ve imtiyaz yalnızca alanla kurulan ilişkiyi esas alırken, kullanım hakkı diğer kullanıcılarla ilişkileri düzenlemektedir. Bu noktada faaliyet alanı yalnızca ekonomik bir üretim alanı olmaktan çıkarak toplumsal ilişkilerinde üretildiği bir alana dönüşmektedir. Alan, resmi ya da yazılı olmayan kurallarla fakat insanların birbirleriyle üretim nesneleriyle ve hatta üretim alanlarıyla ilişkilerine göre düzenlenir.

Bu çalışmada balıkçı kadınların yasal düzenlemeler ve kooperatif gibi örgütlenmelerin yanı sıra denize ve kaynaklara dair ortak kullanımı esas olarak kendi iç ilişkilerinde düzenledikleri ve kaynakların paylaşımını yazılı olmayan bir hukuki zemin üzerine oturttukları gözlemlenmiştir. Federici’ye göre;

“Ortak karar almayı ve elbirliğiyle çalışmayı teşvik etmesinin yanı sıra, ortak alanlar köylüler arasında dayanışmanın ve toplumsallığın serpilmesine olanak veren maddi bir temel işlevi görüyordu. Bütün festivaller, oyunlar ve köy toplantıları ortak alanlarda gerçekleştirilirdi. Ortak alanların toplumsal işlevi kadınlar için özellikle önemliydi, çünkü erkeklere

---

⁷⁶ Bkz. (73), PALSSON, 508.

nazaran daha az toprağa ve daha az toplumsal güce sahip olan kadınlar geçimleri, otonomileri ve toplumsallıkları için ortak alanlara daha çok bağımlıydılar.”⁷⁷

Türkiye’de tarımsal ve kırsal faaliyetlerle ilgilenen sosyal bilim çalışmaları çoğunlukla karada var olan toplumsal yapılar üzerine yoğunlaşmıştır. Ortak alanların kullanımına ilişkin gündeliğin bilgisi ise yeterince önemsizlenerek alan daha geniş ekonomi politik perspektifin insafına bırakılmıştır. Oysa deniz ve kıyı yaşamı daha farklı bir faaliyet alanıdır. Bugüne dek yoğunlaşılacak ekonomik ve teknik çalışmaların ötesinde alanı kavramak için farklı sosyal ilişki ağları, mülkiyet ve aile ilişkileri; yerleşim ve yaşam koşullarına odaklanan, yerel bilginin önemsendiği antropolojik çalışmalar gerektirmektedir.

Balıkçılık yapan gruplar Türkiye’de farklı disiplinler tarafından özellikle su ürünleri disiplininin ilgi alanları kapsamında incelenmiştir. Yapılan birkaç sosyolojik araştırmaya dahil olan gruplar dışında balıkçılar hakkındaki literatür oldukça zayıftır. Türkiye’de balıkçılık hakkında neredeyse tek etnografik çalışma Norveç Bergen Üniversitesi’nden Stole Knudsen tarafından 2009 yılında yayınlanan *Fishers and Scientists in Modern Turkey* adlı kitaptır. Çalışma Osmanlı Dönemi’nden başlayarak Cumhuriyet’le birlikte değişen balıkçılık politikalarını ve Knudsen’in Karadeniz bölgesinde balıkçılarla yaptığı alan araştırmasının bulgularını tartışmaktadır.

Knudsen’e göre “[d]aha erken dönemlerde Karadeniz’de deniz araştırmaları istasyonları kuran Rusya da dahil olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine göre Türkiye’de deniz araştırmaları oldukça geç başlamıştır. 1950’den önce İstanbul Üniversitesi’nde ancak bir kaç girişim olmuştur.”⁷⁸ Araştırmaların sayısıyla birlikte niteliğinde de problemler görülmektedir. Bunun nedeni yapılan araştırmalarda kullanılan dilden, çıkarılan sonuçlara kadar gözlemlenen eğilimlerin devlet politikaları ve modernleşme fikriyle paralel seyir izlemesidir. Knudsen minör çalışmaların önemi ve Türkiye’deki eksikliğinden Şerif Mardin’e atıfta bulunarak şöyle bahseder;

⁷⁷ Bkz. (71), FEDERICI, 106.

⁷⁸ S. KNUDSEN, *Fishers and Scientists in Modern Turkey*, 57.

“Türkiye’de sosyal bilim çalışmaları yerel bilgi ve geleneksel ekolojik bilginin karakteristiği olan gayri resmi ve dinamik süreçlerin hakkını teslim etmemiştir. Türkiye’de yapılan sosyal bilimlerin eleştirel bir analizinde Mardin ‘spesifik izleği gereği Türkiyeli entelektüellerin dili makro-sosyolojiye öncelik vermiştir’ der.”⁷⁹

Türkiye’de yapılan sosyal bilimler çalışmalarına içkinleşmiş bu makro anlatı dili öznelerin gündelik hayatlarındaki eyleyici pozisyonları ve temas ettikleri sahici durumları görünmez kılma eğilimindedir. İktisat ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin yöntemsel baskısı altındaki, insanları rakamlara indirgeyen bu eril bakış açısının altında, tıpkı diğer ikincil kabul edilenler gibi, kadınlar da sıklıkla kalarak ötekileştirilirler.

Balıkçılık çok değişken ve belirsiz koşullar altında yapılan bir meslek olarak tanımlanmaktadır. Bu belirsizlik sadece içinde çalışılan fiziksel ortam için değil aynı zamanda sosyal çevre için de geçerlidir.⁸⁰ Yaptığım literatür taramasında Brezilya, Güney Hindistan, Asya, Portekiz, Norveç gibi ülkelerde balıkçı gruplar ve özellikle kadınlarla yapılan pek çok çalışma inceledim. Buna göre kadın ve erkek balıkçılıkta da hemen her çalışmada keskin bir cinsiyetçi iş bölümüne tabi tutulmaktaydı. “Dünyadaki balıkçı toplumların neredeyse tümünde güçlü bir cinsiyete dayalı iş bölümü vardır: erkek balıktayken kadın eve bakar.”⁸¹ Avcı erkek modeli için sıralanan cesaret, güç, dayanıklılık gibi özellikler balıkçı erkek modeli için de geçerlidir. Kadın ise bu özelliklerden biyolojik olarak mı yoksa pratik olarak alanın içerisinde yer alamaması dolayısıyla mı yoksundur?

Hakim çalışmaların genel odak noktaları bir yaşam şekli olarak balıkçılık, ortak mülkiyet ve ekonomik kaynak olarak denizler, farklı avlanma tekniklerinin kullanımı ve spesifik bir alan olarak balıkçılık (nerede ve nasıl balık avlanılacağına karar verme, bilgiyi kontrol etme), balıkçılıkla geçinen insanlar arasında toplumsal ve sosyal ilişkilerdir. Bu grupların sosyal ve ekonomik yapılarının incelendiği ve

⁷⁹ A.g.k., 73.

⁸⁰ R. ANDERSEN, *The Need for Human Sciences Research in the Atlantic Cost Fisheries*, 1031-49.

⁸¹ A.g.m., 297.

balıkçı kadınların dahil oldukları iş bölümü portreleri içinde kadınlar daha çok ‘anahtar rolleri’ içinde betimlenmişlerdir. Bu rollerin başında annelik ve iyi bir eş olabilmek gelmektedir.

Pek çok betimlemede, incelenen toplumlar hakkında deneyime dayalı aktarım ve çıkarımlar yapmaktan ziyade indirgemeci ve genelleyici bir dilin baskın olduğu görülmüştür. Bu dil sıklıkla ataerkil yapıların varlığını pekiştiren ve keskinleştiren yorumlar şeklinde örülür. Örneğin Schneider’ın “Akdeniz toplumlarında etnografik olarak özne erkektir”⁸² gibi çıkarımların yüzlercesiyle karşılaşmak mümkündür. Yine Thompson’a göre balıkçılıktaki geleneksel imaj, balıkçılığın erkeğe ait bir faaliyet alanı olduğudur.⁸³

Yapılan taramada en dikkat çekici husus, avlanma faaliyetlerinde kadınların tekne üzerindeki ekibe dâhil olarak değil, karadan yapılan faaliyetler içinde tanımlandığıdır.⁸⁴ Anlatıların hemen hepsinde erkeklerin avcı, kadınların ise karada kocalarını bekleyerek balığın satışı ve ağ yapımı gibi işleri üstlendiği vurgusu yapılır.⁸⁵ Kadınlar avcı olarak bahsedildikleri anlatılarda ancak gündüz çalışabilen, sığ ve kıyıya yakın suları tercih eden ve kano, bot ya da tekne gibi herhangi bir araç kullanmadan balık tutanlar olarak aktarılır.⁸⁶ Ayrıca yapılan işin niteliği ve çalışma saatleri açısından bakıldığında, kadınların günde en fazla altı saat gibi neredeyse yarı zamanlı kabul edilebilecek, düşük yoğunluklu çalışma saatleri içinde anlatıldıkları görülmektedir.⁸⁷ Bu araştırmalarda kadının balıkçılıktaki emeği ve konumu geçici, enformal, yardımcı, ikincil, görünmez ve domestik işlerle ilintili olarak açıklanmaktadır.

Kadınların öncelikli görevleri ev hanımlığı ve annelik olarak tanımlandığından ev dışında kalan alanlarda yaptıkları işler diğer öncelikli görevlerinin ihmali olarak

⁸² R. SCHNEIDER, *Of Vigilance and Virgins: Honour, Shame and Access to Resources in Mediterranean Societies*, 7.

⁸³ R. P. THOMPSON, *Women in the Fishing: The Roots of Power Between the Sexes*, 3-32.

⁸⁴ L. GULATI, *Fisherwomen on the Kerala Coast: Demographic and Socio Economic Impact of a Fisheries Development Project Women, Work and Development*, 71.

⁸⁵ C. BUSBY, *The Performance of Gender; An Anthropology of Every Day Life in a South Indian Fishing Village*, 935-936.

⁸⁶ M. KRONEN, *Women’s fishing in Tonga: Case studies from Ha’apai and Vavu’u Islands*.

⁸⁷ M. ALI SHAH, *A Bleak Future: Women of Fishing Communities in Pakistan Face Increasing Marginalization*.

kabul edilmektedir. Brezilya'daki balıkçı topluluklar üzerine yapılan bir araştırmada kadınlara davranış ve faaliyetlerinde rehberlik eden, onları sınırlayan değerlerden, 'anahtar roller'den en önemlisinin annelik olduğu ve bunun da insanların zamanlarını nasıl organize edeceklerini belirlediği vurgulanmaktadır.⁸⁸ 'Kadın işi' eve yakın, ara verildikten sonra tekrar kolayca başlanabilecek nitelikteki işlerden oluşurken, 'erkek işi' fiziki güç, kıvraklık, hız, hareket ve evden uzak mesafelere yolculuk, risk ve tehlike gerektirir.⁸⁹ Toplumsal cinsiyet rolleri kadınların ekonomik bağımsızlığı ve çalışma hayatında yer almasının sağlanması konusunda büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar erkeklerle ilişkileri bağlamında değerlendirilmektedir.

Volkman'a göre kadınların deniz balıkçılığı ile uğraşan bir işgücünün büyük parçasını oluşturduğu kültür hiçbir yerde yoktur.⁹⁰ Kıyısız yaşam formları ve balıkçılığın yaygın olduğu topluluklarda kadınlar çoğu durumda aktif olarak işe katılırken, bazı çalışmalar da yalnızca balıkçı eşlerin iş göçleri dolayısıyla karadan ve haneden uzakta günler ve aylar geçirmelerinin bile hane ve toplum içinde kadına özerklik ve otorite sağladığını öne sürmektedir.⁹¹

Kuzey Amerika toplumlarında balıkçılıkla ilgili yapılan çalışmalarında Nadel-Klein ve Davis erkekleri balığa gittiklerinde kadınların evde oturup ağlayarak onları beklediğini gözlemlediklerini belirtmişlerdir.⁹² Gerçekte sadece erkeklerin olduğu kalabalık teknelerde uzun saatler evden uzak çalışmak, balıkçılar ve ayrı kaldıkları aileleri için fiziksel ve psikolojik problemler yaratır.⁹³ Erkeklerin avcılık rolünü vurgulayan bu portre içinde kadınların rolü de hane ekonomisi ve ailenin bir arada tutulması açısından vazgeçilmezdir. Erkeğin çok uzun saatler, günler ve aylar evden uzakta olması kara-merkezli sosyal yapılanmalardan farklı özellikler gösteren bir hane yapılanmasını gerektirir.

⁸⁸ M. C. MANESCY - B. NEIS - M. BINKLEY - S. GERARD, *Changing Tides*, 55.

⁸⁹ W. A. HAVILAND, *Kültürel Antropoloji*, 235.

⁹⁰ T. A. VOLKMAN, *Our Garden is the Sea: Contingency and Improvisation in Mandar Women's Work*, 567.

⁹¹ J. SIEGEL, *The Rop of God*, 564.

⁹² J.N. KLEIN-D.L. DAVIS- M. RODMAN, *To Work and to Weep: Women in Fishing Economies*, 1063.

⁹³ G. PALSSON, *Enskilment at Sea*, 277.

Yakın bir araştırma ise Amazon bölgesinde kadın işgücünün her zaman balıkçılık için merkezi öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁴ Manescy ve Alvares'in makalelerinde kadının balıkçılığa ilişkin (fishery related) bu merkezi işleri ev içi tüketim ya da satmak amacıyla "sahil boyunca" yapılan balık avı, "akrabalara ait" balıkçılık malzemelerinin üretim ve tamiri, bunun yanında balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması (tuzlama, kurutma) olarak sıralanır. Kadınlar balık toplayıcılığı (sea harvesting) yapanların yüzde 10'unu oluştururken kıyıya yakın avlanma, mevsimsel balık ve midye toplama faaliyetlerine de katılırlar. Kadınlar arasında deniz kenarında sabit tuzaklar kurmak ve böylece evden uzun süre uzak kalmamak yaygın rastlanan bir durumdur.⁹⁵

Kara ve deniz üzerine olan cinsiyetçi mitler, cinsiyet ilişkilerinde farklı vizyonlar sergiler.⁹⁶ Portekiz kıyılarında yapılmış kadın ve erkek balıkçıların deniz ve karadaki iş bölümleri, toplumsal cinsiyetin sosyal yapılanması ve kıyı hanesi ekonomisini incelediği çalışmasında Cole, "kıyısal faaliyetlerle geçinen kıyı hanesinde, kadınların ekonomik olarak haneyi yönettiklerini, deniz yosunu toplamak ve balık satmak gibi işleri yapmak için mahalle ve balıkçı grup içinde her zaman görünür ve katılımcı konumda olduklarını" söyler.⁹⁷ Bunun tersine varlıklı çiftçi ailelerin kadınları çok ender dışarıda görülür. Kocaları kırsal hanenin ihtiyaçlarını tarımsal üretimle karşılarlarken onlar bir kenara çekilerek, evde münzevi bir hayat yaşarlar.

Volkman 1980'li yılların sonunda Endonezya'nın güneybatı sahilindeki Sulawesi'de yaptığı çalışmada daha önceleri kadınların dokumacılık erkeklerinse balıkçılık yaptığı bölgenin kadınlarının dokumacılığı bırakarak balıkçılığa başlamalarını toplumsal cinsiyet ve işbölümü kavramları altında inceler.⁹⁸ Kadınların balıkçılık faaliyetiyle birlikte aldıkları yeni isim olan Pappalele'nin 'lele' yani 'hareket etmek' (to move) kelimesinden türemiş olduğunu aktarır. Çalışmasında

⁹⁴ Bkz. (88), MANESCY , 54.

⁹⁵ Bkz. (88), MANESCY, 54.

⁹⁶ T. A. VOLKMAN, **Our Garden is the Sea: Contingency and Improvisation in Mandar Women's Work**, 569.

⁹⁷ S. COLE, **Women of Praia: Work and Lives in A Portuguese Coastal Community**, 77.

⁹⁸ Bkz. (96), VOLKMAN, 570.

Mandar toplumunun akışkan ve esnek yapısının kadınların yeni ekonomik faaliyet alanı olarak balıkçılığa geçişini kolaylaştırdığını, hükümetin uyguladığı ‘kalkınma politikalarının’ ise küçük balıkçılıkta kadın istihdamının sürdürülebilirliğini şüpheye düşürdüğü tespitini yapmaktadır.

Mies ise Hindistan’da kadınların mandıracılıktan elde ettikleri gelirlerin yarısına devlet aracılığıyla kredi veren bankaların diğer yarısına ise kocalarının el koyduğunu belirtir. Süt üreten kadınlar geleneksel ot toplama işlerini toprak sahiplerinin doğrudan şiddetiyle sonlandırmak zorunda kalırlar.

“Modern kooperatif *Cumaripa* modelinde, kadınların aşırı sömürsü, evkadını-üreticinin hayata geçirilmesine dayanıyordu. Ayrıca bu örnek, Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksul köylü kadınların ev kadını modelini gönüllü olarak benimsemediğini, bunun ancak geçimlik üretimi bırakıp meta üretimini kabul etmesi için üzerinde bir hayli ekonomik ve ideolojik baskı kurulmasıyla gerçekleştiğini açığa çıkarıyor. Kredi teşvikli meta üretimiyle tanışmış ve hala bazı üretim araçlarını kontrol eden küçük ölçekli üreticilerin, bu kredileri ihracat için gerekli metaların üretiminden ziyade kendi tüketimleri için kullanması, kalkınma plancılarının değişmez korkularından birisidir. Bu korku evkadını-üreticiler konusunda da yaşanır (Mies, 1983). Bu nedenle üretim süreçleri öyle örgütlenir ki üreticiler, bunda böyle, ne meta üretimi için çalışma özgürlüğüne ne de ürünleri üzerinde kontrol elde etme özgürlüğüne sahiptir. Nitekim herkesin sadece kooperatif için çalışacağına dair bir senet imzalamaya mecbur olduğu, hatta daima hazır olmaya mecbur olduğu *Cumaripa* kooperatifi modeli, bürokratik hiyerarşiyle birlikte tam bir kurum gibi örgütlendi. Claudia von Werlhof’un (1983) belirttiği gibi bu *de facto* zorla çalıştırma ilişkilerinin sonucu kooperatif üyelerinin garnizon, hapisane ya da zorla çalıştırma kampı sakinlerine benzer şekilde hareket etmesi oldu.”⁹⁹

---

⁹⁹ BKZ. (30), MIES, 269.

Tıpkı bu örnekler ve dünyanın pek çok yerinden verilebilecek *kalkınma* uygulamaları örnekleri gibi Türkiye’de de uygulanan ekonomik kalkınma merkezli politikalar kadınların gündelik hayatlarını kolaylaştırmak yerine kendi mücadeleleriyle kazandıkları daha özgürlükçü, eşitlikçi pozisyonları zayıflatarak onları proleterleştirme ve cinsiyetçi baskıların daha yoğun olduğu endüstriyel alanlara doğru bir hattı zorlar. Balıkçılık ve kıyı *yönetim* düzenlemeleriyle yeniden tarif edilmekte olan deniz ve kıyı hayatı da bu mekanizmaların baskısından azade değildir.

BÖLÜM 3

GÖKOVA COĞRAFYASI TARİHİ

Gökova Körfezi, tarih boyunca etraftaki adalar ve diğer halklarla deniz üzerinden etkileşim ve iletişim içinde olmuştur. Bugün var olan pratikler Ege halklarının tarih boyunca geliştirildiği bir arada yaşama kültüründen ayrı değerlendirilemez. Çok geniş çeşitlilik gösteren Ege ve Karia coğrafyasının tarihi, halkların ortak deneyimleri ile geleneksel ve yerel bilginin paylaşımı üzerinden inşa edilmiştir. Körfez’de kıyı kültürü ve denizle ilişkileri anlamak açısından, bölgenin tarihine kısa da olsa bir bakış önemlidir.

3.1. Antik Dönem; Karia

Muğla’nın merkezini oluşturduğu, modern Türkiye’nin güneybatısını kaplayan bölge Antik Çağ’da Karia adıyla anılmaktadır ve tüm coğrafi/kültürel bölgeler gibi, burasının da sınırları, dönem dönem esneklikler gösterir. Bununla birlikte genel olarak Ege’ye dökülen Büyük Menderes’in (Meandros) güneyi; Akdeniz’e dökülen Dalaman Çayı’nın (İndos) batısı ve iç kısımda Beşparmak Dağları (Latmos) ile Çine Vadisi’ne (Marsyas) kadar yayılan bir coğrafyayı ifade eder. Bu bölge, coğrafi yapısının getirdiği zorluklar nedeniyle bütün Anadolu Yarımadası’nın ve Ege Dünyası’nın kentleşme evresiyle en geç tanışmış bölgesidir. Fırat ve Dicle vadileri ve İç Anadolu platolarında kent kültürüne dair ilk girişimlerle MÖ 5-6 binli yıllarda, Ege’de ise MÖ 3. binde karşılaşırken; söz konusu Karia olduğunda MÖ 1. binden öncesine dair ancak primitif köysel yerleşimleri gösteren arkeolojik veriler söz konusudur.

Antik Çağ yazarları, Karia'nın erken dönem halkları hakkında bilgi verirken Lelegler ve Karialılar olmak üzere iki topluluktan bahsetmektedir. İlk verilerin geldiği Homeros, bunları iki farklı kavim olarak ele almakta ve Karialıları biraz daha kuzeye doğru yerleştirmektedir.¹⁰⁰

Herodotos, Karialıların eskiden Leleg adını taşıdıklarını, adalarda oturduklarını ve Girit kralı Minos'un uyruğunda bulduklarını ve sonradan karaya göç ettiklerini bildirmektedir.¹⁰¹ Pausanias, Lelegleri Karia ırkının bir kolu olarak tanıtmakta ve burada gruplar halinde Leleglerin yaşadığını belirtmektedir.¹⁰² Athenaeus, Karialıların Lelegleri köle olarak kullanan farklı bir kavim olarak ifade etmiş;¹⁰³ Vitruvius, Karialılar ile Lelegleri barbar olarak nitelendirmiş ve bu iki kavmi aynı dönemde yaşamış farklı kavimler olarak göstermiştir.¹⁰⁴ Yine Strabon, Homeros'a dayanarak bu iki halkı birbirinden ayrı tutmuştur.¹⁰⁵

Antik Çağ yazarlarının bu verilerine karşın, zaman zaman modern araştırmacılar tarafından bölgenin en erken halkı olduğu iddia edilen Lelegleri etno-kültürel açıdan tariflemeye yetecek arkeolojik bir data neredeyse hiç bulunmamaktadır ve bugüne kadar bu topluluğa ait hiç bir yazıtta da rastlanmamıştır.

Bununla birlikte, Antik Çağ yazarlarının, Yunanistan'ın güneyinden (Peloponnesos/Mora Yarımadası) buraya göç etmiş Dor topluluklarını, bu bölgenin otokton halkından özenle ayırt etme çabasına ve bu bölgenin otokton halkını/halklarını sınıflandırma girişimlerine dayanarak, Muğla coğrafyasına yayılmış yerli bir takım unsurlardan bahsedebilmek mümkündür.

Bu unsurlar Karialılar (veya Karlar) adı altında incelendiğinde, biraz daha somut sonuçlarla karşılaşılabilmektedir. En azından bu topluluğa ait, en erkeni MÖ 7. yüzyıla giden, yüz elli tanesi Mısır'dan olmak üzere yaklaşık iki yüz yazıt söz

¹⁰⁰ HOMEROS, *Iliada* 2, 867-870.

¹⁰¹ HERODOTOS, *The Histories* 1, 171.

¹⁰² PAUSANIAS, *Description of Greece*, 7.

¹⁰³ ATHENAIOS, *The Deipnosophists*, 271.

¹⁰⁴ VITRUVIUS, *The Ten Books On Architecture*, 12.

¹⁰⁵ STRABON, *The Geography of Strabon*, 58.

konusudur.¹⁰⁶ Dilin kendisi henüz tam olarak çözülememiş olmakla birlikte, büyük kısmı grafitilerden oluşan bu yazıtlar sayesinde, 45 işaretten oluşan ve Yunanca ile benzerlikler taşıyan bir alfabe kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaunos'ta 1996 yılında bulunan, MÖ 320 yıllarına verilen Yunanca-Karca bilingual bir yazıt, dilin MÖ 4. yüzyılda hala canlılığını koruduğunu gösterir. Yazıtların büyük bir kısmının Mısır'dan geliyor oluşu, bölge halkının MÖ 1. binin ilk yarısında faal oldukları alana dair ipuçları da vermektedir.

Thukydides, Kariyalıları adalardan gelen, korsanlık yapan ve anakaraya Minos tarafından gönderilen bir halk olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁷ Strabon, Kariyalıların korsanlık yaptıklarını, askerlik işleriyle ilgilendiklerini, hatta kalkan kulplarının, kalkan armalarının ve sorguçların buna kanıt olarak gösterildiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ Herodotos, Mısır ordusunda Kariyalı paralı askerlerden¹⁰⁹ ve keza Kariyalıların korsanlık amacıyla denizlere açıldığından bahseder.¹¹⁰ Ksenophon, çeşitli farklı eserlerinin ilgili bölümlerinde Kariyalıların (bu sefer Pers İmparatorluğu için) paralı asker olarak hizmet ettiğini söyler.¹¹¹

Klasik dönem Atina'sında Kariyalı köleler bir dönem oldukça popüler olmuş ve hatta, tiyatro oyunlarında "Kario" ismiyle temsil edilen bir köle karakterini esinlemiştir.¹¹²

Genel olarak Kariyalıların MÖ 7. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde kendilerini göstermeye başladıkları ve ilk bir kaç yüzyıl boyunca da, yoksul halklara özgü bir biçimde, paralı asker-korsan-köle/işçi rolleri ile bir yer edindikleri görülür.

¹⁰⁶ SAYAR, 2010, 65

¹⁰⁷ THUKYDIDES, *The Peloponnesian War*, 1

¹⁰⁸ STRABON, *The Geography of Strabon*, 27.

¹⁰⁹ HERODOTOS, *The Histories* 3, 11.

¹¹⁰ HERODOTOS, *The Histories* 2, 152.

¹¹¹ XENOPHON, *Volume 3*, 980.

¹¹² ROBERTSON, *Athens' Festival of the New Wine*, 203.

3.2. Pers İmparatorluğu Sonrası ve Hekatomnid Hanedanlığı

Pers İmparatorluğu'nun Ege Denizi'ne kadar yayıldığı MÖ 546 yılından, Büyük İskender'in Halikarnassos'u uzun bir kuşatma sonrası ele geçirdiği MÖ 334 yılına kadar geçen sürenin tarihi; Hellenlerin Persler ve bağlaşıklarıya ve Hellenlerin büyük ittifaklar halinde birbiriyle yaptıkları uzun süreli çatışmaların tarihidir. Bu iki yüzyıllık dönem boyunca, Karia'nın gerek iç bölgeleri, gerekse kıyıları, daha önceki çağlarda olmadığı ölçüde uğrak bir rotanın durağı, üssü ve mücadele alanı halini alır.

Uzun süreli çatışmaların odağı haline gelmek, her ne kadar bir uygarlık için felaket demekse de; uygarlığın kıyısında kalmış bir coğrafya için, tahkimatlı kaleler, yerleşim birimleri, orduların geçebileceği yollar ve organizasyon anlamına gelir. Karia'nın daha sonraki çağlara miras bıraktığı, planlı bir imar hareketinin ürünü olan sivil, askeri ve dini kentleri, kent birlikleri ve bölgesel yönetim merkezleri ve hatta dünya harikaları bu dönemin ürünüdür.

Pers egemenliğinin erken dönemlerinde Karia bölgesinin iç kısımları, hemen hemen bütün Batı Anadolu gibi Lydia/Sardeis Satraplığı'na bağlı bir yönetim bölgesidir. Kıyılardaki yerleşim birimleri ise dönemden döneme değişen güç dengesine bağlı olarak, Persler, Spartalılar ve Attika-Delos Birliği arasında el değiştirir. Karia kıyılarında, bu dönem kendini göstermeye başlayan yerleşimlerin, hangi yıllarda Attika-Delos Birliği'nin üyesi, hangi yıllarda Sparta'nın müttefiki veya hangi yıllarda Perslerin nüfuz bölgesi içinde yer aldığını takip etmek oldukça güçtür.

MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde ise, Karia Bölgesi'nin Pers İmparatorluğu'na bağlı, otonom bir yönetim bölgesine (yerel satraplık) dönüşmeye başladığı görülür.¹¹³ MÖ 387/6 yıllarında yapılan Kral Barışı ile, Perslerin, Hellenlere karşı Batı Anadolu'da mutlak bir üstünlük kurmuş olması, Karialı bu yeni hanedana, bölgede bir hareket rahatlığı kazandırmış; aynı dönem Pers İmparatorluğu içinde ard arda patlayan satrap isyanları da, Hekatomnosların Perslerle olan ilişkilerinde özerk davranabilmelerinin yolunu açmıştı.

¹¹³ S. HORNBLOWER, *Mausolos*, 34.

Karia kıyılarının hemen hemen tümüyle yerleşim görmeye başlaması ve geniş nüfuslu kentlerin ortaya çıkması bu dönemden sonra gerçekleşir. İlerleyen yüzyıllarda siyasi hakimiyet el değiştirse dahi (Büyük İskender, Ptlemaioslar, Rodos, Pergamon veya Roma); Akdeniz ticaretinin canlılığını korumaya devam ettiği Orta Çağ'a kadar bu coğrafyanın, özellikle de kıyılarının refah düzeyinin istikrarlı bir artış gösterdiği görülür.

Bodrum ise bu dönemde liman özelliğinin yanı sıra ünlü tersanesi ile önemli bir gemi yapım merkezidir. Tersanenin tarihi M.Ö. 323-193 yıllarına kadar gider.

Tezin incelemeye aldığı Gökova Körfezi ve çevresi ise, açık deniz ticareti için sapa bir noktada kalmış olmasından dolayı, ancak bütün Akdeniz'i tek bir dünya haline getirebilmiş ve kentleşme kültürünü en ücra noktalara kadar yayabilmiş Roma yıllarında önem kazanacaktır. Bu yıllarda, Akyaka, Kozlukuyu köyü ve Orman Kampı içindeki Eski İskele bölgesine kadar yayılmış İdyma, körfezin merkezindeki yerleşim olarak gözüktür.

Doğusundaki Kallipolis (Kızılkaya çevresi ve eski yerleşimin ismini bugün devam ettiren Gelibolu); batısında körfeze ismini veren Keramos (Ören), kuzeyinde Thera (Yerkesik) ve Killandos (Yenice) ve hemen karşısındaki Kedrai (Sedir Adası) Roma yıllarında gelişim gösteren yerleşim birimleridir.

3.3. Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemi'nde Muğla Kenti

Muğla kenti ortaçağ tarihi döneminde önce Bizans daha sonra Türkler tarafından fethedilmiş ve Menteşe Beyliği hakimiyetine girmiştir. Denizciliğin önemli olduğu bir yaşam biçimi her iki dönemin ortak yönüdür. Bizans'ın Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra bölge Doğu Roma sınırları içerisinde kalmıştır. Bölgeye Türk akınları 11. yy'da başlar ve 13. yy'ın son çeyreğinde kent Türkler tarafından alınır. "Batı Anadolu'da tamamen Türkler'e geçen ilk bölgenin de

burası olduğu ve Menteşe Oğulları'nın burasını yalnız karadan değil aynı zamanda denizden yaptıkları hücumlarla fethettikleri üzerinde durulmaktadır.”¹¹⁴

Muğla ve civarı Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 14. yüzyıl ortalarında Menteşe Beyliği'nin merkezi olarak görülen Muğla kenti yaklaşık 20.000 km²'lik bir yönetim alanının merkezidir. Menteşe yöresi 14. yüzyıl sonlarında Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra yönetsel kademelenmede 'Menteşe Sancağı' olarak Anadolu eyaletine bağlanmış, Muğla kenti de Sancak merkezi olmuştur.¹¹⁵

II. Beyazıt dönemi kayıtlarından Marmaris ve Rodos arasında ticari ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yine aynı kayıtlarda vergilerle ilgili tutulan bilgiler 15. yy'da Muğla'nın ticaret yollarından uzak tarıma dayalı küçük bir kasaba olduğunu, 16. yy'ın son çeyreğinde ise Rodos iskelesiyle yapılan ticaretin arttığını göstermektedir.¹¹⁶ Rodos bu dönemde Mısır'dan İstanbul'a giden deniz yolu üzerinde bulunması açısından önem taşımaktadır. Kara ve demiryolu ulaşımı 20. yy'ın ortalarına kadar sağlanamadığından iç bölgelere araç olarak develer kullanılırken, bölge dışı ticaret ilişkilerinin büyük bölümü deniz yoluyla sürdürölmektedir. Muğla coğrafı yapı nedeniyle kıyıdan ve limanlarından uzak bir kent merkezine sahiptir. Muğla'nın ihraç limanları ise 19. yy'da Gökova ve Güllük'tür.¹¹⁷

Menteşe Sancağı'nın temel ekonomik faaliyetleri tarımsal üretim, hayvancılık ve ormancılık olmakla birlikte topografik yapı ve iklim koşulları ekonomik faaliyetlere yerleşimlere göre farklılıklar göstermektedir. Kıyı şeritleri deniz ticaretine açık iken kıyayı çevreleyen dağlar iç bölgelerle teması zorlaştırmaktadır. Dış ticaret ise büyük ölçüde kereste ve orman ürünleri alım-satımı üzerine kurulmuştur.

¹¹⁴ İlhan TEKELİ, *Tarih İçinde Muğla*, 12.

¹¹⁵ A.g.k., 56

¹¹⁶ A.g.k. 23.

¹¹⁷ A. A. ÇINAR, *Muğlaname*, 23.

Girit Türkleri'nin Menteşe Sancağı'na geliş tarihleri 1875 yılına rastlar. Bu kabile Muğla merkez kazasına bağlı Pisi Bucağı'na yerleşmiştir. Aynı yıllarda kıyı yerleşmeleri yoğun Girit göçlerine sahne olmuştur.

3.4. Modern Dönemde Muğla

18. yüzyılda dünya ticaret ilişkileri ve Akdeniz'de değişen güç dengeleri Anadolu'da yabancı tüccarların ortaya çıkması ve yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle tütün, pamuk, tiftik gibi mallarda dış pazara yönelik üretim ve bununla bağlantılı yatırımcılar görülmeye başlar. 19. yy'da sosyo-ekonomik yapıdaki değişmelerle birlikte bölgede toprak alım-satımı yoğunlaşmış ve Mısır'dan gelen yatırımcılar yalnızca kapital değil aynı zamanda köle de getirmiştir.¹¹⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan ekonomik değişimler sonunda kırsalda ve kentte büyük toprak sahipleri ortaya çıkmıştır. Toprak alım satımı yoğunluk kazanmış ve kırsaldan elde edilen artı ürün toprak sahibi ailelere güç ve zenginlik sağlamış fakat ticari sermayeye dönüştürülememiştir. 1899'dan 1900'lere geçerken, tarım alanında tütüncülüğün başlaması toprak mülkiyetinde tabana yayılma hareketini doğurmuştur.¹¹⁹

19. yy sonu ve 20. yy. başlarında tütün ekimi bölgede yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Menteşe Sancağı'nda tütün ekiminin 19. yy'dan önce de yapıldığı bilinmektedir. 1764-1765 yıllarında Milas ovasından geçen İngiliz gezgin Chandler ovada tütün ekiminin yapıldığını, toplanan yaprakların iplere dizilerek kurutulduğunu yazmaktadır. Tütün üretimi 19. yy'da İngiliz pazarlarının gereksinimlerini sağlamak üzere başlamıştır. 1923-1950 yılları arasında ise yöredeki en önemli ticari ürün tütündür. Tütün ekimi 1950'li yıllar ve devamında 70'lere kadar artarak devam etmiş ovalara yayılarak genişlemiştir. Ekim yapılan arazilerin alüvyonlu topraklara sahip olması verimi arttırırken tütünün kalitesini düşürdüğünden ve Tekel denetlemelerinin de başlamasıyla 80'li yıllarla birlikte tütün ekiminden vazgeçilmeye başlanmıştır.

¹¹⁸ Bkz. (114), **TEKELİ**, 40.

¹¹⁹ Bkz. (114), **TEKELİ**, 48.

Tütün, pamuk gibi sanayi bitkilerin yetiştirilmesinde gerekli emeğin yoğun olması, Muğla’da büyük toprak sahipliğini caydırıcı bir etmen olmuştur. Tekeli’ye göre “Kentte ve kırdaki alternatif iş olanaklarının gelişmesi, dış pazarlarla bütünleşme, ücretli emeğin değerini arttırmış, emek yoğun bir üretim tütün gibi ürünlerde aile işletmeleri giderek, büyük işletmelere oranla daha rantabl olmaya başlamıştır”¹²⁰ Yine aynı kaynakta yörede buğday, üzüm, zeytin ve incir yetiştirildiği, sürüler halinde hayvan beslendiği ve Türkmenlere ait barınaklara rastlandığından bahsedilmektedir. Türkmenler 19. yüzyılın ortalarıyla birlikte Fethiye, Köyceğiz, Yatağan ve Milas bölgelerinde yerleşmeye başlamışlardır.¹²¹

Yine aynı kaynakta yörede buğday, üzüm, zeytin ve incir yetiştirildiği, sürüler halinde hayvan beslendiği ve Türkmenlere ait barınaklara rastlandığından bahsedilmektedir.¹²² Türkmenler 19. yüzyılın ortalarıyla birlikte Fethiye, Köyceğiz, Yatağan ve Milas bölgelerinde yerleşmeye başladılar.

1923’lü yıllarda Muğla topraklarının günümüzdekinden en önemli farklılığı Fethiye, Dalaman, Gökova, Hisarönü, Ören, Güllük’te akarsuların denize döküldüğü alanlarda bataklıkların bulunması ve sıtmanın yaygınlığıdır. Bu alanlar cumhuriyetin ilk 15 yılında yürütülen sıtma ile mücadele kampanyası sırasında drenajla kurularak tarıma elverişli hale gelecektir. Daha önce göçerlerin kışlağı olarak kullanılan bu alanlara 1940 yılından sonra göçerler yerleşerek köyler oluşturmuşlardır.¹²³

Bugünkü Gökova Bölgesi Osmanlı tahrir defterlerinde “Gökabad”, “Gökova”, “Akabad ve Akova” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu kayıtlardaki bilgilere göre köyde buğday, arpa, mısır, bakla, pamuk ve keten üretilmektedir. Bunun yanında arıcılıkta yapılmaktadır. Evliya Çelebi’de Gökabad Ula kazasına bağlı bir köydür. Köyün ticari amaçlı bir iskelesi ve kalesi de mevcuttur. Çelebi’ye göre;

¹²⁰ Bkz. (114), **TEKELİ**, 203.

¹²¹ Bkz. (114), **TEKELİ**, 46-47.

¹²² Bkz. (114), **TEKELİ**, 46-47.

¹²³ Bkz. (117), **ÇINAR**, 128.

Gökova iskelesi Gökova, Ula, Yerkesik, Bozüyük, Menteşe, Milas ve Mısır'ın ticaret iskelesidir.¹²⁴

---

¹²⁴ A. A. ÇINAR, *Akyaka Sözlü Tarihi*, 20.

BÖLÜM 4

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

“Ancak var olandan farklı bir toplumu tahayyül edebilen kişi (mevcut) toplumu bir problem olarak ele alabilir.”¹²⁵

Çalışmanın yönteminin anlatıldığı bu bölümde insan bilimlerinde metodoloji tartışmalarına araştırmanın temas ettiği noktalar olan bilgi üretimi ve iktidar mekanizmaları konusu çerçevesinde değinilecektir. Baskın epistemolojik kabullerin sorgulanması bu çalışma özelinde gündelik karşılaşmalarla mümkün olmuştur. Gündelik yaşam, cinsiyetçi ayrımlar başta olmak üzere türlü baskı aygıtlarına karşı direniş odakları inşa edebilen minör ve yerel bilgiyi üretmiş öznel deneyimlerin tarihine dairdir. Bu tarihin göz ardı edilememesi için gerçek yaşam deneyimlerine dayanan etnografilerle genellemelerin baskısını ifşa ederek hangi mekanizmaların nasıl işlediğini yöntemsel olarak ortaya çıkarmak gerekliliği çalışma pratiğinde kendisini göstermiştir.

4.1. Görme, Anlama ve Aktarım Biçimleri

2006 yılının Mayıs ayında, Gökova Körfezi'nde Balıkçı Kadınlarla karşılaştığımda, kadın balıkçıların olmasının şaşkınlığı ve bir antropoloji yüksek lisans öğrencisinin ilginç bir konu bulmuş olmasının hevesiyle çalışmaya başladım.

---

¹²⁵ Bkz. (35), BOURDIEU, 237.

Konunun benim için ilginçliği ve araştırmaya değer olması kadınların balıkçılık yapmasının ‘görülmemiş’ ya da ‘duyulmamış’ olmasından kaynaklanıyordu. O güne kadar okuduğum etnografik, antropolojik çalışmalar ya da toplumsal cinsiyet çalışmalarında avcılık ya da balıkçılık yaparken betimlenmiş kadınlar ya da onlara dair anlatılan hikayeler yoktu. Deniz ve kıyı etrafında şekillenen toplumsal yapılar, kültürler ve balıkçı kadınlarla ilgili daha önce elime geçmiş çalışma olmadığı gibi ilk etapta yaptığım taramalarda da konuyla ilgili Türkçe kaynak bulamamıştım. Balıkçı kadınlar konusunu çalışmaya karar verme sürecim çok kısa olsa da, kadınları ve balıkçılığı özellikle hangi bağlamlar etrafında düşüneceğimi şekillendirmem zaman aldı. Daha önce böyle bir karşılaşma yaşamamış olmak, konuyu benim için çalışmaya değer kılıyordu. Alan çalışması sırasında orada olanları dinleyerek körfezdeki kadınların neden ve nasıl balıkçı olabildiklerini anlamaya çalışacaktım.

Lisansımı Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nde yaptım ve kıyı kültürü, denizlere olan ilgim de bir dönem sualtı kazılarına katılmamla başladı. Bu dönemde beraber çalıştığım Florida State Üniversite’si Antropoloji Bölümü’nden Cherly Ward’un; *“Özlem, ülkenizde deniz ve kıyılarla ilgili çalışmalarda büyük eksik var hatta çalışma yok. Oysa bizde konuyla ilgili departmanlar var”* demesiyle de ilgim artarak devam etti. Daha sonra deniz ve kıyı kültürleri (maritime cultural landscape) ile ilgili elime geçen ilk makalelerle birlikte kıyı yaşamı ve denizlerin kendi dinamiklerinin olduğunu, karaya göre farklı ekonomik ve sosyal yapıların görülebildiğini ve toplumsal ilişkilerin de bu yapılar çerçevesinde çeşitlilik gösterdiğini gördüm. Deniz ve kıyı yaşamına antropolojik bir bakış kıyı alanlarının ve oradaki toplumsal ilişki modellerinin anlaşılması açısından gereklidi.

İlk ziyaret ve sohbetlerden başlayarak balıkçı kadınlarla karşılaşmam, kadınların hareketleri, mimikleri, duruşlarındaki farklılık, sorduğum sorulara verdikleri cevaplar, kendime de sorular sormaya başlamama sebep oldu. Onlara bakmayı bırakıp kendime, şehir hayatına, öğrendiklerime ve öğrenmediklerime bakmaya başladım. Kadın ve kadınlığa dair temel bilgilerimi ve çalışmaya başlamamla birlikte okuduklarımı alanla ve oradan gelenlerle eşleştiremedikçe “bilgi üretiminin kendisiyle kavgaya tutuştum.”

Dolayısıyla bu çalışmanın metodolojisi araştırmanın içinde bir dönüşüme uğramıştır. Araştırmacı olarak alana dair sahip olduğum bakış ve bilginin dayanağının alanda karşılaştığım gerçeklikle örtüşmemesi metoda ilişkin ön kabullerimi sorgulamama neden olmuştur. Çalışma süresince soru sormaktan çok dinlemek gerekliliğine inanarak, görüşmeleri bu zeminde devam ettirmeye çalıştım. Fakat teori için kendi bakışımızı ve tüm okuduklarımızı nasıl sorunsallaştırdığımızın da çok önemli olduğunu yine alandaki karşılaşmalar, pratik durumlar sayesinde anladım. Çalışmanın yapısını belirleyen şey var olan cevaplar ve hakim olunan teorilerden çok kadınlarla görüşmeler esnasında ortaya çıkan sorular oldu.

Balıkçı kadınlar konusunu çalışmaya karar verdiğimde temel sorunsalım kadın balıkçıların varlığı ve kadınların neden balıkçı oldukları sorusuydu. Fakat özellikle kadınlarla ve balıkçıların yaşam pratikleriyle karşılaştıktan sonra balıkçı olmalarının bana ve bu konudan bahsettiğim insanlara neden “şaşırtıcı” geldiğini sorunsallaştırmaya başladım. Bu çalışmanın amacı da bu deneyimimden yola çıkarak bizi kadınların neden ve nasıl balıkçı olabildikleri sorusuna sevk eden düşünce yapılarını sorunsallaştırmak oldu. O görüntüyle karşılaştığımda neden şaşırmış, neden “balıkçı kadın olur mu” diye düşünmüştüm? Çünkü bu daha önce görmemiş ve duymamış olduğum bir “kadın işi” ve yaşam pratiğiydi. Bildiklerim ve öğrendiklerim bu işi erkeklerin yaptığını söylüyordu.

Bu çalışma Muğla'nın Gökova Körfezi üzerinde üç farklı yerleşimde Akçapınar Köyü, Akyaka Beldesi ve Akbük Mahallesi'nde balıkçılık yapan 53 kadınla yaptığım görüşmeleri kapsar. Alanda yürüttüğüm ilk görüşmelerde kadınların sorularına karşı sordukları sorular çalışmanın yönünün ve kadınlara bakış açımın değişmesi açısından oldukça önemlidir. Akçapınar Köyü'nde kayık yatağına ilk gidişimde karşılaştığım Filiz, kızıyla ağdan balıklarını ayıklarken onlara neden orada olduğumu anlatmış, yaptıkları işin çok “ilginç” olduğunu, kadın balıkçıları araştırmak istediğimi söylemiştim. Filiz cevap verirken şöyle demişti; “sen benim işim yok yapcak desene şuna. Önce sen söyle; kadınlar neden balıkçılık yapmayacaklarmış?”

Benim ortaya sorunsal olarak ya da çalışma olarak koymak istediğim, kadınlar ve balıkçılık meselesi, kadınların balıkçılık yapmalarının araştırmaya değer bulunması, öncelikle bendeki bilginin göreceliliği ve bu durumun analizini gerektirdi. Bu analiz avcılık, balıkçılık, kadınlar ve cinsiyet eksenli iş bölümü kalıpları etrafında derinleşti. Yani hiç balıkçı kadın yok muydu? Tarihte de hiç olmamış mıydı? Peki ya avcılık milyonlarca yıl boyunca yalnızca erkeklerin mi işi olmuştu?

Gökova’da Balıkçı Kadınlar çalışmasının en önemli sorunsallarından biri tüm zaman ve toplumlarda cinsiyete dayalı işbölümünün genel geçer kabulü ve toplumsal rollere dair bilginin bu kabule bağlı üretimidir. Bilgi bir yansıtıcı, “ayna miti” değil, Marksist anlamda bir üretimdir. Dolayısıyla üretenlerin kendi pozisyonları, görme biçimleri ve pratikleriyle yakından ilişkilidir. Althusser, bilginin kendisinin, pratikte var olanın bir yansıması olduğuna itiraz ederken, bilginin bir üretim süreci olduğu ve bu üretimin de aynı hammaddenin insan eliyle işlenmesi gibi teori dediğimiz alanda işlendiğini vurgular. Yani bir işlem sürecinden geçen madde artık ham haliyle gördüğümüz “şey” değildir ve bir nesneye dönüşmüştür.¹²⁶ Bunu nasıl yaparız yani bilgi üretim sürecinde “saygı göstermekle yükümlü olunan yönergeler” dışında gerçek dünyada var olan bilgi nesnemizle hangi mekanizmalar üzerinden ilişki kurarız? Ben Gökova’lı kadınların yaşam pratiklerine, hangi bilişsel mekanizmalar içinden (kavrama ve algılama süreçleri) bakıyorum? Deneyimlememiş olmama rağmen sahip olduğum balıkçılıkla ya da avcılıkla kadının eşleşmesinin “tuhaflığına” dair bilgiyi nereden biliyorum? Althusser’e göre;

“[Tüm pratiklerin siyah olduğu bu gece] insanlığın toplumsal pratiğini yüzlerce ya da binlerce yıl boyunca tekrar yoluyla kanıttan daha iyi kanıt olamaz! Yüzlerce ya da binlerce yıl boyunca bu ‘tekrar’ örneğin İsa’nın dirilişi gibi, Meryem’in bakireliği gibi ‘hakikatler’, dinin tüm ‘hakikatleri’ ni insan ‘kendiliğindenliği’nin tüm önyargılarını, yani edinilmiş tüm

¹²⁶ L. ALTHUSSER, *Kapital’i Okumak*, 38

‘aşıklarlıklar’ı, ideolojinin en fazla saygıdeğer alanlarını da en az saygıdeğer alanlarını da üretti.”¹²⁷

Bilginin bir üretim süreci olduğunun ve bu sürecin nasıl işlediğinin akılda tutulması, yani bilmediğimiz değil bildiğimiz şeylerden yola çıkılarak yapılması, tüm metodu, yani çalışmaya bir tarihsel moment olarak başlamadan önceki deneyim ve aktarımların çalışma içindeki yerini, gösterir. Bunun için çalışmaya toplumsal cinsiyetin arkeolojisi, antropoloji ve arkeolojide avcı erkek toplayıcı kadın modeli, cinsiyet rolleri ve işbölümünün kapitalist ekonomi modeli içindeki ikili yapılanmalarla yeniden inşasına dair kısa bir tartışma yaparak başladım. Bourdieu’nun araştırmacısı nesnel ve öznel karşıtlığını aşmak amacıyla ilk olarak katılımcı gözlem metodunu kullanarak araştırma nesnelere nesnelleştirir. Fakat ardından bu nesnelleştirmenin geçerliliğini ve ön kabullerini dikkatle araştırır ve ardından insanların doğaçlamaları ve ustaca icraatlarını göz önüne alır. Ona göre araştırmacı kendi pratiklerine karşı da eleştirel tutum içinde bulunmalıdır. “Refleksif sosyoloji” olarak tanımladığı bu yöntem eleştirel mesafeyi sağlamayı hedefler.¹²⁸

Çalışma süresince katılımcı gözlem metodunu ve çalışmaya başladığım İstanbul Üniversitesi’nin niceliksel araştırmaların gerekliliği konusundaki tutumları nedeniyle yarı yapılandırılmış mülakat formlarını kullandım. Ancak mülakat formlarına genellikle saha aşamasındaki sohbetlerimde izlek olarak, sohbet akışlarını kontrol edebilmek amacıyla başvurdum.

Balıkçı kadınlarla yapılan çalışmalar ön araştırma, saha araştırması ve planlanan süre bittikten sonra alanda geçirilen zamanla birlikte toplam 3 yılı aşkın bir dönemi kapsamaktadır. Yarı yapılandırılmış ve derinlemesine mülakatların yanı sıra balıkçı ailelerden birinin kendi evleriyle aynı bahçede yer alan ikinci evini kiralamak suretiyle 6 ay boyunca ev, tekne, düğün, cenaze gibi günlük hayatın içindeki birçok aktivitede grupta birlikte olarak, katılımcı gözlemci bir alan araştırması yürüttüm.

¹²⁷ A.g.k., 90-91.

¹²⁸ Bkz. (35), BOURDIEU, 13.

Alanda yürüttüğüm çalışma sonunda körfezde avlanan kadınların pratiklerinin, literatür çalışması sırasında dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen birçok kadın balıkçı grubu örneğinin aksine, avlanma öncesi yapılan hazırlıklar, ağ donatımı ve tamiri, *paragat* (çoklu olta sistemi) denilen yöntemle avlanma dahilinde yem hazırlıkları, tekne kullanma, ağ atma ve kaldırma, teknede yapılan yemek, bulaşık, tekne temizliği gibi gündelik işler, tutulan balığın saklanması, satışa hazırlanması ve gerekli yerlere (kooperatif ya da *kayaf*) verilmesi ve en son satış takibi ve hesapları gibi çok çeşitli işleri kapsadığını gördüm. Burada avlanma sürecini işleten ve götüren sadece erkek olmadığı gibi balıkçı kadınlar arasında bu işlerin hepsini tek başlarına yapanlar da bulunmaktaydı. Kadın emeği buradaki koşullarda ekonomik faaliyetin devamının sağlanmasında en önemli öğeydi. Diğer yandan kadınların pek çoğu kendilerine ait evleri olsa bile yılın büyük bir kısmını yaşamlarını evlerine hiç dönmeden teknede devam ettirerek geçirmekteydi. Kadın balıkçılar çalışma grubunda çoğunlukla 30 ya da 40 yıldır balıkçılıkla geçinen kadınların yanında, 6 yıl gibi görece daha yeni balıkçılar da yer almaktaydı. Çalışma sürelerindeki bu farklılık çalışma koşulları, teknolojik yenilikler ve gün geçtikçe yenilerinin eklendiği yasa ve düzenlemelerin çalışma grubu üzerindeki etkisini anlamak açısından önemliydi.

4.2. Çalışma Alanının İnşası

Kıyı kültürü araştırmaları ve kıyılarda yaşayan insanların denizle ilişkileri konusuyla başlayan çalışma çerçevesi, Gökova Körfezi'ndeki kadın balıkçılarla karşılaşmamla balıkçılık ve kadın konuları üzerinde yoğunlaştı. Gökova'daki kadın balıkçılarla karşılaşma, balıkçılık erkeğe ait bir ekonomik faaliyet alanı olarak kabul edildiğinden –ki bunu sonraki literatür çalışmaları sırasında daha açık görecektim- ve aktarıldığından, bende uzaktan gördüğüm görüntünün kadın olduğuna emin olamamak, daha sonra ise şaşkınlık içine düşmek gibi duygulanımlara neden oldu. “Kadın balıkçılar”ın etrafımdaki insanlar üzerinde yarattığı şaşkınlık ve buna ikna olma zorluğu, kadın balıkçıların gündelik iş ve yaşam pratiklerini, nelerin kimler için kabul edilebilir olduğu, doğal ya da kültürel olan ayrımı, bilimin erilliği ve kültürel

dayatmaların sorgulanması gerekliliği konuları çerçevesinde inceleme gerekliliği doğurdu.

Çalışmanın evrenini balıkçılık olarak koyduğumda farklı coğrafi bölgelerde, farklı çalışma koşulları altında ve farklı teknolojilerle, farklı sistemlerle çalışan pek çok grupta karşı karşıya kalıyordum. Dolayısıyla belirlenen konuların, üzerinde çalışılabilecek sınırlar ve sayılar dahilinde daraltılması kaçınılmazdı. Kadın balıkçılar üzerine çalışmaya karar vermek çalışmanın ilk sınırını oluşturuyordu. Alan araştırması öncesinde hazırlık amacıyla yaptığım ziyaretler ve okumalar esnasında yalnızca Türkiye’de dahi oldukça farklı bölgelerde ve yerleşimlerde, farklı yoğunluklarda çalışan kadın balıkçılar olduğunu gördüm. Ancak kadın balıkçılar tanımı araştırmanın yapılabilmesi için yeterli rasyonel sınırları tek başına sağlamıyordu. Kadın balıkçılarla Gökova Körfezi’nde karşılaştığımda aynı zamanda coğrafi sınırı da genel olarak belirlemiştim. Fakat tek kişinin yürüteceği bir araştırmanın maddi ve manevi koşulları göz önüne alındığında Gökova Körfezi’nde kadın balıkçılar konusu da oldukça genişti. Bunun sebebi sayısal yoğunlukları düşük olmakla birlikte Gökova Körfezi içinde ve civarında dağınık şekilde balıkçılık yapan kadınların bulunmasıydı. Yapılan ilk görüşmelerle birlikte kooperatifler, Muğla Tarım İl Müdürlüğü’ne bağlı Su Ürünleri Birimi yetkilileri ve bölge halklarından elde ettiğim bilgiler çalışma evreninin belirlenmesine katkı sağlamıştır. Araştırmanın temsiliyetini sağlamada önemli faktörler olan bölgede balıkçılığın tarihi, bugünkü sayısal yoğunluk ve coğrafi sınır kriterlerini gözetererek körfez içerisinde yer alan üç yerleşimde görüşmeler yapmaya karar verdim.

2004 - 2005 öğretim yılı boyunca dalış sebebiyle de sık ziyaret ettiğim Muğla ilinin Marmaris beldesinde, bir taraftan çevredeki balıkçılık faaliyetleri ile ilgili bilgi toplamak amacıyla görüşmeler yaptım. Bu esnada İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü hazırlık sınıfını tamamladıktan sonra 2005 yılı Ağustos ayında katıldığım bir başka arkeolojik proje esnasında gazeteci bir arkadaşımın konu üzerine yaptığımız fikir alış-verişinde Marmaris ve yakınlarındaki Gökova Körfezi kapsamında balıkçılıkla ilgili bir konu düşündüğümü fakat geliştirme aşamasında olduğunu söylediğimde, bana Gökova Körfezi’nde bulunan Akyaka beldesinde uzun

yıllar yaşadığını ve kendisinin de bir teknesi olmakla birlikte orada balıkçılık yapan arkadaşları olduğunu, yerli halktan kayda değer sayıda balıkçılık yapan aile tanıdığını söyledi. Sonraki Gökova ziyaretimde gazeteci arkadaşımın oradaki balıkçı arkadaşlarıyla buluştum ve onlar tarafından ağırlandım.

Aynı yıl Eylül ayında yürüttüğümüz arkeolojik proje tamamlandıktan sonra bu konuda bilgi almak amacıyla Marmaris Balıkçı Kooperatifi Başkanı'yla ilk görüşmemi yaptım. Bu görüşmede daha önce gazeteci arkadaşımdan aldığım bilgileri teyit etmiş oldum. Sayıları tam olarak bilinmemekle beraber yoğunluklu olarak Gökova Körfezi'nde, balıkçıların kendilerinin 'Aile Balıkçılığı' olarak tanımladıkları bir sistemle çalıştıklarını ve bu sistemde özellikle kadınların önemli bir yeri olduğunu öğrendim. Bu noktada benim de kişisel ilgim kadın emeğinin yaygın kullanıldığı alanlar dışında kullanılıyor olmasının araştırılmaya ve deneyimlerinin kaydedilmeye değer olduğu yönünde netleşti. Marmaris'ten İstanbul'a döndüğümde balıkçılık faaliyetleri kapsamında Gökova Körfezi'nde Aile Balıkçılığı sistemiyle çalışan balıkçı kadınlarla çalışmaya karar verdim. Bu sürede öncelikli cevap bulunması gereken sorular ise kaç balıkçı köyü, kaç balıkçı ve kaç kadın balıkçı olduğuydu. Bu sorunların cevapları görüşmeleri kimlerle yürüteceğimi belirlemem konusunda büyük katkı sağladı.

2006 Mayıs'ında yaptığım ilk ziyaret sırasında bir dönem Gökova'da yaşamış arkadaşarımdan görüşme yapmak amacıyla aldığım isimlerin bulunması ve konaklama için uygunluğu nedeniyle Akyaka'da bir pansiyonda kalmıştım. Akyaka'da, Balıkçılar Kooperatifi ve limanda karşılaştığım kadın ve erkek balıkçılardan edindiğim bilgilere göre körfezde kadınların balıkçılığa en erken başladığı yerleşim Akçapınar'dı. İkinci ziyaretimi Akçapınar'daki balıkçılarla tanışmak ve konuşmak amacıyla aynı yılın Haziran ayında yapabildim. Burada kimseyi tanıımıyordum, bu nedenle Akyaka'da pansiyonda kalmaya devam ettim ancak ilk gün, bana söylenen saatte Akçapınar Köyü'nün hemen girişinde *azmak* (çay, akarsu) üzerinde bulunan küçük limana -kayık yatağına- vakitlice ulaşabildim. Oraya balıkçıların balıktan dönüş saatleri olan sabah sekiz buçuk ila dokuz sularında gitmek gerektiğini bir ay önce Akyaka'da öğrenmiştim. Bu saatler dışında ağlarını

dönüş yolunda değil de kayık yatağında ayıklayacak olanlardan başka birini bulmak mümkün değildi; yani geç gitmek işi şansa bırakmak olurdu. Dolayısıyla balıkçılarla karada karşılaşabilmek için onların çalışma saatlerine uymak gerekmektedir ve bu zorunluluk çalışmanın her aşamasında kendisini gösterdi.

Burada balıktan erken dönmüş ve kayıklarının içinde ağdan balık ayıklayan bir ana-kız ile tanıştım. Filiz, köyde tanıştığım ilk kadın balıkçıydı. Onlar işlerini yaparken ben de onlarla kısa bir görüşme yapma olanağı buldum. Yukarıda metodolojiye giriş kısmında da bu ilk karşılaşmadan kısaca bahsetmiştim. Öncelikle kendimi tanıtarak araştırmam hakkında kısaca bilgi verdim. Onlar benden önce oralara uğrayan, özellikle su ürünlerinden öğrencilerin olduğunu söylediklerinde araştırma sürecine çok da yabancı olmadıklarını anladım. Tek bir soruları vardı; “onlara sorduğumuz sorulardan aldığımız cevapları ne yapıyorduk?” Bu araştırmalar “kimin, ne işine yarıyordu?” Bu soru da “balıkçılık yapmasında araştırılacak ne olduğu” sorusu kadar önemliydi. Onlardan toplanan bilgiler onlara neden dönmüyor ya da ne işe yarıyorlardı?

Sahada bulunduğum süre içinde oğullarının evinde kiracı olarak kaldığım Dudu ve balıktan dönen diğer birkaç aileyle biraz sohbet ettikten sonra kayık yatağının ilerisindeki Akçapınar Balıkçılar Kooperatifi’ni ziyaret ettim. Akçapınar Balıkçılar Kooperatifi başkanı ile yaptığım ilk görüşmede kendisi, Akçapınar Köyü’nde ‘aile balıkçılığı’ yaparak geçinen yaklaşık 30 aile oluşunu belirterek kadın balıkçılar isim listesinin ilk halinin ortaya çıkmasını sağladı. Bu liste daha sonra diğer yerleşimlerdeki kadın balıkçılarla tanıştıkça ve kadınların kişisel sebepleri dolayısıyla küçük değişikliklere uğradı. Bu ilk ziyaret, köydeki ailelerle tanışmak ve bir sonraki ay yapmayı ve daha uzun kalmayı planladığım geziye hazırlık amacını taşıyordu. Bu üç günlük ziyaret kısa olmasına rağmen çok sıcak insanlarla karşılaşmış ve oldukça samimi ilişkiler kurmuştum.

İkinci ziyareti yaklaşık bir ay sonra 2006 yılının Haziran ayında yaptım. Bu sefer ekonomik sebeplerden dolayı Akyaka’da bir pansiyonda kalmak yerine köye 24 km. mesafedeki Marmaris Beldesi’nde, yakın akrabalarımın kalmayı ve her gün köye gidip gelmeyi tercih ettim. Marmaris’te kaldığım toplam altı günlük sürede her

gün Akçapınar'a gidip geldim. İlk günü daha önce tanıştığım Dudu'yla geçirdim ve balıkçılığa başlamaları, deniz, çocuklar, sigorta, emeklilik gibi birçok konuda konuştuk. Ertesi gün Akçapınar Muhtarı, köyün eski balıkçılarından Emel Dayı ve yaşlılarından Süreyya Dede ile tanıştım. Köyün ebesiyle tanışarak daha önce muhtar tarafından önerilen bütün köyü saymak yükünden kurtulup köyün nüfus durumu ve çalışan kadınların sayısı hakkında daha fazla bilgi topladım.

Köyde tarımda çalışan nüfus yok denecek kadar azdı. En fazla kendi tüketimleri için bahçe yapan kadınlar bulunuyordu. Balıkçı Emel Dayı ve Süreyya Dede köyün tarihini anlatırken 90'lı yıllara kadar tütün ekimi ve tütün işçiliğinin ön planda olduğunu fakat 1990'da tütün men edildikten sonra tarım işçiliğinin yerini balıkçılığın ve son yıllarda köye yakın turistik belde olan Marmaris'teki otellerde işçilik yapmanın aldığını belittiler.

Bununla birlikte bu ziyaret esnasında yapılan görüşmelerde Gökova Körfezi içindeki Akçapınar'ın yanı sıra biri Akyaka Beldesi, diğeri körfezin kuzeybatı ucunda yer alan Akbük Mevkii olmak üzere iki yerleşimde daha 'aile balıkçılığı' yapan ailelerin bulunduğunu öğrendim. Akyaka'daki kadınların varlığından haberim olmakla birlikte sayıları, isimleri, yaşadıkları mahallelerle ilgili daha detaylı bilgiler de edinmiştim. Araştırmanın yapıldığı dönemde Akbük Mevkii'ne ancak birincisi sahili takip eden bozuk bir yol ve ikincisi Milas ve Muğla yolu üzerinden ayrılan bir toprak yolla ulaşılıyordu. Araştırma tamamlandıktan sonra sahilden Akbük'e ulaşan yolun koşulları iyileştirildiğinden bugün ulaşım çok daha kolay olmakla birlikte saha araştırması boyunca Akbük, yol ve konaklama sorunları nedeniyle en problemlili yerleşim olmuştur.

Bu ziyaret esnasında aynı zamanda Ula Kaymakamlığı'na giderek dilekçeyle köyde ve bölgede yapılan ön araştırma ve planlanan tez araştırması konusunda bilgilendirmede bulundum. Gökova'daki yerleşimlerin bağlı olduğu Ula İlçesi'nin o dönem Kaymakamı'na balıkçı kadınlardan bahsederek onlarla ilgili bir akademik çalışma yapmak istediğimi söylediğimde kendisi bana "balıkçı kadınların olmadığı, onların yalnızca gazetelere ve televizyonlara çıkmak için uydurulmuş bir mizansen olduğu gerçeğini" açıkladı. Kaymakam Bey'e göre Gökova'nın eşsiz manzarasını

süsleyen ama aslında gerçekten var olmayan bir grubun peşine düşmüştüm. Balıkçı dediğimiz adamlar da zaten “şarapçı, beş para etmez adamlar”dı. Onların yaptıkları iş, balıkçılık da keza istihdam alanı değildi. Ama en önemlisi kadınların görünmezliğiydi çünkü kaymakama yapılan ziyaret öncesinde tüm körfezi dolaşmış ve görüşmelerin yapılacağı elli üç kadının pek çoğuyla tanışmıştım.

Körfezden ayrılmadan önce yapılan ön alan araştırma sırasında kooperatifler ve bölgedeki balıkçılardan elde ettiğim isimlerle yaklaşık 50 kadını çalışma grubu olarak belirledim. Daha sonra yapılan çalışma ve görüşmelerle kadın görüşmecilerin sayısı 53’e ulaştı.

Muğla İli Gökova Körfezi çevresinde balıkçılık yaparak geçimlerini sağlayan kadınlar ve onların yaşam pratikleri bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu odak çerçevesinde körfezde üç farklı yerleşimde balıkçılıkla yaşamını sürdüren kadınlar çalışma gurubu olarak belirlenmiştir. Grubun oluşturulması aşamasında ilk olarak kooperatif başkanlarıyla ve buradan elde edilen isimler üzerine körfezde çalışan kadın ve erkek balıkçılarla görüşmeler yaptım. Bu aşamadan sonra Muğla Su Ürünleri İl Müdürlüğü’ne giderek oradaki kayıtları görmek, kadın emeğinin kayıt altına alınıp alınmadığını ve kadınların alandaki görünürlüğü’nün boyutlarını anlamak açısından önemliydi. Nitekim ne müdürlük kayıt listelerinin bilgisayar dökümlerinden ne de görevleri personelle yapılan sohbetlerde kadınların isimlerini ve sayılarını bulmak mümkün olmadı. Amatör Denizci Belgesi ya da Sahil Güvenlik Komutanlığı’ndan izin kağıdı olmadan balıkçı teknelerine çıkılması yasak olduğundan grubu oluşturan kadınların çoğunun kendilerinin de belirttikleri gibi denizcilik belgeleri olmalıydı. Su Ürünleri Müdürlüğü’nün bir çalışanı yardımıyla defterlerde tutulan henüz bilgisayara geçmemiş kayıtları bir kaç gün boyunca inceledik ve belgesi olan kadınların isimlerine ulaşabildik. Bu isimler arasında benim limanlarda ve kooperatiflerde rastlamadığım isimler de yer alıyordu. Sonradan soyadlarını kontrol etmeye başlayınca anladım ki nüfusta isimleri farklı kaydedilmiş kadınlar vardı.

Tarım İl Müdürlüğü’ne bağlı Su Ürünleri İl Müdürlüğü’nden aldığım isim listesini, kooperatif başkanları ve civardaki balıkçılara gösterdim. Kooperatif

başkanları ve balıkçılar, resmi listede yer alan isimlerden bazılarını hiç görmemiş olduklarını ve aslında listede yer alan bu isimlerin yalnızca tekneye çıkmak için gerekli ‘tayfalık’ belgesine sahip olduklarını söylediler. Listedeki isimlerin bazıları eşleriyle beraber zaman zaman denize çıkmak için ‘gerekli belgeyi tamamlamış’ olan kadınların isimleriydi. Buna karşılık kooperatif başkanları ve balıkçıların “gerçek balıkçılar” olarak niteledikleri kimi isimlerin ise resmi listede olmadığı, fakat bahsedilen bu kadınların 2000 yılı öncesine kadar sahil güvenlik kontrollerinin yoğun olmaması sebebiyle lisanssız olarak balıkçılık yaptıklarını öğrendim. Akyaka Balıkçılar Kooperatif Başkanı Can Görgün, bu dönemde balıkçılıktan başka geçim kaynağı olmayan, su ürünleri istihali ile geçinen kişilere balıkçıların kendi aralarında “gerçek balıkçı” dediklerini söyledi. Bu aşamada resmi listede balıkçı olarak gözükmemesine rağmen balıkçılıkla ilgili amatör deneyimin dışında deneyimi olmayan kadınları listeden çıkartarak, bunun yerine lisanssız da olsalar deneyimlerinin araştırma için önemli olduğunu düşündüğüm, uzun yıllar balıkçılık yapmış fakat bugün aktif olarak balıkçılığa devam etmeyen kadınları çalışma grubu içine dahil ettim. Böylece balıkçılık tezkeresi (lisansı) olmasına rağmen bu işi hanenin temel ekonomik faaliyeti olarak değil hobi olarak yapan ya da aralıklarla yapan kişileri çalışma grubunun dışında bıraktım.

Alınan listelerin karşılaştırılması, isimlerin tek tek balıkçılara sorulması ve sahada yaptığım ön araştırma sırasında sıkça balıktan dönerken, balık satışı yaparken, sahilde ağ örerken karşılaştığım kadınların isimleriyle oluşturulmuş 53 kişilik balıkçı kadın grubuyla görüşmeler yaptım. Bu rakam bölgede balıkçılık yapan kadınların neredeyse tamamını kapsamaktadır. Bunun yanında Gökova Körfezi ve Marmaris’e bağlı köylerde kayıt tuttuğum yahut tutmadığım görüşmeler yaptım. Bunun amacı farklı yerlerden gelen bilgilerin karşılaştırmasını yapabilmek ve görüşmelere bunlar üzerinden devam edebilmektir. Balıkçı kadınlar dışında görüşme talebimi kabul eden kooperatif başkanları, kooperatif üyeleri ve çalışanları, Su Ürünleri personeli, civardaki dernek ve kurumlarda çalışanlar gibi geniş bir yelpazedeki herkes, araştırma boyunca yapılan sohbet ve görüşmelere kaynak kişiler olarak katkı sağladılar.

Saha ön araştırması esnasında görüşülmesi planlanan kadınlardan birisi, ilk önce olumlu yanıt vermekle birlikte daha sonraki aşamada çeşitli gerekçelerle benimle görüşmeyi reddetmiştir. Kadının sürekli denizde olması ve karaya ancak gündelik işler için çıkıp tekneye geri dönmesi sebebiyle kendisiyle karşılaşmamız dahi mümkün olmamıştır. Onun dışında görüşme yapmayı planladığım her kadınla umduğumdan daha uzun görüşmeler yapma fırsatı yakalım. Özellikle saha araştırması boyunca asıl adresim olan Akçapınar Köyü'ndeki kadınlarla *balık avı* dışında, pazara, düğüne, mevlüde, dağa oduna gitmek gibi farklı iş ve zamanlarda yan yana daha uzun vakit geçirme şansını yakalamam onları daha yakından tanımama olanak sağladı.

Araştırma grubunun çoğunluğunu evlendikten sonra balıkçılık yapmaya başlayan ve balığa ilk olarak eşiyle giden kadınlar oluşturmaktadır. Diğer yandan kocasını balıkçılığa kendisinin başlattığını ifade eden kadınlar da vardı. Balıkçı kadınlardan Şefika, Akyaka'ya ilk defa nişanlıyken geldiğini belirtmiş. Bu ziyaretinde eşinin ailesinin teknesine gidip ağdan balık ayıkladığını anlatmıştır. Bu esnada kendisine tarif ettikleri bu işi yapabildiğini görüldüğünde eşinin ailesinin 'balıkçılık yapabileceğin belli oldu senin' diyerek memnuniyetlerini dile getirdiklerini aktarmıştı. Akçapınar Köyü'nün en eski balıkçı ailelerinden birinin üç kızı Filiz, Demet ve Hanım kardeşler ise uzun yıllar kendi babalarıyla balıkçılık yapmış fakat evlendikten sonra balıkçılığı bırakmış örneklerdir. Görüşülenlerin içinde ebeveynleri balıkçılık yapanlar, genellikle babalarını profesyonel, annelerini ise amatör olarak tanımlamışlardır. Bunun sebebi 1990'lara kadar bölgede kadınların çoğunlukla tütün işlerinde çalışıyor olmalarıdır. Tütün yetiştiriciliğinin devlet tarafından önce sınırlandırılıp daha sonra tasfiye edilmesiyle önemli bir istihdam alanı ortadan kalkmış ve hem tütüne giden hem balıkçılık yapan kadınlar balıkçılığa ağırlık vermeye başlamışlardır. Tarım işlerinin son bulmasıyla kendilerine yeni bir istihdam alanı yaratan bu kadınlar yapılan görüşmelerde balığa çıktıkları günlerde ortalama 9 ya da 10 saat çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Grup oluşturulurken kadın balıkçıların Gökova Körfezi etrafında sayısal olarak çoğunlukta oldukları üç yerleşim temel alınmıştır. Bu yerleşimler Akyaka

Beldesi, Akçapınar Köyü ve Akbük Mahallesi'dir. Saha ön araştırmaya 2006 yılı Haziran ayında Akyaka'da başlanmıştır. Bu dönemde Gökova Körfezi'nde balıkçılıkla geçimini sağlayan ve 'aile balıkçılığı sistemi' ile çalışan kadınlar olduğu bilinmekle beraber sayısal olarak bir netlik olmadığı gibi mekânsal olarak bu kadınların Körfez etrafındaki hangi yerleşimlerde yoğunlukta oldukları bilinmemektedir. Özellikle birçoğunun aylar boyunca denizde kalmaları ve körfezin en merkezi ve turistik yerleşimi olan Akyaka Koyu'na dahi gelmemeleri bu kadınların yerlerini ve sayılarını tespit aşamasında ve daha sonrasında mülakat uygulamalarında saha çalışmasının zor kısmını oluşturmuştur.

4.3. Deneyim; Etnografin Konumu

Pratik ve teori arasındaki ilişkiye düalistik bir yaklaşımla bakıldığında bunlar birbirinden ayrı iki alan olarak tanımlanabilir. 'Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği' adlı makalelerinde, Tatlıcan ve Çeğin, bu iki sosyal bilimcinin "eylem" ve "yapı"yı bir arada açıklayabilecek yeni bir sentez geliştirme çabalarına değinir. Buna göre nesnelci, natüralist, pozitivist hegemonik yapının yarattığı katı disiplinler ayrımları ve hem de bu katı ayrımların yol açtığı katı bir işbölümü ve ikili karşıtlıkları aşmak alanın bilgisine dayanan bugünün sosyal bilimleri için yöntemsel bir imkandır.¹²⁹ Gisli Palsson, İzlanda'da balıkçılıkla ilgili yaptığı araştırmada, hem balıkçılıkta hem de etnografide kişisel becerinin bilgiyi mekanik olarak içselleştirmekten değil, aktif olarak çevreyle entegrasyondan geçtiğini söyler. Deniz yolculuğuna alışmak ve bir araştırmacının sahaya alışması arasındaki bağlantıyı ve süreçleri irdelerken teorinin alandaki acemiliği önleyemediğini yalnızca yol gösterici olduğunu pratiğin ise varolma, anlama ve yorumlama konusundaki önemini vurgular.¹³⁰ Bu yaklaşım bilgi ve bilgiyle ilişkili olarak yetenekten ziyade alana adaptasyonun ve alan içinde sahip olunan pratiğin önemini vurgular. "Kurallar ve roller katılımcıyı (oyuncu) ne kadar alakadar etse de öğrenmek tamamen onlarla ilgili

¹²⁹ Bkz. (34), BOURDIEU, 310-312.

¹³⁰ G. PALSSON, *Enskilment at Sea*, 901.

değildir. Ingold'un öne sürdüğü gibi, bir acemi, yeteneklerini kuralları ve rolleri elde ettiğinde değil onları bir kenara bırakabildiğinde kazanır.”¹³¹

Alan araştırmasının ilk günlerinden itibaren oradan gelen veri alana dışarıdan taşıdığım kanaatlerimin doğruluğunu sorgulamama sebep oldu. Bu nedenle çalışma süresince yapılan görüşmeler sırasında mümkün olduğunca anlatıcıyı, kendi anlatısının akışında takip etmeye çalıştım. Yarı-yapılandırılmış mülakat formlarını, anlatının bağlamından koptuğu noktalarda hem kendim hem de anlatıcı için görüşmeyi yönlendiren kanallar olarak kullandım. Bazı görüşmelerde, görüşülenin kendiliğinden bir anlatı kuramadığı durumlarda görüşmeler öngörülenden daha fazla soru-cevap ekseninde ilerledi.

Görüşmelere, kişinin ve ailesinin demografik özellikleri, evlilik ve göç hikayeleri, çocuk sahibi olma ve anneliğe dair deneyimlerini, kadınların çocukları için eğitim ve mesleki tercih eğilimlerini konuşarak başladım. Ancak kadınların balıkçılık geçmişleri, karada ve teknede balıkçılık ve balıkçılığa ilişkin işler ve işbölümü, çalışma saatleri ve koşulları ile mesleklerine dair izlenimleri, kadınların hane ekonomisi içindeki pozisyonları araştırmanın temel konularını oluşturuyordu. Denizde geçirdikleri zamanı nasıl kullandıkları, su ve tekne ile ilişkileri, inanç ve ritüelleri ise üzerinde durmaya çalıştığım konulardandı. Günümüzde mesleğin koşullarının ne yönde değiştiğini ve bu koşulların görüşülenler üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalıştım. Bu mesleğin seçilmesindeki etkenler, motivasyon artırıcı ya da düşürücü öğelerin neler olduğu, meslek hayatında değişen koşullar, meslek tercihinde sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal belirleyenlerin etkilerini anlamaya çalıştım. Bir yandan da aile balıkçılığı sistemiyle çalışan ve yapılan düzenlemelerle ortadan kaldırılması planlanan küçük ölçekli balıkçılığa dair bilgilere ulaşmak ve bunları kayda geçirmek istedim.

Gökova ziyareti dönüşünde yapılan kaynak taramaları, balıkçılık ve kadın üzerine okumalarda ‘Women of Praia; Work and Lives In A Portuguese Coastal Community’, Sally Cole (1991) ve ‘Bodrum; A Town In The Aegean’, Fatma

---

¹³¹ A.g.m., 903.

Mansur (1972) konuyu çerçevelemek konusunda yardımcı kaynaklar oldular. Bu çalışmaların ilkinde Portekiz’de bir balıkçı sahil kasabası ve buradaki kadınların yaşam modelleri niteliksel araştırma yöntemiyle sunulmuştur. İkincisinde ise yine Türkiye’de bir sahil kasabası olan Bodrum, sosyal, ekonomik ve politik yönden incelenmiştir. Bu iki çalışmanın ortak özellikleri niteliksel çalışmalar olmaları ve birinin Türkiye’de diğerininse Kuzey Atlantik Okyanusu’na uzun bir kıyı şeridi olan Portekiz’de, kıyı yaşamı ve bu alanda şekillenen sosyal yapıları ve kurumları betimlemeleridir. Bu betimlemeler benim de alana nasıl bakmam gerektiği hususunda aydınlatıcı olmuştur.

Denize olan kişisel ilgim ve katıldığım sualtı araştırmaları sırasında kıyı hayatı ile ilgili gözlemler bende, su ve onun etrafında şekillenen sosyal ve ekonomik hayatın kendine özgü dinamikleri ve yapılanmaları olduğu izlenimini uyandırmıştı. Gökova Körfezi ve balıkçı kadınlar konusunu araştırmaya, kıyı hayatı ve bununla ilgili toplumsal manzaralara bakmaya karar verdiğimde, sahadaki gündelik hayat, denizle ilişkiler sırasında gelişmiş pratikler, yaşam koşulları, inançlar gibi olgulara bakılmadan çalışılan grubu anlama ve tanımlama konusunda hiçbir şey yapılamayacağını fark ettim. Bu alanda oluşan farklı iktidar yapılanmaları, kadınların sektör olarak balıkçılıkta işgal ettikleri konumlara bağlı olarak iş dışı alanlardaki konumlanmaları ve Bourdieu’nun tanımıyla faillerin belirli bir toplumsal ve iktisadi koşul türünü içselleştirerek edindikleri farklı “yatkinlik/eğilim sistemleri” analizi, iktidar, konumlar ve yatkinliklere bakılarak üç temel adımdan hareketle yapılmalıydı.¹³² Bu noktaların kavranmasının ve dünyanın birçok bölge ve ülkesinde kıyı kültürü araştırmaları yapılmış ve hala yapılmaktayken konuyla ilgilenmeye başladığım zamanlarda yaptığım ilk literatür taramaları sırasında Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu görmem, bu çalışmada alan araştırmasının önemini arttırmıştır.

---

¹³² Bkz. (34), BOURDIEU, 320.

BÖLÜM 5

GÖKOVA'DA KADIN BALIKÇILAR

Gökova Körfezi'nde balıkçı kadınların deneyimlerinin yer aldığı bu bölümde, alan araştırmasına dayanılarak öncelikle balıkçı kadınların yoğunlaştıkları yerleşimlerin tasviri, kadınlar hakkında demografik veriler yer almaktadır. Bunun yanı sıra balıkçı hanesi, aile balıkçılığı, bir yaşam alanı olarak tekne, denizde çalışma ve gündelik hayat pratikleri ve bunların ekonomik olarak örgütlenmesi kadınların kendi hikayeleri içinden aktarılmaktadır. Bölümde balıkçı kadınların gündelik anlatıları çalışmanın ilgilendiği yöntemsel ve kuramsal çerçeve dahilinde ele alınmıştır.

5.1. Gökova Körfezi'nde balıkçı yerleşimleri; Akyaka, Akçapınar, Akbük

“Denizin dibi mildir, beni söyleten dildir

Mahalleler ayrı ama gönüller birdir”

Sultan, Akbük

Bu çalışma, Gökova Körfezi içerisinde yer alan, aile balıkçılığının en erken ortaya çıktığı ve bugün kadın balıkçıların sayılarının en fazla olduğu üç yerleşimde yürütüldü. Bu yerleşimler Akyaka Beldesi, Akçapınar Köyü ve Akbük Mahallesi'dir.

Akyaka'ya Muğla-Fethiye anayolu takip edilerek Sakar geçidinden Gökova

Körfezi'ne inişteki ilk yol ayrımıyla ulaşılır. Haritalarda körfezin doğu ucu olarak gösterilen belde, bölgenin en turistik ve gelişmiş yerleşimidir. Körfezin kuzey batı yönünde konumlanan Akyaka'nın kuzeyinde 1000 metre yüksekliğindeki Sakartepe Dağı, güneydoğusunda ise Gökova Ovası bulunmaktadır. Marmaris ile Muğla'nın ortasında Ula ilçesi sınırlarında bulunan Akyaka Beldesi'nin kış nüfusu 2000 yılı sayımlarına göre 2 198, yaz nüfusu 10 000 civarındadır.

Akçapınar, Ula ilçesine bağlı bir köydür. Köye girişte kral yolu adı verilen yol üzerinde yer alan Okalipütüs ağaçları, köyün simgesi durumundadır. Kral yolu isminin Rodos seferi sırasında bölgeden geçen Kanuni Sultan Süleyman'ın geçişine atfen verildiği anlatılmaktadır. Köy adını, meydanından Çalcalar semtine doğru giderken yolun hemen alt tarafında yer alan pınardan almaktadır. Bütün Gökova 1950'ye kadar tek bir muhtarlıkla yönetilmiştir. Akçapınar muhtarlığıysa 1951'de kurulmuştur. Akçapınar köy yapısını korumakla birlikte, Marmaris yolu üzerinde olması sebebiyle bölgenin turistik merkezi Akyaka gibi dışardan gelenlerin uğrak yerlerinden biridir. Köy muhtarı Şükrü Arslan'ın beyanına göre, köy nüfusu yaklaşık 600 civarındadır.

Akbük, Yerkesik Belediyesi sınırları içinde bulunan, Sarnıç Köyü'ne bağlıdır. Kıyı şeridi üzerinde, Akyaka-Ören arasında kalan bölgede yer almaktadır. Akbük 2003 yılına kadar mevkii olarak geçerken, 2003 yılında Sarnıç Köyü'ne bağlı mahalle statüsü kazanmıştır. Mahallenin bağlı olduğu Sarnıç Köyü muhtarı Yılmaz Kaya'dan edinilen bilgiye göre, Sarnıç Köyü Akbük Mahallesi dahil olmak üzere 170 hane ve 580 nüfusludur. Sarnıç Köyü'nde temel geçim kaynağı arıcılık iken bunun yanında bahçe tarımı yapılmaktadır. Akbük, Sarnıç Köyü'ne bağlı tek mahalledir. Mahallede 20 hane bulunurken nüfus 43 ya da 44 kişidir. Akbük'te gazinoculuk yapan ve bakkal işleten bir kaç aile dışında mahalle sakinlerinin temel geçim kaynağı balıkçılıktır. Muhtar balıkçılığın mahalledeki yaygınlığını "her yer sit alanı, denizin üstünde sit olmadığından orada çalışıyorlar, ne yapsınlar?" diyerek açıklamıştır.

Akyaka ve Akçapınar'ın nüfus yoğunlukları, bir mahalle olan Akbük'ten fazladır. Akyaka turistik bir bölgedir. Belde içinde ve civar köylerinde oteller,

pansiyonlar, kamp yerleri vb. bir çok turistik olanak bulunur. Akçapınar Köyü ise, Akyaka'ya yakın olmasının da etkisiyle kentten uzaklaşarak kırsala yerleşmek isteyen, yerli ve yabancı çeşitli meslek gruplarından insanların yaşamak için tercih ettikleri bir yerleşimdir. Bunun yanında çalışmanın çeşitli aşamalarında kaynak kişi olarak sıklıkla danıştığım Süreyya Dede'nin 1940'lı yıllardan beri işletmekte olduğu Tostçu Bodur her gün yüzlerce kişinin köye girip çıkmasının nedenleri arasındadır.

Akyaka ve Akçapınar için, dışardan köye ziyarete gelenlerin ya da yerleşenlerin etrafta olması ne kadar olağansa Akbük için durum bunun tam tersidir. Hem Akyaka üzerinden, yani doğusundan koya uzanan 24 km'lik tali yolun durumunun kötülüğü hem de Muğla üzerinden, yani kuzeyinden aşağı inen yolun uzunluğu Akbük'ü sapa bir noktada bırakmaktadır. Bunun yanında Akbük ve civarının sit alanı olması koyun diğer yerleşimlere göre daha izole kalmasına neden olmuştur.

Akbük'e yaptığım ilk ziyarette mahallenin bağlı olduğu Sarnıç Köyü'ne uğramış ve önce çevredekilere, sonra da köy kahvesinin önünde oturan insanlara köy muhtarını nasıl bulabileceğimi, koya nasıl inebileceğimi ve balıkçılarla ilgili sorular sormuştum. Kahveden çıktığımda Sarnıç Köyü sakinlerinin Akyaka ve Akçapınar'daki balıkçılar gibi olmadıklarını, bana daha temkinli yaklaştıklarını düşünmüştüm. Daha sonra köyde iki aile dışında balıkçılık yapan olmadığını, balıkçıların hepsinin 3 km aşağıda Akbük Mahallesi'nde yaşadıklarını öğrendim. Nitekim aynı gün Sarnıç Köyü'nden dolanarak koya indiğimdeyse karşımda beni gülümseyerek ve ilgiyle karşılayan balıkçıları buldum.

Akçapınar ve Akbük'de balıkçılar kendilerini Yörük olarak tanımlamışlardır. Bu iki yerleşimde görüşmeciler, anne ve babalarının kökenleriyle ilgili sorulara çoğunlukla '*biz yörüğüz*' cevabını vermişlerdir. Yörük, Anadolu'da yaylak-kışlak hayatı yaşayan göçebe Türkmen aşiretleri (*obaları*) için kullanılır. Türkçe *yürümek* kelimesinden türetilmiştir. 1990'lara kadar azalarak devam eden yörüklük geleneği, günümüzde orta ve batı Toroslar'da yaşayan 500'den fazla aile tarafından hala devam ettirilmektedir. Yörüklerin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Bu durum, yerleşik hayata geçmemelerinin ve göçebeliliğin temel nedenlerinden sayılmaktadır.

Hayvanlarını otlatmak için sürekli yeşil alanlara ihtiyaç duymaları ve bu yüzden yazın yaylalara çıkma gerekliliği görüşmeciler tarafından yörüklüğün belirleyici özelliği olarak anlatılmıştır. Akçapınar Köyü'nün yaşayan en yaşlı yerleşiklerinden Süreyya Dede, atalarının Yörük olduklarını belirterek Körfez'deki yörükler ve yerleşimleri ile ilgili 'yörükler yan yana yatmaz, davar karışır, koyun karışır. O yüzden ayrı ayrı dağlara yerleşirler' demiştir.

Sarmıç Köyü Muhtarı ise, köyde ve Akbük Mahallesi'nde yaşayanların Yörük olduklarını, bunları kullandıkları kelimelerden anlayabileceğimizi söylemişti:

"Makasa 'sınalı', ocaklarda kullanılan ve odunun yüksekte durmasını sağlayan demirden alete 'ölüm körü' derler. Buralarda Pinar Ağacı çoktur. Meyvesine 'pilit' denilir ve halk arasında pilitin çok olduğu yıllarda kış aylarının soğuk geçeceğine inanılır. Keçi Pinar Ağacı'nı çok sever ve ağaç baharda taze filiz (gavlak) verir. Yörükler keçileri, hayvanları için Pinar Ağacı'nın çok olduğu yerlere yerleşirler."

Hem diğer yerleşimlerdeki balıkçılar hem de balıkçı grubun dışındaki yerli halk Akyakalı balıkçılar için 'esmer vatandaş' ya da 'çingen' tanımlarını kullanmaktadırlar. Buna karşın Akyakalı balıkçılar, anne-babalarının Aydın şehrinden Marmaris civarındaki sahil kasabalarına tarımda çalışmak için geldiklerini söylemişlerdir. Bu gruptan üçü ise farklı olarak büyüklerinin Mısır'dan geldiklerine, dolayısıyla 'Kipti, Çingene' olduklarına dair hikayeler dinlediklerini anlatmışlardır.

Akçapınar, Akyaka ve Akbüklü balıkçıların hepsinin karada evleri olmakla birlikte denizde çok daha uzun zaman geçirmektedirler. Her üç yerleşimde de balıkçı kadınlar, balıkçılık yaptıkları dönemlerde evlerine ancak balık avı ve teknedeki yaşam için gerekli malzemeleri tedarik etmek için gittiklerini belirtmişlerdir. Denizde kalış süreleri ve tekne üzerinde geçirdikleri süre bir haftadan on iki aya kadar değişmektedir. Görüşülen kadınların çoğunluğu olmasa da, özellikle Akbük Mahallesi'nde yaşayan bir kaç aile tüm yaşamlarını denizin üzerinde geçirmektedirler. Bu aileler yılda ancak bir iki gün, zeytinyağı gibi kendi üretmedikleri ihtiyaçlarını tedarik etmek için karaya döndüklerini fakat yine teknede

uyumayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

5.2. Balıkçı Kadınlar Hakkında Kısa Notlar

Bu çalışmada doğrudan incelemeye alınan ve görüşmeler yapılan 53 kadından 49'u evli, biri evlenmemiş, biri boşanmış, ikisi ise eşlerini kaybetmişlerdi. Yaşları 20 ile 64 arasında değişen kaynak kişilerin, ortalama yaşları Akyaka'da ve Akçapınar'da 45, Akbük'de 43'tür. Görüşülen kadınlardan biri doğum tarihini bilmediği için yaşını belirtmemiştir. Yanı sıra doğum yerleri Trabzon, İzmir ve Bakü olan ve evlilik nedeniyle bölgeye yerleşen dört kadın dışında kaynak kişilerin tamamı Muğla ve Marmaris civarındaki sahil kasabalarında doğmuştur. Ortalama mesleki deneyim süreleri 18 yıl, ortalama evlenme yaşlarıysa 18'dir. Görüşülen kadınların biri üniversite, ikisi lise ve birisi ortaokul mezunuyken kalanların ancak yarısı ilköğretim eğitimi görmüştür. Dolayısıyla balıkçı kadınların yaklaşık yarısı örgün eğitimden uzak kalmıştır.

Evlilik

Görücü usulüyle evlenen 8 kadın dışında kadınların hemen hepsi eşleriyle kendileri tanışarak ve isteyerek evlendiklerini belirtmişlerdir. Ailelerinin rızası dışında, kaçarak evlenme de yaygın görülen bir durumdur. Akyakalı kadınlardan Fatma kendisinin eşini beğendiğini ve aracı bularak ailesini eşinin annesiyle konuşmaya gönderdiğini söylerken, Akçapınar'dan Zerrin yaygın olan başka bir durumu "aynı köylüyüz, ikimizde balıkçıydık o zamanlar da. Denizde teknedeki tekneye bakıştırdık. Eşimin ailesi önce istemedi başkasıyla evlendirmek istiyorlardı. Sonra kaçtık biz de" diyerek anlatmıştır.

Görüşme yapılan kadınlar kız çocuğunun erkeğe göre daha fazla düşünülmesi gerektiği konusunda hem fikirdir. Bu nedenle kızları okutmak ve kadınların çalışmasıyla ilgi sorulara verdikleri cevaplarda kız çocukların okutulması, çalışması

ve ev sahibi olmaları hususunda daha hassas olunması gerektiğini vurgulamışlardır. Akçapınar'dan Dudu “erkek her zaman çalışır, sokakta da kalsa bir şey olmaz. Asıl kızların ihtiyacı var. Kızlara ev verilmesi öncelik” diyerek kadınlar arasında kız çocukları için ismi konulmamış bir pozitif ayrımcılığa işaret etmektedir. Bunun yanında Dudu'nun kızının başından geçen nişanlılık, kaçarak evlenme ve boşanma dönemlerinde şahit olduğum anne-baba desteği dikkat çekiciydi. Kızlarının nişanlı olduğu çocuğun, kızın çalışmasına karşı çıkması nişanın atılması için gerekçe olarak kabul edilmişti.

Eğitim

Kadınlar hemen hepsi kız ve erkek çocuklarının eğitimleriyle ilgili sorulara kızların okumasının ve meslek sahibi olmasının daha önemli olduğunu düşündüklerini söyleyerek cevap verdiler. Kadınlar kız çocuklarının meslek sahibi olmaları, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri, kültürlü olmaları, denizde çalışmak zorunda kalmamaları, sabit maaş ve sigortalı iş edinmek için eğitim almaları gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Akbük' ten Sadınaz kızını okutmak istediği halde, kızın okumadığını ve okulu bırakıp evlendiğini anlatmıştır; “kendini kurtarsın diye çok uğraştım, koca fayda olmuyor. Çaresizlik çok zor. Resti çekip gidecek güveni, özgürlüğü olsun isterdim.” Bunun nedeni olarak özgürlük ve kimseye muhtaç olmamanın en önemli değer olduğu söylenmiştir. “Özgürlük demek iş demek. Kadınların erkeklere göre okumaya daha çok ihtiyacı oluyor. Anne baba ölse, eşi de terk etse ne yapacak?”

Balıkçı kadınların 24'ü kızlarının öğretmenlik, 9'u hemşirelik, 7'si doktor olmasını istediklerini belirtirken 8'i fark etmeyeceğini belirtmiştir. Yanı sıra kadınlardan biri kızının tamirci, biri kaptan, biri milletvekili, biri de başbakan olmasını istediğini belirtmiştir. Akçapınar'dan Hayriye Abla kızları için “her şey olabilir, ayırım yapamam yeter ki istediğini alsın, yesin, gezsün. Kızın da olsa oğlundan da, elinden gelen işi yapacak.”

Çalışmanın yapıldığı dönemde evlenen ve her ikisi de evlenmeden önce balıkçı olan, Akyaka'dan iki çiftin evlilik aşamalarına şahit oldum. Balıkçı aileler genel olarak özellikle kız çocuklarının bir balıkçıyla evlenmesini temenni etmediklerini söylüyorlardı. Bunun nedeni kız ve erkek çocukların her ikisi için de eğitim ve işin evlilikten daha öncelikli bir istek olmasıdır. Yalnızca iki kadın kızları balıkçılık yapabilecekleri için eğitimi gerekli bulmadıklarını belirtmişti, büyük çoğunluk için balıkçılık kendi çocukları için tercih ettikleri bir meslek değildi. Araştırmaya dahil olan balıkçı kadınlar her cinsiyetteki çocukları için esas olarak devlet güvencesi ve eğitim istemektedir. Çocuklarının okumasının gerekli olduğunu düşünen 38 kadın onların meslek sahibi olması, ailesini geçindirebilmesi, kültürlü olması, seçme şansının olması ve kendileri gibi “fiziksel güç isteyen işlerde” değil “kafa çalıştırarak” yapılan işlerde çalışmalarını için eğitim almalarını istediklerini belirtmişlerdir. Üç kadından biri erkeğin her işi yapabileceği, meslek edinmesi daha kolay olduğunu söylemişlerdir.

Akçapınar'dan Neşe, balıkçı olan ve ön araştırma için alanda bulunduğum dönemde denizde ölü bulunan oğlunu okutmadığı ve “düzgün bir iş” sahibi olmasını sağlayamadığı için çok pişman olduğunu söylemişti.

Kız çocuğu olan ailelerde pek çok kadın oğlanlara ev yapmakla *işin bitmeyeceğini* asıl kızları düşünmek gerektiğini söyleyerek kendi oturdukları evleri kızlarına bırakmak istediklerini söylediler. Akçapınar'dan Hatice miras ve miras paylaşımıyla ilgili konuşurken bu konuyu şöyle vurguladı;

“Anne baba sağ. Şu anda eşim ve kızımın kendi babamın bana verdiği evde oturuyorum. Aslında köyün üst tarafında eşime ait bir ev var babadan kalan, ama eşimin ailesiyle anlaşamıyorum. Kendi babam yanına çağırıyor beni bu evi yaptırdı. Tapusu hala babamın üstüne ama ev bizim.”

Bununla birlikte iki kadın ailenin erkek için önceden ev yapması ve erkek çocuğun evlendikten sonra aileye yakın yaşamaya devam etmesi durumunun, evlendikten sonra aile evinden ayrılan kadınların anne-babalarının ölümünden sonra kalan toprak ya da ev üzerinde hak iddia etmesini zorlaştıran bir durum

oluşturduğunu belirttiler. Akçapınar'dan Sultan ve Fatma, kız ve erkek çocuklar arasında bir ayırım yapılmaması gerektiğini düşünseler de pratikte kendileri evlenip ayrıldıktan sonra baba toprağına yıllarca bir katkıları olmadığı için geri dönüp orada hak iddia etmenin ayıp olacağı hissi ve problemini yaşadıklarını söylediler.

Annelik

Araştırma içinde görüşülen birçok kadın çocuklarına teknede bakmanın eğitim dışı zamanlarda herhangi soruna ya da zorluğa yol açmadığını söylemiştir. Hemen her balıkçı kadın hamilelik dönemini teknede geçirdiğini ve çocuklarını teknede büyüttüğünü belirtmiştir. Hatta Akbüklü kadınlardan biri çocuklarından birini teknede doğurduğunu söylemiştir. Kadınlar aileleriyle birlikte tüm yaşamlarını tekne içinde sürdürmekle beraber hamile kaldıkları dönemlerde de avlanma faaliyetinin dışında kalmazlar. Çocuk sahibi 50 kadından 25'i çocuk doğduktan hemen sonra balığa çıkmaya devam ettiklerini ve emzirirken de çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bebeğin ilk haftasında tekneye dönen birkaç kadın dışında genel eğilim çalışmaya başlamak için *kırkının çıkmasını* yani doğumun üstünden kırk gün geçmesini beklemek yönündedir. Çocuğı olan 50 kadından 33'ü çocuklarını bebeliklerinden itibaren okula başladıkları yıllara kadar denize götördüklerini söylediler. Akçapınar'dan Filiz çocukların bakımıyla ilgili durumu, "iki çocuğum var benim. Anane, babane, büyükler, kimi zaman abiler, ablalar büyütür burada çocukları, ya da kardeşler birbirlerine bakarlar. Gelinler pek o işlerle ilgilenmezler" diyerek açıklamıştı.

Gökovalı balıkçılar arasındaki iş bölümünde emeğin aktif kullanımı esastır. Çocuklar okul çağına geldiklerinde onlara çalışamayan, evde bulunan yaşlılar bakarlar. Yaz aylarında ise çocuklar ve gençler cinsiyet ayrımı gözetmeden denize götürülür. Balıkçılar arasında işgücü potansiyeli olan hane fertlerinin evde atıl olması durumu sık rastlanan bir durum değildir.

Kadınlar çocukların teknede büyütülmesiyle ilgili problemleri olmasa da hamilelikte ağır iş yapmaktan yaşanan düşüklerden bahsettiler. Balıkçılıkla ilgili yapılan işlerden düşük yaşadığını belirten iki kadından biri tekneden kıyıya atlarken, bir diğeri de teknede ayağına çay dökülmesi sonucu kanama başlaması nedeniyle düşük yaptıklarını söylediler.

Akçapınar'da, kadınlarla beraber olduğumuz bir gün köydeki balıkçılardan birinin ikinci çocuğuna hamile olduğunu ama zamanı uygunsuz olduğu için bebeği aldirmek istediği konuşulmuştu. Kürtaj olacak kadın doğum yaparsa tam karides ya da lagos zamanına denk geleceği için bebeği aldirmek istiyordu. Kadınlar doğumları işe göre ayarlamak gibi bir durumdan bahsediyorlar ve bunun yaygın bir durum olduğunu söylüyorlardı. Görüşmelerde bu sohbe şahit olduktan sonra özellikle eğildiğim kürtaj konusunda kadınlar, kararı genellikle kendilerinin verdiklerini söylediler. Doğumu yaz ayına denk gelen bebekleri aldirmaları olağan karşılanan bir durumdu. Bunun nedeni yazın avlanma mevsimi olması ve işin önceliğinin tartışmasız kabul görmesi olarak aktarılmıştı.

5.3. Balıkçı Evi

Akçapınarlı balıkçılar, körfezde balıkçılığa en erken başlayanlardır ve sosyo-ekonomik durumları diğer iki yerleşimde yaşayan balıkçılara göre daha yüksektir. Yürüttüğüm görüşmelerde anlatılanlara göre balıkçılık faaliyetleri diğer iki yerleşime göre Akçapınar'da daha erken başlamıştır. Balığın çok ve ucuz olduğu 1980'li ve 90'lı yıllarda gelirlerinin oldukça iyi olduğu aktarılmıştır. Balığın iyi olması bu yıllarda balıkçılık yapanların evlerini ve teknelerini kendi deyimleriyle "balıktan yapabilmelerini" sağlamıştır. Son yıllarda ise bölgedeki tüm balıkçılar gibi Akçapınarlılar da değil ev yapmak, yeni ağ bile donatmakta zorlandıklarını sıklıkla dile getirmişlerdir.

Akçapınar'a ilk ziyaretimde, Akyaka'da balıkçı limanında balıkçılarla sohbetlere katılmış fakat evlerini görmemiş, Akbük'teyse hiç bulunmamıştım. Daha

sonra Akyaka ve Akbük'teki evlere gittiğimde, yapı malzemelerinden içerideki eşyalara kadar Akçapınar'la diğer iki yerleşim arasında farklar olduğunu gördüm. Akçapınar'da araziler tapuluydu ve evler genellikle beton ve tuğladan, tek ya da iki katlı müstakil yapılar olarak inşa edilmişti. Akyaka'da 15 balıkçı hanesinden balıkçılığı bırakmış iki aile ve apart işletmeciliği ve köftencilik gibi ilave işler yapan iki balıkçı aile dışında kalan yani yaşamını sadece balıkçılıkla geçindiren ailelerin yerleştikleri tepe mahallede aileler tapusuz, hazineye ait araziler üzerine inşa olmuş derme çatma barınaklarda ikamet etmekteydiler. Evler birbirine çok yakın hatta sırtısrta, arkalı önlü pozisyonda yer almaktaydı. Akyaka'da balıkçı kadınların çoğunun ortak şikayeti evlerinin limana uzak olması durumu, sahilde yaşamak isteseler de bunu karşılayacak gelire sahip olmadıklarını göstermektedir. Akçapınarlı balıkçılar da köyün tepe mahallesinde yoğunlaşmıştır fakat köyün genel yerleşim planı daha dağınıktır. Kayıkların yanaştığı azmak kenarında az da olsa kimi balıkçı evleri bulunmaktadır. Bunun yanında benzer sosyo-ekonomik durumlara sahip Akyaka ve Akbük'teki evler de yapı olarak birbirlerine benzemektedir.

Akbük'deki 20 haneden 13'ü geçimini balıkçılıkla sağlamaktadır ki bu hanelerin tamamı araştırma grubu içinde yer almıştır. Mahalle sırtını dağlara yaslamış bir koy içindedir ve evler dağınık bir düzende inşa olmuştur. Balıkçı evlerinin çoğunda mutfak ve tuvaletler dışarıdadır. Akyaka'daki balıkçı evlerine benzer olarak derme çatma görüntüler vermektedir. Örneğin Akbük'de yatak odası demirden, mutfağı betonarme ve oturma odası ahşaptan inşa edilmiş hibrit bir evle karşılaşmak mümkündür. Elektrik, 1998 yılında gelmiş olmasına rağmen bazı evlerde hala kullanılmamaktadır. Buralarda gaz lambaları ya da fenerle aydınlatma sağlanmaktadır. Henüz şebeke olmadığından su mahallenin bağlı olduğu Sarnıç Köyü'nden traktörlerle taşınmaktadır.

Akçapınar ve Akyaka'daki evlerde radyo, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrikli süpürge ve fırın gibi ev aletleri görülmüştür. Akbük'deki evlerde görülebilen elektrikli ev aletleriyse buzdolabı ve çamaşır makinesi ile sınırlıdır. Akbük'teki balıkçılardan biri, evinde elektrikli alet olarak yalnızca buzdolabı olduğunu, onu da bir tanıdıklarından kullanılmış olarak temin ettiğini söylemişti.

Akbük'ten Halise;

“lüks kullanıyoruz, aldığın şey (gıda) iki günde bozuluyor. Günlük alman lazım ama market falan da yok, manava haftalık olarak geliyor. Annem ve ben denizdeyiz bize zor değil ama üç tane kardeşim var, ikisi okula gidiyor. Kışın elektrik olmayınca sıcak su da olmuyor. Teknede yaptığımız gibi su ısıtarak ayda bir banyo yaparız. Zaten etrafımızı bidonlarla çevirip dışarda yapıyoruz.”

Akyaka ve Akbük'te evlerin önünde avlu benzeri alanlar olmakla birlikte, yalnızca Akçapınar'da daha düzenli, ekili-biçili bahçeler görülebilir. Kendi kullanımları için sebze ekerler ve narenciye yetiştirirler. Bahçe tarımı çok küçük alanlarda sadece hanenin ihtiyacını karşılayacak miktarda ve düzensiz olarak yapılmaktadır. Bahçelerde biber, patlıcan, fasulye, domates, sarımsak, soğan, bamya gibi sebzeler ve limon ve portakal gibi meyveler yetiştirilmektedir. Az da olsa incir ve zeytin ağacına da rastlanır. Akyaka ve Akbük'teki avlular ve Akçapınar'daki bahçeler, evlerin içi ve etrafı aynı zamanda balıkçılık malzemelerinin konulduğu alanlar olarak kullanılır. Balıkçılık malzemeleri için evin dışında, bahçede bir dam, ahır ya da evin içinden bir oda kullanılabilir. Kendi geçimlik faaliyetleri için kullandıkları malzemelere evlerinde oda ayırmaları iş ve yaşamın ne kadar iç içe geçtiğini görebilmek açısından önemlidir. Malzemelerini bahçesinde ya da dışarda bir odada bulunduranların bile evlerinin içinde mutlaka tamir gören ya da yeni donatılan ağırları, yemlenen *paragat* oltaları bulunur.

Akçapınar'da kiracısı olduğum *Dudu*'nun evi, içinde ve bahçesinde en uzun zamanlarımı geçirdiğim balıkçı evlerinden biridir. Akçapınar'a geldiğim ilk gün kızı *Habibe*'yle birlikte kayık yatağına giderek Dudu ve eşinin balıktan dönüşünü ve azmaktan kıyıya yanaşmasını beklemiş, daha sonra balık kasalarını hep birlikte kooperatife taşımıştık. Çalışmalarında onlarla birlikte işlerini paylaşmam aramızdaki dışarıdanlık mesafesini zayıflatmış ve katılımcı bir iletişim kurabilmemi sağlamıştı. Böylece günün devamında balık yemek için evlerine davet edilmiştim. Bu misafirlikle birlikte ilk kez bir balıkçı evine girmiştim. Kooperatiften eve doğru çıktığımızda demir sürgülü bir kapıdan düzensiz, dağınık bir bahçeye adım attım.

Bahçenin sol tarafında üst üste yığılmış balıkçılık malzemeleri, ağlar, paragede sepetleri diğer taraftaysa sebze ekilip biçilmiş küçük bir alan bulunuyordu. Bir kaç basamakla çıkılan evin önündeki verandada oturduk. Daha sonra gittiğim hemen tüm balıkçı evlerinde olduğu gibi, Dudu'nun evinde de yemek kapı önünde yapılıyor, yine burada yeniliyor, oturuluyor ve evin içine yalnızca uyumak için giriliyordu.

İklimin Akdeniz ve Ege kıyılarında sıcak olması nedeniyle hane dışında geçirilen zamanın uzun oluşunu bilsem de, burada tanık olduğum düzen ve içerişi dışarıyı ilişkisi o güne dek alışkın olduğumdan farklıydı. Karmaşık malzemelerden ve eklemelerle inşa olmuş evleri, balıkçılık malzemeleri, sağdan soldan parça parça alınmış eşyalar, kırık sandalyeler ve mesela bozuk bisikletler çevreliyordu. Eşyalar ve alanlar ayrıştırılmamış, içeriye ayrıca bir özen gösterilmemiş, eşyalar ev sahibi ya da misafir için ayrıştırılmamıştı. Benim ve senin olan işaretlenmemiş, yani özel olan ortadan kaldırılarak kolektif olan geçerli kılınmıştı. Kapının kilitlememesi ve her zaman açık olması orada dışarıya kapatılmış bir yaşamın olmadığını, dışardan olanın her zaman içeri alınabileceğini gösteriyordu. Her üç yerleşimde de evler içinde uzun zaman geçirilecek, bakılıp süslenecek, yatırım yapılacak yerler olmaktan ziyade eşyalar ve insanlar için barınak görevi görüyordu. Bu durum orada yaşadığım süre boyunca şahit olduğum zamanlarının çoğunu denizde ve teknede geçiren balıkçıların, yanaştıkları koy ve limanlarda oluşturdukları bir arada yaşam pratiklerini karada da sürdürdükleri izlenimini verdi.

Teknede yaşam balıkçı toplulukların ortak olarak deneyimledikleri bir şey olmakla birlikte yerleşimler arasında bu yaşamın örgütlenmesinde yerel farklılıklar vardır. Akbüklü balıkçılar teknelerini yaşam alanı olarak sürekli kullanırlar. Karaya yanaşsalar dahi ev yerine teknede uyumayı tercih ederler. Bu nedenle *göçebe* yaşamını sürdürdükleri söylenebilir. Akçapınar ve Akyakalı balıkçılarsa yoğunlukla yazları çalışırlar ve evlerine daha sık uğradıkları için *yarı göçebe* olarak tanımlanabilirler.

Ailelerin balıkçılığa başlamaları ve teknede yaşam pratiklerini geliştirmelerinde yörükükten getirdikleri göçebe yaşam alışkanlıklarının etkili olduğunu sanıyorum. Önceki dönemden getirilen kimi pratikler avcılıkla birlikte

pekişerek devam ettirilmiştir. Diğer yandan göçebeden balıkçıya dönüşen grup için denizde avlanmanın beraberinde getirdiği hareketlilik hali faaliyet etrafında geliştirilen yeni yaşam pratiklerinin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Sahlins'in vurguladığı gibi "hareketlilik ve mülk birbirleriyle çelişir."¹³³ Yaşamın sürekli hareket halinde olması ve tekne gibi küçük bir alanda denize düşme, ıslanma, sallantı dolayısıyla kırılma gibi riskler altında bulunması sahip olunan eşyanın mümkün olduğu kadar az olmasını teşvik eder. Böylece balıkçı için eşyanın belirleyici değeri taşınabilirliği, küçüklüğü ve ucuzluğudur. Düzensiz, bakımsız, hasar görüp görmeyeceğine aldırılmadan açıkta bırakılmış eşyalar onlara gösterilen kayıtsızlığın işaretleridirler. Sahlins'e göre "avcı ve toplayıcılar maddi dürtülerine gem vurmuş değildir; yalnızca bu dürtüleri hiçbir zaman bir kurum haline getirmemişlerdir."¹³⁴ Göçebe yaşam pratiği toplumsal ve ekonomik koşulların bir sonucu olmaktan ziyade faaliyetle beraber üretilen bütünlüklü bir yaşam örüntüsüdür.

5.4. Aile Balıkçılığı ve Tekne Yaşamı

Mülkiyet ilişkileri insanın yaşadığı toprakların bundan yaklaşık 10 bin yıl önce grup ya da kişilere ait alanlara dönüşmesiyle başlamıştır. Denizlerse yasal olarak kişilere ait olmayan, nesnelere çevrilip sınırları çizilemeyen alanlardır ve mülkiyet ilişkilerinin kısmen dışında kalırlar. Kendine ait bir tekneye sahip olmak mülkiyet ilişkilerinin karada var olan biçimlerinden ve bunun kurduğu toplumsal baskı mekanizmalarının etkilerinden görece uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Gökova Körfezi balıkçı topluluklarında tekne kimi zaman çekirdek ailelerin 'aile balıkçılığı sistemi' ile avlandığı, kimi zaman yalnız bir kadının kendi için yeni ve farklı bir yaşam oluşturduğu toplumsal bir alandır. Balıkçı ailelerin karada yer alan evleri artık onlar için bir yaşam alanı olmaktan çıkarken, teknelerini yaşamak için, çalışmak için, çocuklarını büyütmek için kullandıkları mekanlara dönüştürmüşlerdir. Tekne yaşamı balıkçı aileler için hem özel hem kamusal alan, hem iç hem dış mekan olarak ekonomik, sosyal ve yaşamsal faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü bir mekana

¹³³ Bkz. (2), SAHLINS, 22.

¹³⁴ BKZ. (2), SAHLINS, 24.

dönüşmüştür.

Yerle kurulan ilişki insan için doğrudandır. Oysa denizle ilişkilenebilmek için bir araca gereksinim duyulur. Küçük balıkçı için bu araç teknedir. Herhangi bir teknenin insanların zihninde uyandırdığı izlenim kişinin denizle kurduğu ilişkiye göre değişecektir. Tekne pek çok insan için genellikle seyirlik bir görüntünün parçası olacak ya da boş zaman faaliyetlerini çağrıştıracaktır. Fakat bu bölgede aile balıkçılığı yapan balıkçılar için tekne tamamen farklı bir anlam taşımaktadır. Balıkçılar için tekne yaşamlarını kazandıkları üretim aracı olmanın yanı sıra barındıkları, üstünde yedikleri içtikleri, çocuklarını büyüttükleri, diğer balıkçı arkadaşlarıyla sığındıkları koylarda yan yana geldikleri, mülkiyet ilişkilerinin belirleyiciliğinden uzak bir alan ve kendilerine ait bir mekandır.

Deniz yoğun emekle, gidenin zor döneceği hikayelerle ve güvensizlikle anılır. Bu güvensizlik çağrışımı belki de üzerinde bulunulan alanın insanın tam hâkimiyet kurabildiği bir alan olmamasındandır. Foucault, *Su ve Delilik*'te okyanusu şöyle tanımlar “sonsuz, belirsiz uzam; hareketli, anında silinen, artlarında ince bir iz ve bir köpük bırakan figürler; fırtınalar ya da tekdüze hava, gidecek yeri olmayan yollar.”¹³⁵ Aslında suyun deliliğe tedavi olarak kullanıldığı dönemlerin üzerinde dursa da suyun tam da saydığı özellikleriyle akla ve karaya ait özelliklerin dışında aynı zaman da heterotopik bir alan olarak kullanılabileceğini de göstermiş olur. Foucault, iki tür mekanın, diğer mekan türleriyle ilişkide olmasına rağmen onları yadsıyacak niteliklere sahip olduğunu söyler. Bunlardan ilki *Ütopya* mekanlar olarak adlandırdığı, gerçek yeri olmayan mevkiler, gerçekdışı mekanlardır. *Heterotopya* ise ikinci mekan türüdür: “[b]izzat toplumun kurumsallaşmasında yer alan ve karşı-mevki türleri olan, fiilen gerçekleşmiş ütopya türleri olan yerler vardır – gerçek mevkiler, kültürün içinde bulunabilecek tüm diğer gerçek mevkiler bunların içinde temsil edilir hem de tartışılır ve tersine çevrilir” Burada bir tekne dediğimizde balıkçı bir kadın için, kadınlık rolleri ve bu roller etrafında şekillenen çalışabileceği, sosyalleşebileceği, belirlenmiş bütün yerlerin dışında kalmış bir mekandan bahsetmiş oluyoruz. Foucault'ya göre heterotopyalar iki büyük tür halinde sınıflandırılabilir.

¹³⁵ M. FOUCAULT, *Su ve Delilik*, 85.

İlki insanların kriz durumları için ayrılmış –yeniyetmeler, adet döneminde kadınlar, yaşlılar- *kriz heterotopyaları*dır. İkincisi ise ‘davranışı, ortalamaya ya da istenen norma göre sapma olan insanların içine yerleştirildiği heterotopya, *sapma heterotopyası*dır. Bu durumda Gökova Körfezi’nde aile balıkçılığı sistemi ile avlanan aileler ve özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eksenli iş bölümü kalıpları dışında kalan kadınlar için bu mekân “sapma heterotopyası” olarak değerlendirilebilir.

Bu mekân birçok insanın zihninde aile yaşamı için uygun kabul edilebilecek bir alan değildir. Bunun en önemli nedenleri, insanın barınma, ısınma, korunma ihtiyacını asgari düzeyde karşılayabilecek olması hatta kimi zaman karşılamakta yetersiz kalmasıdır. Deniz gibi insan doğasına birinci dereceden ait olmayan bir zemin üzerinde olunması mekanın riskini arttırmaktadır. Balıkçıların deyimiyle hava patladığında, yani kötü havalarda, karada olduğu gibi kaçıp kapalı, güvenli bir yere sığınma ihtimali denizde yoktur. Denizde yaşam sürekli ölüm kalım mücadelesi içinde devam eder. Bu tekneler heterotopik alanlar olmakla birlikte, Harvey’in söylediği gibi “postmodernizmin kapitalist sermaye ve ona bağlı biçimlenmiş para, zaman, mekan üçlemesinde, ‘ötekilik’ ve ‘bölgesel direniş’ gelişiminin görüldüğü bir alan”¹³⁶ olarak da tanımlanabilir.

Saly Cole, Portekiz’in kuzey kıyılarından Villa Cha’da kıyı toplumları üzerine yaptığı araştırmada kıyı kültürü ve ekonomik yapısının aynı zamanda hegemonik kültürel form olan mülk sahibi çiftçilere karşı bir kültürel form olduğunu ileri sürer. “Villa Cha’nın *pescadores* kültürünün anlam sistemi yalnızca balıkçıların seçtikleri deniz ürünlerine dayalı bir yaşam yolu değil aynı zamanda yerel *Lavradores* (toprak sahibi) egemenliğine karşı oluşmuş bir “direniş kültürü”dür.¹³⁷

Tekne, kadınlar için bir üretim aracı olduğu kadar üretim ilişkileri etrafında kurulan sosyal yaşam ve kamusal alanda var olmanın aracıdır. Bunun yanında tüm aile için yaşamsal faaliyetlerin sürdürüldüğü bir alana dönüşmüştür. Yaşam pratikleri ve ekonomik faaliyet arasında kurulan ilişki, üretimin ve tüketimin sınırları kadın

¹³⁶ David HARVEY, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, 269.

¹³⁷ Bkz. (97), COLE, 45.

balıkçılar konusunun geçimlik ekonomiler ve küçük balıkçılık çerçevesinde ele alınmasını gerektirmiştir.

5.5. Kendi Hikayeleri (Her-stories)

Adile;

“Denize çıktım alaboraya tutuldum

Ya çıkıcam ya baticam

Böyle bir hayat bizimkisi..”

“1964 doğumluyum ben yani 43 yaşındayım,18 yaşlarında evlendim ben, iki çocuk doğurdum, balığa çıkmaya başladığımızda büyük oğlum beş yaşındaydı. Yani 25 yaşlarındaydım balığa başladığımda öyle çok erken değil ama eşim balıkçıydı bekarlıktan.. Garibandı. O da, ben de garibandık. O yüzden aslında istemedim evlenmeyi ama işte oldu. Eşimin ülseri yüzünden bıraktım balıkçılığı aslında tam bıraktım da sayılmaz daha yeni ağlarımı aldım onların borçlarını ödüyorum. 15 sene kesintisiz çalıştım ama eşimin rahatsızlığı bizi bitirdi. Ben eşim ve büyük oğlum (Barış) yıllarca beraber çalıştık sonra büyük oğlum evlenince kendi teknesini aldı ama bizim kendi tekemiz de hala duruyor.

Şu anda köydeki meşhur tostçu Bodur’da çalışıyorum. Elimden gelen her işi yaparım. Çalışmayı çok seviyorum aslında ama beyin çalışmıyor, vücut çalışmayı seviyor. Hayatın verdiği acılar beynimi zayıflatmış. Deniz sakindir insanlarla fazla giriş, stres yok, kendi işinle meşgulsün ama sonu yok. Sigorta yok. Ağ aldım, sicim aldım, tekne aldım, tekneyi yeniledim, bakım yaptırdım derken kendi garantini sabitleyemiyorsun.

Küçük oğlum lise mezunu, o balıkçılığı hiç sevmeydi. Küçükken de öyleydi. Şimdi askerde ama dönünce de balıkçılık yapmak istemiyor. Büyük öyle değil belki bizimle hep denizde olmasından, belki orada büyüdüğünden

zaten hiç insanlarla sosyal olmadı. Sürekli denizde sakinliğe alıştığından, orayı seçti. Balıkçı oldu. Şimdi o da benim gibi başka bir işe girse stres olur.

Devlet teşviki olsaydı, sigorta olsaydı hiç bırakmazdım. Biz hep beyimle zor durumdayız dediğimiz zamanlarda kafa kafaya verdik, ayakta durmaya çalıştık. ‘Denize çıktım alaboraya tutuldum ya çıkıcam ya batıcam’ hep böyle yaşadık biz karadayken de denizdeymiş gibi, öyle de devam ediyor işte. Hayat bu hep mücadele, aslında mücadele güzel ama başarırsan başaramazsan işte o zaman kötü.

Eşimin babası o sekiz yaşındayken ölmüş, babasının ölümünden eşimin annesini sorumlu tutmuşlar ve annesi de cezaevine giriyor. Eşim de ananesinin yanına Akçapınar’a gelmiş on iki yaşında başkalarının yanında tayfaliğe başlamış. Benim babam da balığa giderdi; biz de altı kardeş bazen onunla giderdik. Teknede büyüdük aslında yabancı değilim suların yani. Eşimle işte başta da dedim ya o garip ben garip köyde tekneden tekneye bakışırken isteyerek evlendik ama yapmamak lazım mıydı bilmem. Ben tembelliği sevmem gene çok şükür çalışarak yaptık her şeyimizi. Tembellik illetini aşmak güzel, nere gitsem ekmeğimi çıkarırım. Bugün bana şu yükü taşı sırtında desen akşama kadar taşırım. ‘Aaa! Ben onu yapamam, taşıyamam’ demem. Kendime güvenirim, her işin altından kalkacağıma inanırım.”

Şükran;

*“Denizde yaşamak;
Hürriyet özgürlük demektir,
Emir altında çalışmak gidi değildir”*

“44 yaşındayım, çok istedik bir çocuğumuz olsun ama olmadı; biz de hep hayvan besledik. Aslında ben balıklara da hiç kıyamam başta zaten ilk başladığımız zamanlarda üzülürdüm ben ya! Sonra sonra alıştum. Eşim denizi

hep çok severdi. Balıkçılığa başlamadan önce yat limanların da teknelerde çalıştık sonra ufak ufak kendi teknemizi alalım dedik.

7 metreye kadar serbest dalış yapardım daha gençken; artık yapamıyorum ama hala denizde olmayı hele maske, şnorkelimi alıp gezinmeyi çok severim. Çalışmadığımız zamanlarda daha çok severim gibi aslında çünkü denizde iş çok öyle düzenli bir işe de benzemez, hani işi yaptım bitti gitti yok. Bir saat attığın olur, ağına göre iki saat ağ atarsın. Atması neyse hele kaldırması gene iki saatini alır. Biz misina ağı da kullanıyoruz ineği (pisliği) çok aldı mı bir de oturup ağ temizlemesi yeri gelir üç saat olur. Tekneyle işlerin hepsini geçsen sekiz saat çalışırsın. En zoru uykusuzluk olur gecenin bir yarısı uyan... Biz gece üç, üç buçuk gibi kalkarız hazırlanıp tekneye gitmemiz dört... Eee! Ağları gün doğmadan atmak lazım. Balık ağı görürse olmaz çünkü. Bir, iki saat uyursun sonra hadi ağları toplama uykun piç olur senin anlayacağın. Buzluya, yani uzağa gittiğimizde üç bilemedin dört gün teknede kalırız. O zaman yemeğimi evden yapıp götürürüm ama onun dışında fazla teknede yemek yemeyiz gece yarısı gider sabah limana döneriz. Arkadaşlarla sohbet balıkları kooperatife bırak, satılıyor mu bak derken eve gitmemiz öğleden sonrayı bulur.

Balığa giderken arkadaşlarla birbirimize 'rasgele' deriz aslında ben kendim de söylerim şans getirsin diye. Bütün balıkçıların inancı ortaktır o yüzden kimse balık dönüşü kooperatiften içeri girdiğinde birbirine 'ne kadar tuttun' diye sormaz. Çünkü inanılır ki sorarsa 'nasibin gider'. Tutulan balığa açılıp bakılmaz. İnanç var. Büyük balık tuttuğumuz zamanda devamı gelsin, bereketi olsun, nazara falan gelmesin diye balığın ağzına ekmek ya da yeşillik koyarız. Birde her zaman değil ama eğer işlerin ters gider de günlerce balık tutamadığın olursa tekneyi okutursun. Benim bir de nazar boncuğum var teknemde. Bazı insanlar kıskanır iyi gözle bakmazlar. Birisi ilk defa balığa çıktığında yani balıkçılığa başlayacaksa eski ağlar verilir ona ki şans getirsin. Yeni ağ iş görmez, eski ağlar güzel balık tutar.

Biz denize çıkarken bir kere yıllık fırtına takvimimiz var ona her zaman bakarız.¹³⁸ Çünkü o yılın hangi aylarında hangi havaların olduğunu gösterir. Ayrıca deneyim çok önemli her taş her kaya ayrı kumluk ayrı balık verir. Hangi havada nerede balık olur onu bilemezsen doğru yere gidemezsin. Onun için deneyimlere ve havaya göre ayarlarız balığa nereye gideceğimizi. Ağı atarken de kerteriz alırız ki aslında şimdi dubalar vara ama gene alışkanlık. Eskiden yoktu bunların hiçbiri ağları attığın yerde karaya bakar ve kendine bir işaret noktası belirlersin ona göre dönüp geldiğinde ağları nereye bıraktığını görürsün.

Dolunay balık ağı görür. Yakalama şansın azalır. O yüzden ağla çalışanlar ay şavkı olduğunda yani bir yarım aydan öbür yarım aya kadar pek çalışmazlar. İlk başladığın zamanlarda tekne adamı çok tutar. Ben kendim hamile kalıp denizde olmadığımından yaşamadım ama hala hamile kadınların o durumda nasıl denize gitmeye devam ettiklerini anlayamam çünkü özellikle 'solağan' da yani kötü havalardan, dalgalanmalardan sonra gelen hareketlerde deniz çok fena olur ve beni hala o zamanlarda ve uzun süre çıkmayıp ilk çıktığımda deniz tutar."

5.6. Küçük Balıkçılık ve Geçim

Çalışmada aile balıkçılığı sistemi ile çalışan küçük balıkçıların ekonomilerini açıklamak için Marshall Sahlins'in *Hane Tipi Üretim Tarzı (HTÜT)* tanımlaması kullanılacaktır. HTÜT'de üretim yalnızca hane fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde yapılır. Sahlins'in ilkel toplumların ekonomik yapılarını tanımlamak için kullandığı bu ekonomik birimde hane halkı kendisi için belirlediği geçinme hedefiyle yetinir, çalışma yarı zamanlıdır ya da böyle olmadığı durumlarda toplumun yalnızca bir kısmının faaliyetidir. Yapısal olarak bu sistem artık ürün üreten bir sistem değildir.¹³⁹ Bu üretim biçiminin temel yapı taşlarından biri

¹³⁸ Fırtına takvimi için bkz. EK I.

¹³⁹ Bkz. (2), SAHLINS, 87 - 91.

karşılıklılık ilkesidir. Ekonomik yapı içinde üretim yapılan madde ile üreticiler ve doğa arasındaki ilişkilerin karşılıklı olarak kurulması üretimin yapısından kaynaklanmaktadır. Geçimlik ekonomilerin temel özelliği emeğin yaşama yabancılaşmadığı bir süreç olmasıdır.

Çingeneler, göçebeler ve küçük balıkçılarda görülebilecek geçimlik ekonomiler, kapitalizm için bir değer üretme amacı taşımayan ama üretken olan emek biçimleriyle var olurlar. Geçimlik ekonomiler içinde elde edilen ürün mübadele değeri taşımakla birlikte tek amaç mübadele değildir. Üretimin esas amacı yaşamın sürmesini sağlamak ve üreticilerin memnuniyetidir. Elde edilen ürünün tek değeri değişim değeri olmadığı gibi üretimin tek amacı da birikim yapmak değildir.

Mies'in Marx'tan aktardığı üzere bu üretim biçimine “üretken emek” adını vermektedir. Üretken emekte; doğal maddenin değişikliğiyle insanın yararı, yani insan ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli maddenin üretilmesi söz konusudur. Doğal maddeler ihtiyaçların karşılanması için insan eliyle dönüştürülür ve mübadele edilir. Bu üretim biçimi yani “geçimlik üretim” kapitalist artı-değer üretim süreci için yeterli değildir. Çünkü kapitalizmde sermayenin gerçekleşmesi için artı-değer üreterek çalışan emekçi üretken olarak kabul edilecektir.¹⁴⁰

Ürünün meta değeri taşıyıp taşımadığını ancak elde edilen ürünün yaşam içindeki yerine bakarak kavrayabiliriz. Üretici aynı zamanda ürettiği ürünün kullanıcısı mıdır? Üretici grup için, ekonomik faaliyet dışında üretim süreci ve ürünün taşıdığı anlamlar nelerdir? Ritüel değeri var mıdır? Ve en önemlisi ekonomik faaliyet etrafında karşılıklı ilişkiler ve bir yaşam üretilmekte midir?

Küçük balıkçılar *mülkiyet* değil, *aidiyet* ilişkisinin olduğu bir alanda, denizler üzerinde ekonomik faaliyet yürütmektedirler. Balıkçılar, yasal düzenlemeler ve kurumların alana girişinden çok önce de diğer balıkçılarla ve suda yaşayan diğer canlılarla ortak kullandıkları denizlerde avlanıyorlardı. Onlardan önce bu mesleği yapan ailelerin ya da yanlarında tayfa olarak çalıştıkları kaptanlarının sahip oldukları bilgi, yani yerel bilgi, balıkçılara kılavuzluk etmiştir. İnsanlar, doğa ve onun

¹⁴⁰ Bkz. (30), MIES, 107.

etrafında geliştirilen karşılıklı ilişkileri onlara aktarılan deneyim ve kesintiye uğratmadıkları pratik ilişkiler sayesinde sürekli kılabilmişlerdir.

Küçük balıkçılıkta ekonomik faaliyetin sınırlarını geleneksel ve deneyime dayalı bilgi, bilgi aktarımı, sınırlı teknoloji kullanımı ve av kapasitesi belirler. Türkiye’de balıkçılık yönetim planları, av sezonunun uzunluğu, alan sınırlamaları, kullanılan ağların tipleri ve göz büyüklükleri, donanım, minimum avlanma kapasiteleri vb. kurallar dizisini içerir.¹⁴¹ Gökova’lı balıkçıların ifadesiyle yasal düzenlemeler körfezde avlanan balıkçıların faaliyetleri üzerinde 2000’li yıllara kadar etkili olmamıştır. Yasa ve düzenlemelerin ya da kurumların varlığının hissedilmemesi alanın kendi sınırlarının olmadığı anlamına gelmemektedir. Ekonomik faaliyetin sınırları bu çalışmada balıkçıların kendileri tarafından belirlenen çalışma saatleri yani emeğin kullanım biçimleri, değişim değeri olan balığın piyasa içinde ve dışında kullanımı, ekonomik faaliyetin hangi toplumsal ilişki ağları etrafında şekillendiğine bakılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kıyılar ve deniz üzerinde yaşama odaklanan çalışmalar için *ortak alanlar* kavramı, ekonomik faaliyete katılımı üreticilerin kendilerinin belirlediği bir süreç haline getirmesi açısından önemlidir. Avlanma alanı olan denizlerin *ortak kullanıma açık* bir ekonomik kaynak olması kendi üretim araçlarına sahip olan küçük balıkçıların bu alan üzerinden *geçimlik üretim* yapabilmelerini sağlamaktadır.

Saha çalışmaları sırasında kadın balıkçıların kayıtlarına ulaşmak için Muğla Tarım İl Müdürlüğü Su Ürünleri Birimi’ne gitmiştim. Dönüş yolunda Akbük’lü balıkçılardan Mustafa ile karşılaştım. Muğla’dan Akyaka’ya aynı minibüste sohbet ederek geldik. Balıkçılar balıkçılıkla ilgili sorunlarını yılda bir kaç kez yapılan kooperatifler, Su Ürünleri Birimi ve Sahil Güvenlik’in de katıldığı toplantılarda ya da kooperatiflerde gündeme getiriyorlardı. Dolayısıyla ben de neden orada olduğunu merak etmiştim. Mustafa, ailevi sebeplerden ötürü daha fazla Akbük’te kalmak istemiyordu ve “denizler herkesin ortak malı” olduğuna yani “hiçbir kıyının hiçbir denizciye ait olmadığı”na güvenerek Akyaka’ya göç etmek, orada çalışmak ve

---

¹⁴¹ Bkz. (78), KNUDSEN, 101.

yaşamak istiyordu. Ancak Akyaka'daki balıkçıların bazılarının kendisinin Akbük'ten Akyaka'ya gelişiyle ilgili problem yarattığını söyledi. Sorunun nedeni Mustafa'nın Akyaka'da geçici değil uzun süreli kalmaya başlamasıydı. Akyakalı balıkçılar ona kooperatife üye olmadan Akyaka'da kalamayacağını, teknesini barınağa demirleyemeyeceğini söylemişlerdi. O da durumu netleştirmek için Muğla'daki Tarım İl Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü'ne bağlı olan Su Ürünleri Birimi'ne gelmişti. Su Ürünleri Birimi'nden görüştüğü görevli memurlar da Akyaka'da kalabileceği ve koylar ya da "kıyıların kimseye ait olmadığı" konusunda kendisine bilgi ve kooperatife iletilmek üzere bir kağıt vermişlerdi. Balıkçılar arasında yani balıkçı limanında yerleşmeyle ilgili bir sorun yaşandığını ilk defa orada duymuştum. Akyaka'ya vardığımızda eşi ve kızı Filiz o sırada benim de kaldığım balıkçı arkadaşları Şükran'ın evindeydiler. Evde de devam eden sohbette Şükran "kimsenin aslında söz söylemeye hakkı olmadığını, denizde öyle bir kural olmadığını" söyledi. Ona göre "herkes yaşamak istediği her yerde kalabilirdi." Zaten bu konuyu sorun haline getiren birkaç kişiydi çoğunluğun hiçbir itirazı yoktu. Bu deneyim hem yasal olarak hem de balıkçıların kendi iç ilişkilerinde deniz ve mülkiyet ilişkisini kavramamı kolaylaştırdı.

Bölgenin tarihine bakıldığında limanların önemi ve çevre adalarla ilişkiler antik dönemde Rodos'la kurulan ilişkilere kadar uzanır. Bunun yanında Ege'den Akdeniz'e uzanan kıyı şeridi boyunca süngerciliğin, balıkçılığın ve tekne yapımının oldukça önemli olduğu büyüklü küçüklü kent ve kasabalar sıralanmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde kullanım hakları belirli kişi ya da köylere devredilen sınırlı avlanma alanları yani dalyanlar olmuştur. Ancak Cumhuriyet'le birlikte bu uygulamalar neredeyse ortadan kaldırılır ve Osmanlı Dönemi'nde uygulanan yüksek vergi uygulamalarına son verilir.¹⁴²

Cumhuriyet döneminde balıkçılık yönetimi konusunda ilk kamu örgütlenmesi 1934 yılında, 2450 sayılı Kanunla, İktisat Vekaleti bünyesinde kurulan Deniz Mahsulleri ve Avcılığı Müdürlüğü olmuştur. 1950'li yıllarla birlikte Marshall Planı ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün desteklediği kalkındırma planları

¹⁴² Bkz. (78), KNUDSEN, 46-51.

kapsamında Et ve Balık Kurumu (EBK) açılmıştır. 1960'lı yıllarda devlet tarafından desteklenen pek çok girişim tamamlanamamış ve girişimlerin asıl amacı olan avlanma kapasitelerinin artırılması amacı gerçekleştirilememiştir. 1970 ve 80'li yıllar yeni su ürünleri kanunu çıkmış ve Tarım Bakanlığı'na bağlı Su ürünleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Balıkçılık desteklenmiş ve yürütülen altyapı çalışmalarıyla avlanma oranlarında hızlı artış görülmüştür. 1990'lar ve 2000'li yıllardaysa sürdürülebilir kalkınma ve biyoçeşitlilik politikaları öne çıkmış ve bu kapsamda 2002'den itibaren Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası uygulanmaya başlanmıştır.¹⁴³ Bu politika uygulamasıyla birlikte yürürlüğe giren kotalar ve sahil denetiminin askeriye devredilmesi gibi hususlar balıkçılar üzerindeki baskıyı artırsa da özellikle deniz üzerindeki mülkiyet tartışmalarını ilgilendiren bir değişiklik olmamıştır.

Alanın kurum ve yasalarla sınırlandırılmamış olması çalışma ve kadınların alana girişi açısından oldukça önemlidir. Anlatılan hikayelerde kendi üretim araçlarına sahip olabilecek koşulları sağlayan ailelerin geçimlerini sağlamak amacıyla balıkçılığa başladıkları görülür. Gökova Körfezi'nde 1960'lı yıllarda balıkçılık yapmaya başlayan aileler o yıllarda geçimin tütün işçiliğinden, kıyıda yada arkadaşlarla ortak teknelerle yapılan balıkçılıktan sağlandığını daha sonra oradan arttırdıkları paralarla küçük tekneler alabildiklerini söylemişlerdi. Pek çoğu tütünden, ortak teknelerden ya da tayfalıktan kazanılan paralara düğünlerinde takılan altınları ekleyerek kendilerine ait bir tekne sahibi olabilmişlerdi. Balığın şimdiye göre daha çok ama değersiz olduğu ve o yıllarda balıkçı sayısının da hayli az olduğu da sıklıkla belirtilmişti.

1980'li ve özellikle 90'lı yıllarda kadınların balıkçılığa başlamalarında artış olduğu görülür. Görüşülenler arasında 9 kadın 1970'li, 31 kadın 1980 ve 90'lı yıllarda balıkçılığa başladıkları zamanlarda tekne sahibi olduklarını söylemişlerdir. Bu tarihler bölgede tütün yetiştiriciliğine kotaların getirildiği ve tütün ekiminin daha sonra yasaklandığı tarihlerle örtüşmektedir. Balıkçılığa başlamalarını gerekçelendirirken *mecburiyet* sıklıkla kullanılan bir kelime olmuştur. Körfez'in en

---

¹⁴³ Bkz. (78), KNUDSEN, 71.

eski kadın balıkçılarından Kadın bu dönemi ‘o zaman balık çoktu ama parası azdı ... iş yok, kayıt yok, mecbursun denizde çalışmaya’ diyerek açıklamıştı.

Bu yıllar balıkçıların lisans, izin gibi herhangi resmi düzenlemeler ve mülkiyet ilişkileri içine girmeden ekonomik bir faaliyet alanına katılımlarını anlamak açısından önemlidir. Bahsedilen yıllarda balıkçılık ailelerin beraberce karar verdikleri ve hemen hepsinin bir tekne dahi almadan arkadaşlarının teknelerini ortak kullanarak başladıkları bir iştir. Balıkçılık yapmaya eşiyle birlikte karar verdiklerini söyleyen Akçapınar’dan Ayşe, eşi askerdeyken Trabzon’da tanıştıklarını ve kaçarak evlendiğini söylemişti. Askerden döndükten sonra yapacak bir işi olmayan eşiyle birlikte balıkçılığa başlamaya karar vermişlerdi;

“Kayınvalidemle aram yoktu. Evde kalmak istemiyordum biz de beraber çalışsak güzel olur dedik. Buranın kadınları eskiden beri balıkçılık yapıyorlardı. Onlardan görünce ben de gitmeye başladım. Üç dört ortak bir tekne bulup onunla çalışmaya başladık. Tekne komşumuzundu, bizim değildi. Sonra eski bir tekne aldık, tamir edip onunla çalışmaya başladık.”

Balıkçılığa tekne sahibi olmadan başlayanlardan Akçapınar’dan Necla balıkçılık yapan arkadaşlarının güzel kazandıklarını görerek işe başladıklarını, kayıkları olmadığı için önce kenardan olta ve sicim, sonra *birakma (serpme)* yöntemiyle avlandıklarını söylemiştir.

Gökova Körfezi’nde kendi kendilerine yeten hane ekonomilerine sahip aileler yanlarında işçi yani tayfa çalıştırmamaktadırlar. Kadınların balıkçılığa başlamalarının sebepleri arasında düzensiz bir gelir kaynağı olan balıkçılığın, küçük balıkçılar için tayfa çalıştıracak geliri sağlamaması ve zaten düşük olan kazancın dışarıya gitmesi yerine aile içinde kalmasının amaçlanması olarak anlatılmıştır. Akçapınar’dan Filiz’in eşi,

“Yanında çalışacak insan yok, kazanç dışarı çıkmasın diye hanımla gitmeye başladık. Tayfa para kazanmadın mı gelmez. Karı-koca güzel oluyor birlikte çalışmak, ortak yapıyorsun her şeyi”

Buna göre kadınların balıkçılığa başlamaları aile işletmesinde çalışabilecek muhtemel işçiyi ikame etmek amaçlıdır.

Sahlins'in HTÜT işleyişini aktardığı gibi,

“[a]krabalık statülerinin asli ve ayrılmaz bir parçası olan davranış kuralları, hane yaşamının hakimiyeti ve kendine tabi kılınması, karşılıklılık ve işbirliği, burada “ekonomik olanı” mahrem olanın bir kipine dönüştürür. Emeğin nasıl sarf edileceğine, emek faaliyetinin koşullarına ve ürünlerine esas olarak hanede karar verilir. Ve bu kararlar esas olarak hanenin memnuniyeti göz önünde tutularak alınır. Üretim, ailenin alışıldık koşullarına göre ayarlanmıştır. Üretim, üreticilerin yararı içindir.”¹⁴⁴

Bu anlatı Gökovalı balıkçılar için birebir olarak geçerlidir. Balığa ne zaman çıkılacağı tamamen aile içinde karar verilen bir durumdur. Böylece balıkçı ailelerin çalışma saatleri ve süreleri üzerinde kısmi denetimleri olduğu söylenebilir. Aile bireylerinin hemen hepsinin katılabildiği bir iş olduğu için eğer karadaysalar çıkılacak güne ve saate karar vermek “bugün denize gidem mi” ya da “ağları atam mı” sorularına gelecek cevaplar etrafında şekillenebilir. Eğer denizdeyseler ve ağlar atılmışsa toplamak gereken saatler iş zamanını belirler. Balığın atılan ağı ya da paragede ipini görmemesi için ağların gece atılması ve haşarat balığı yemeden evvel toplanması gerekmektedir. Bu durumda işin kendi içinde yapılması gereken saatleri vardır. Fakat hangi mevsim, ay, gün çalışacakları ya da ne kadar daha çok çalışacakları, ailenin günlük masraflarının ya da yakın zamanda masraf yapılmasını gerektirecek durumların ortaya çıkmasıyla belli olur.

Çalışma zamanlarının belirsizliği, aynı belirsizliğin gelir üzerinde de devamını sağlar. Avın verimli olduğu dönemlerde çalışma sıklıklarıyla ilişkili olarak gelirlerinde artış olması mümkün olduğu gibi aylarca hiç balık tutamadıkları dönemler de olur. Fakat bu durumlarda dahi en azından ailenin beslenme ihtiyacını karşılayacak düzeyde balık mutlaka olur. Akçapınar'dan Fatma'nın ifadesiyle; “Denize alışan başka işe gitmez. Bir gün bir milyarlık balık tutar sonra onu arar

¹⁴⁴ Bkz. (2), SAHLINS, 83.

durur. Kumar gibidir..” Ortalama 5 ila 7 metre arasında değişen boyutlardaki küçük balıkçı tekneleriyle avlanan balıkçıların yanlarında çalıştırdıkları tayfayı aile içinden seçmeleri bu değişken kazanç durumunda avantaj haline gelir.

HTÜT’ün temel özelliklerinden olan ihtiyaca göre düzensiz çalışma, insanı birikime dayalı ekonomik sistemlerin öne sürdüğü gibi açlık ve fakirlikle yüz yüze getirmeyecek ya da tersten bir okumayla insanların bu durumlarla karşı karşıya kalındığında bunlarla baş edebilecek hayat pratikleri geliştirmelerine yol açacaktır. Sahlins’in açıkladığı gibi;

“[g]erek geçim sektörü gerekse diğer üretim sektörleri açısından karşımızda spesifik, sınırlı hedefleri olan bir ekonomi vardır. Avcılık ve toplayıcılık yaparak bu hedeflere düzensiz bir çalışmayla ulaşmak mümkündür, dolayısıyla çalışma kalıbı da buna uygun olarak düzensiz bir hal alır.”¹⁴⁵

Yaşam, şeylerin (yiyecek, giyecek, eşya vs.) bolluğu ve israfı üzerine değil yokluğu ve en az düzeyde temini üzerine kurulmuştur.

Balıkçı kadınlar için de geçerli olduğunu öne sürdüğüm HTÜT için çalışma zamanı ve yoğunluğu kişinin ekonomik talepleriyle yakın ilişkilidir. “Belirli üretim biçimlerinde, özellikle avcılık ve balıkçılıkta üretim başarılarının farklılık gösterme olasılığı hem sağduyu hem de deneyim sayesinde bilinmektedir”¹⁴⁶ Tüketim alışkanlıklarının hareket özgürlüğü ve küçük mekanlar üzerinden kurulduğu bu yaşam formunda balıkçılar denizde olsalar bile her gün ağ atmak ve günler boyunca dur durak bilmeden çalışarak yaşamazlar. Buşmanlar’da avlanma ve boş zaman faaliyetleriyle ilgili olarak Sahlins şunları söyler; “Avlanma öngörülmesi güç bir iş olduğu ve büyüünün denetimine tabi olduğu için, bazen avcılarının talihlerinin kötü gittiği olur ve bir ay ya da daha uzun bir süre avlanmayı bırakırlar. Bu dönemlerde ziyarete gitme, eğlenme ve özellikle dans etme erkeklerin başlıca faaliyetleridir.”¹⁴⁷ Araştırma süresince ev işleri ve boş zaman arasındaki ilişkiye baktığımda

¹⁴⁵ Bkz. (2), SAHLINS, 28.

¹⁴⁶ Bkz. (2), SAHLINS, 79.

¹⁴⁷ Bkz. (2), SAHLINS, 33.

Gökova'daki balıkçı kadınların evde geçirdikleri vakitlerini temizlik ve benzeri ev işlerini yapmaya değil daha çok dinlemeye ve uyumaya ayırdıklarını ve bu davranışı yargılayan bir toplumsal mekanizmanın olmadığını gözlemledim.

Mies'e göre,

“[p]azara yönelik olmayan geçimlik üretimle uğraşan insanların çalışma sürecini gözleme fırsatı olmuş herkes, gereklilik ve külfet olan iş ile keyif alma ve kendini ifade etmenin ana kaynağı olan işin karşılıklı etkileşimini keşfetmiş olacaktır.”¹⁴⁸

Uyku ve sohbet çalışmanın başlıca alternatifi olarak yapılır ve onu tamamlar. Gündüz uykuları ise balıktan dönen bir balıkçının işi biter bitmez yediği yemeğinin arkasına eklenir. Avlanma esnasında genellikle teknede bulunan herkesin bir görevi olduğundan sohbetler av sonrası yanaşılan koylarda diğer teknelerle yan yana ya da kooperatife gelindiğinde yapılır. Bunun yanında birkaç günlük av sonrası bir günlüğüne dahi evine dönen ya da kış dönemi ağ donatma işleriyle uğraşırken karada uzun zaman geçiren kadın ve erkek balıkçılar, günlerinin hemen tamamını diğer balıkçılarla sohbet edebilecekleri kapı önlerinde, kooperatiflerde ve hatta Akbük'te olduğu gibi kadın ve erkeklerin gece gündüz beraber takıldıkları kahvehanelerinde geçirirler.

Tıpkı Sahlins'in belirttiği gibi “sürekli ihtiyaçların baskısı altında yaşayan, fakat yer değiştirerek ihtiyaçlarını kolay temin edebilen yerlilerin hayatı ne coşkudan ne de hazdan yoksundur.”¹⁴⁹ Coşku ve haz Gökova balıkçı kadınların hayatında da önemli bir yer tutar. Kimi zaman çiftlerin kendi aralarında küçük tartışmalara neden olsa da balığa çıkmak yerine düğüne gitmeyi tercih ettiklerini gördüm. Sigara özellikle ağlar atıldıktan ya da çekildikten sonra ‘şimdi bi ciğara yakmadan olur mu’ eşliğinde keyifle yakılıyordu. İçki ise teknede akşamları eşleriyle “karşılıklı attıkları bir kadeh rakı” olarak ya da eş dostla beraber olduğunda ara sıra tüketiliyordu. Bir gece Akbük'te evlerinde kaldığım Gülümser Abla'nın beni götürdüğü kahveden içeri

¹⁴⁸ Bkz. (30), MIES, 387.

¹⁴⁹ Bkz. (2), SAHLINS, 42.

girdiğimde içeride yer alan iki masada okey oynayanları, bir kanepede oturup dizi izleyenleri ve elinde bir bira kutusuyla içeride dolaşarak sohbetlere katılan bir genci bir arada görmüştüm. Kahvehaneler özellikle köylerde erkeklere ait mekanlar olarak bilinirler. Oysa Akbük'teki kahvehanelerde erkeklerin, kadın ve çocukların hep bir arada olması dışarıda zaman geçirme ve boş zaman faaliyetlerinin ve mekanlarının da cinsiyetlere göre ayrıştırılmadığını gösteriyordu.

Balıkçı aileler çocuklarını da cinsiyet ayrımı yapmadan küçüklüklerinden itibaren yanlarında denize götürmektedirler. Bu sayede aile içindeki her fert gerekli zamanlarda ekonomik faaliyete katılabilmektedir. Bu fertler arasında çekirdek aile üyeleri olabildiği gibi yakın akrabalar ve hatta gerekli zamanlarda diğer balıkçı arkadaşlar ve komşular da olabilmektedir. Kimi zaman dışarda çalışabilen, kimi zaman evde çocuklara bakan ya da çarşıya giden bir aile ferdinin yerini bir başkası rahatça alabilir. Bu durum cinsiyet ayrımı gözetmez. Erkeklerin denize çıkamadığı, örneğin Akbük'ten Sadinaz'ın eşinin içki problemi dolayısıyla uyanamaması, Akyaka'dan Semiha'nın eşinin ölmüş olması, Akçapınar'dan Adile'nin eşinin hastalığı ya da Akbük'ten Nasibe'nin kocasının dinamitle avlanırken parmaklarını kaybetmesi gibi durumlarda kadınlar yalnız, aile fertlerinden biriyle ya da bir başkasının yanında tayfa olarak denize çıkabilmektedir. Bunun dışında Nasibe'nin örneğinde olduğu gibi bir ortak bularak da balıkçılığa devam edilebilmektedir.

Balıkçılar, kişiler için uyguladıkları ikame etme durumunu üretim aygıtlarında da aynı biçimde işletirler. Üretim araçlarını da kendilerinin kullanmadıkları dönemlerde kullanım için birbirlerine verebilmektedirler. Tekneler kendilerinin çalışmasının hastalık ya da başka sebeplerle mümkün olmadığı zamanlarda daha önce balıkçılık yapmış arkadaşların kullanım için verilebilir. Bunun yanında yalnızca tekneler değil diğer balıkçılık malzemeleri özellikle ağlar balıkçı arkadaşlar arasında zaman zaman ortak kullanılırlar. Avlanma için gerekli malzemelerin yapımında da kolektif emek kullanılır. Eğer balıkçılardan biri kendisi için ağ onarıyorsa ya da donatıyorsa işe hakim bir balıkçı arkadaşı ona yardım eder. Eski ağların balıkçılığa yeni başlayan birine armağan edilmesinin uğur getirdiğine inanılmaktadır. Bu nedenle balıkçılığa yeni başlayanlar arkadaşlarının eski ağlarıyla

denize çıkmaya başlarlar. Bunun bereket getirdiğine inanılır.

Küçük balıkçılıkla geçinen ailelerin avladıkları balık mübadele değeri taşımaktadır ve asıl amaç mübadele etmek olsa da mübadele karşılıklı toplumsal ilişkilerden bağımsız tek hedef değildir. Hanenin ekonomik faaliyette bulunma amacı öncelikle aile bireylerinin temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu ihtiyaçlar arasında en önemlisi ürünün kullanım değeri de taşınmasıdır. Tutulan balık beslenme ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılamaktadır. Knudsen bu durumu değerlendirirken “küçük tekne balıkçılığının kimi küçük kaynakları olan aileler için sürdürülebilir bir geçim için tıpkı toprak, sermaye ve eğitim gibi uygulanabilir bir imkan sağladığı ispatlanmıştır” der.¹⁵⁰ Balık, balıkçı ailelerin en önemli besin kaynağıdır. Bütün yıl en çok tükettikleri besin maddesi balıktır. Aile içinde genellikle satış değeri daha düşük olan küçük balıklar ya da olta ve ağdan hasar görmüş balıklar tüketilir. Balıkçı aileler için sabah kahvaltısından gece beslenmesine kadar her öğünde balık tüketilebilir. Balıkçılığı bırakan kadınlardan bazıları bir küçük kayıklarının olduğunu ya da arkadaşlardan aldıkları teknelerle kendi tüketimleri ve zevkleri için arada balığa çıktıklarını anlatmışlardır.

Diğer yandan bayramlarda zekat olarak da balık dağıtılmaktadır. Bayramlar dışında da diğer balıkçılarla ya da komşu, tanıdık, ihtiyacı olanlarla sürekli olarak balık paylaşılmaktadır. Körfez’de kutlanan Deniz Bayramı balığın kullanım değeri yanında ritüel olarak taşıdığı anlamları göstermektedir. Akbük’e yaptığım ilk ziyarette koydaki tek işletmenin sahibi Alaaddin Altaş balıkçılıkla ilgili sorduğum sorulara heyecanla Deniz Bayramı’nı anlatarak cevap vermişti. Kendisi de bir dönem balıkçılık yaptığını anlattıktan sonra şimdi değişmiş olsa da çocukluğundan beri şahit olduğu bu bayram kutlamalarını şöyle aktarmıştı;

“Ağustos ayının 13’ünü 14’üne bağlayan gece yarısından sonra deniz suyunun bir dakikalığına tatlı suya dönüştüğüne inanılır. Bu sırada denize girilir. 40 defa suya batıp çıkılır, dilekler tutulur. Sahilde ateşler yakılır. Sabaha kadar denize girilir. Bütün mallar yani hayvanlar deniz suyunda

¹⁵⁰ Bkz. (78), KNUDSEN, 98.

yıkanır. Evde olan bütün canlılar sabahdan başlayarak deniz kıyısına indirilir. Çobanlar hayvanlarını dağdan indirir, hayvanların hepsi denize sokulur. Hayvanların daha iyi yetişeceğine, bereket geleceğine inanılır. Eskiden yollar yokken patikalardan gün boyunca dağ köylüleri, çobanlar hayvanlarıyla koya inerdi. Yollar insan ve hayvan sıraları olurdu gün boyu. Ertesi gün sabahdan yine aynı şekilde köyden ayrılırlardı. 1980'lerden sonra yavaş yavaş gelenek değişmeye başladı. 1995'te yol yapıldıktan sonra iyice değişti. Şimdi içki içip ateş yakıyorlar eski anlamını neredeyse kaybetti. Ama hala bir Deniz Bayramı kutlanıyor ve çevre köylerden bütün balıkçılar ayın 13'ü gecesini Akbük'te toplanıyorlar.”

Bu anlatıdan birkaç ay sonra bayram günü Akçapınar'dan balıkçılarla birlikte Akbük'e geldik. İnsanlar Alaaddin Altaş'ın anlattığı gibi hayvanlarıyla gelmemişti ama sahil çok kalabalıktı. Balıkçı teknelerinin sayısı da çok fazla değildi. Gelen balıkçılar teknelerini yan yana demirleyerek Akbüklü Mustafa ve Nevin'in teknesinde toplanmışlardı. Onlarla da bayramla ilgili yaptığım sohbetlerde bayramın eskiden olduğu gibi kutlanmadığını, belediyenin müdahale ederek bu günü turistik bir festivale çevirmeye çalıştığını fakat onu da bir iki sene denedikten sonra bıraktığını anlattılar. Hayvanların artık getirilmeyişini ise koya turistik amaçlı gelenlerin ve yatçıların, köylülere “Ayy! Hayvanlarınızı da mı suya sokuyorsunuz” gibi onları “küçük gören” sözler sarf etmelerinin sonucu olarak açıkladılar.

5.7. Denizde İş ve Gündelik Hayat

Tarım toplumları ve kentleşmeyle birlikte yerleşik hayata geçilirken ev insan yaşamının merkezi haline gelmeye başlamıştır. Evin bu merkezi konumu özellikle kadınlar açısından kamusal alandan uzaklaştırılma ve gözetim altında tutulma anlamına gelir. Geçimlik üretim yapan topluluklarda cinsiyet eksenli işbölümü kalıplarının endüstriyel kapitalist toplumlara göre daha zayıf ve toplumsal yapının daha eşitlikçi olduğu hem balıkçılık ve cinsiyet çalışmalarında hem de feminist yazında sıklıkla dile getirilmektedir. Federici'ye göre kapitalist ekonomi öncesi köle

çiftliklerinde çalışma geçim sağlama temeline dayanmaktaydı. Cinsiyetçi iş bölümü ise köle çiftliklerinde, kapitalist bir çiftlikte olduğu kadar belirgin ve ayrımcı değildi.

“Feodal köyde malların üretimi ile iş gücünün yeniden üretimi arasında toplumsal bir ayrım bulunmamaktaydı, yapılan her iş ailenin geçimini sağlamaya yönelikti. Kadınlar çocuk bakmanın, yemek yapmanın, çamaşır yıkamanın, yün eğirmenin ve şifalı otlar yetiştirmenin yanı sıra tarlalarda çalışıyorlardı. Evlerinde yaptıkları bu işler ev işinin gerçek bir işten sayılmadığı para ekonomisinde olduğu gibi değersizleştirilmiyor, erkeklerinkinden farklı toplumsal ilişkiler içermiyordu.”¹⁵¹

Hareket özgürlüğünün yaşamsal olduğu avcı-toplayıcı gruplar için, sahip olunan meta azaldıkça bunların taşınması, düzenlenmesi, temizlenmesi gibi işlere ayrılan zamanlar da azalmaktadır. Katılımcı gözlemci olarak kadınlarla birlikte balığa çıkmadan önce bulaşık ve yemek işlerini domestik işbölümünü belirleyen temel kalemlerden ikisi olarak düşünürdüm. Oysa tekne hayatıyla ilgili deneyimlerim arttıkça balıkçı ailelerin kendi içlerindeki işbölümlerinde cinsiyet kodlarının alışık olduğum gibi işlemediğini gözlemledim.

Gökova’da geçirdiğim aylar boyunca ailelerle balığa çıkabilme şansını birkaç kere yakalamıştım. Akbük’ten Gülsün ve eşi ile beraber çıktığımız av bunlardan biriydi. Akbük’te yaşayan balıkçıların bazıları haftada bir koya uğradığı hatta daha uzun süreler hiç görünmeyenler de olduğu için köye gitmeden önce görüşmeyi planladığım kadınlara ziyaretimi telefonla haber veriyordum. Gülsün’le buluşmaya da böyle bir randevuyla gittim. Kendisiyle beraber çalışarak ve sohbet ederek denizde geçirdiğimiz gün hem çok keyifliydi hem de işin zorluklarına dair deneyimimi arttırmıştı.

Akbük’te geçirdiğim zamanlarda daha önceden ortak bir tanıdığımız vesilesiyle tanıştığım Mehmet Amca ve Emine Teyze’nin evinde kaldım. Onlarda kaldığım zaman sahile geleni gideni görebiliyor ve teknede ya da eski kooperatif önünde balıkçılarla konuşma fırsatı bulabiliyorum. Gülsün’le buluşmadan önce

¹⁵¹ Bkz. (71), **FEDERICI**, 42.

Emine Teyzelerle birlikte daha önce telefonla haberleştığımız *Gülsün'ün tekneye* çay içmeye gittik. Çalıştığı ve bizi ağırladığı teknenin mülkiyeti Gülsün'ün üstüneydi. Çayı demlerken Muğla'da okuyan oğlu aradı ve oğluna gündüz başına gelenleri anlatmaya başladı; “benim başıma türlü bela geldi oğlum orda la! Demiri denize geçirdim ben. Ora ağ atmışlar ağa pervane sardı gece...” Oğluyla konuşmasından sonra bana dönüp, “bazen çok stresli oluyor” bu iş dedi. Sonrasında en büyük şikayetleri olan ve bölgede yaygın olarak görülen daha çok ürün elde etmek için usulsüz ve adil olmayan avlanmadan bahsetti;

“İstanbullu birisi var, Allah'ın her günü dalıyor ve buna söz de geçmiyor. Ne sahil güvenlik karışabiliyor ne başka biri karışabiliyor. Balık baştan kokar dedik ya biraz önce, balık baştan kokuyor bizde... adam dalgıç 120 milyara İzmir'den daire almış. Nesli kurur mu? Trol, gırgır, dinamitin nesli kurumaz... balık bizim tuttuğumuz üç, beş kiloyla değil onların aldığı tonlarla kuruyor ama lafları bize geçiyor.”

Çayları ve sohbeti bitirdikten sonra sabaha karşı beşte Akbük'ten çıkmak üzere sözleştik.

Sabahında önce Gülsün'ü gördüm eşi arkasından geliyordu. Neşesi her zamanki gibi yerindeydi ve beni gülererek karşıladı. Gülsün ve eşi hazırlıklarını yaptılar ve güneşe doğru yola koyulduk. Gülsün çay demleyerek yiyecek birkaç şey hazırladı. Teknenin kış tarafında ağların hemen yanında yaptığımız kahvaltıdan sonra iki tabak, üç bardaktan oluşan bulaşıkları içeri aldık. Teknenin ufak bir kamarası ve dümenin olduğu bölümde küçük bir de mutfak vardı. Mutfak kısmında yalnızca iki küçük raf ve bir ocak bulunuyordu. Bulaşık yıkamak için bir bulaşık teli ve deniz suyu kullanıyordu. Teknede yıkanan bulaşıklar için balıkçılar çoğu zaman deterjan dahi kullanmıyorlardı. Kadın ve erkek balıkçılar arasında teknede kahvaltı hazırlama ve bulaşık konusunda cinsiyete göre bir ayrım görülmemiştir. Diğer öğünlerde de özellikle en sık tüketilen balık pişirme başta olmak üzere erkekler ve çocuklar da sofraya en az kadınlar kadar katılırlar. Ancak karaya döndüklerinde, limanda ve evde tencere yemeği pişirildiğinde bunu kadınların yaptığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber teknenin ekmek, içme suyu gibi günlük

ihtiyaçlarını genellikle kayaf lar ve kooperatifler temin eder. Böylece gıda alış verişi de gündelik işlerin arasında görülmez.

Ağ

Gülsün kahvaltıdan sonra hemen üzerini değiştirdi. Günlük kıyafetinin üstüne koyu yeşil ve kalın sentetik malzemeden yapılmış, su geçirmeyen av kıyafetini yani iş elbisesini giydi. Daha sonra yine plastikten, uzun çizmelerini ayaklarına geçirerek ağların yanına doğru gitti. Onları bir kenara alarak düzenledi. Çünkü biraz sonra dün attığı ağları toplamaya başlayacaktı. Önce bir önceki günün ağlarının yerini anlamak için bırakılan şamandırayı bularak tekneyle ona yanaştık. Dümen tutma işini kocası yapıyordu. Gülsün ilk iş olarak ağları atarken ve toplarken kullandıkları, teknenin sağ yanında bağlı duran uzun sopayı çözdü ve arka tarafta teknenin iki yanına oturttu. Şamandırayı tuttuktan sonra ağın ucunu bu sopanın üzerinden geçirerek çekmeye başladı. Ağ kaldırma işi, attığı ağın uzunluğuna göre değişmekle birlikte, ortalama iki üç saat sürüyordu.

Başka bir gün Akbük'te konuştuğum Halise ise ağ atma işini şöyle anlatıyordu;

“Akşamüstü ağ atarız gece bir koya yanaşır, orada kalırız. Sabaha karşı dört gibi uyanır ağları attığımız yere kırarız dümeni, sabaha altı gibi kahvaltıdan sonra yani, kaldırmaya (ağ toplamaya) başlarız. Attığın ağa göre toplaması iki üç saat sürer, sonra öğlene doğru kayaf balığı nereden alacaksa, ağ ayıklayarak o koya doğru gideriz.”

Attıkları ağlar için gerekli malzemeler olan mekik, çima ipi, donam ipi, mantar ve kurşununu av malzemeleri satan dükkanlardan alıyor ama ağları avlanacakları balığın tipine göre göz büyüklüklerini ve yüksekliklerini ayarlayarak kendileri donatıyorlardı. Ağ donatma sadece balıkçılık yapan ailelerin kendi kullanımları için değil, aynı zamanda başka balıkçılar ya da ağ malzemeleri satan dükkanlara satmak üzere ek gelir olarak yaptıkları bir işti. Balıkçılar bu işi özellikle

limana yanaştıktan sonra deniz kenarında ya da kışın evde geçirdikleri boş zamanlarında yapıyorlardı. Çoğu görüşmede donatma işini kadın ve erkeğin birlikte yaptığını belirttiler.

Daha seyrek balığa çıkan ve kullandıkları ağ çeşidi diğerlerine göre daha az olan balıkçıların birkaçı ağlarını satın aldıklarını söylediler. Kullanım sırasında diğer balıkçı ağlarının ya da balıkçıların *inek* ve *pislik* olarak isimlendirdikleri kabuklu deniz canlılarının ağlarına takılması nedeniyle kolayca ve sürekli zarar gören ağların yenilenmesi balıkçı aileler için ciddi bir masraf gerektirir. Ağ donatma ve onarım işleri bu nedenle küçük balıkçıları için önemli işlerden biridir. Bu işler kadın balıkçıların çoğu için balıkçılığa başladıkları ilk yıllarda hatta bazıları için henüz başlamadan önce öğrendikleri işlerdendir. Kadınların çoğunluğu ağ donatmayı ve balıkçılığı eşlerinden ve arkadaşlarından öğrendiklerini söylemişlerdir.

Akyakalı balıkçılardan Güler balıkçılığa ve ağ donatmaya nasıl başladığını şöyle anlatmıştı;

“38 yıldır balığa gidiyorum. Eşimin babası ufaktan beri balıkçılık yaparmış, balık çoktu o zamanlar... tütünle balık vardı. Başka bir şey yoktu. Ama o zaman o kadar balıkçı yoktu. Şimdi herkes balıkçı oldu. 1969 yılında bir tütün parasıyla kayık aldık balığa başladık. O zamandan beri tatilsiz, izinsiz gidiyoruz. Yaşlı bir adam vardı. Ondan öğrendim ben ağ donatmayı yalnız ben de değil Kadın’da ondan öğrendi. Yanına giden gelen çoktu o zamanlar, bir adadan gelmiş o adam, çoktan öldü, yalnız yaşardı, balıkçıydı, kimsesizdi.”

Güler’in bahsettiği Kadın, balıkçılığa 1963 yılında başlamış olan grubun en deneyimli balıkçısıydı. Araştırmanın yürütüldüğü dönemde 44 yıldır denize çıkıyordu. Civardaki kadınların kimisi balıkçılığa dair her şeyi olmasa bile en azından ağ donatmayı öğrendikleri kişiyi *“bir tane adam vardı, içki içerdi, sarhoştı. Kozlukuyulu’ydu. ‘Karabalıkçı’ derlerdi”* diyerek betimlemişti. Körfez boyunca farklı isimlerden, ağ donatmayı Karabalıkçı’dan, Kozlukuyulu yaşlı bir balıkçıdan ya da adalardan gelen birinden öğrendiklerine dair benzer hikayeler dinledim. Bu

betimlemeler aşığı yukarı aynı tarihlerde balıkçılığa başlayan kadınlardan geldiğı için bahsettikleri kişinin de aynı kişi olabileceğı kanaatindeyim. Bu bilgiler ışığında ağ donatma işinin ve paragat sistemi ile avlanma yönteminin Rodos’lu balıkçılar tarafından bölgeye sonradan yerleşen göçebe ve topraksız köylülere öğretilmiş olması olası gözükmektedir.

Ağ ve paragat bölgede en yaygın kullanılan avlanma sistemleridir. Balıkçılığın Marmaris ve Rodos arasındaki alış verişler ve kültürel ilişkiler içinde öğrenildiğı ve geliştirildiğı, paragat adı verilen sepet sisteminin ise hem Rumlar hem de Türkiyeliler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Paragat bir sepet etrafına dolanan sicimin üzerinde sıralanan yüzlerce küçük oltadan oluşan bir sistemdir. Paragat, balığa çıkılmadan önce evde ya da atılacağı yere giderken teknede yemlenir. Yemin taze olması balığın yeme gelmesi açısından önemli olduğundan yemleme mümkün olduğu kadar atmaya yakın bir zamanda yapılır. Paragat yemleme olta sayısına göre değişmekle birlikte üzerinde 400 olta olan bir paragat sepetini yemlemek iki saat ya da daha uzun sürebilir. Kadınlardan bazıları paragat yemlerken ellerini tuzlarlar. Bunu yemin kaymaması için yaptıklarını söylediler. Genellikle kullanılan yem türleri deli kalamar, sübye, ahtapot, sardalya ve *mamundur*.¹⁵² Bunları kendi tuttıkları gibi kayaftan veya kooperatiften de temin edebilirler. Av sahasına gelindiğinde bir ucuna şamandıra diğer ucuna bir taş bağlı olan paragat üzerindeki oltalar bir güzergah üzerinde teker teker suya bırakılır. Aynı şekilde şamandıra yakalandıktan sonra yavaşça çekilen misina ipi üzerindeki oltalar, varsa üzerindeki balıklar alınarak toplanır ve sepete geri takılır.

Paragade ya da *paragat* olarak da telaffuz edilen sistem ise ağ ile avlanma yönteminden daha sonra kullanılmaya başlamış bir yöntemdir. Akçapınar’dan Fatma’nın aktardığına göre;

“ilk paragadeyi getiren şu anda Marmaris Kooperatif Başkanı olan Mehmet Bey’in dedesidir. Paragade eskiden çok kıymetli, bilen yok, çok kıymetli idi. Herkes Mehmet Abi’yi sofraya çağırır mış paragadeyi

¹⁵² **Mamun** boyları 6 ila 8 santimetre arasında değişen, rengi koyu yeşile dönük, karidese ve istakoza benzeyen bir tür deniz böceğidir.

öğrenmek için.. Dalgıçlık ve sünger avcılığı yaptığından nerede ne var bilirmiş o ve arkadaşları, Yunanlılar bizden önce başlamış paragede işine, paragede için hangi yer nasıl balık yapar bilmek lazım. Denizde her yer balık yapmaz”

Akçapınar’dan Gülser ise aynı hikayeyi şöyle aktarmıştır;

“Mehmet Çelebi ilk paragede sistemini getirmiş, kimse bilmezmiş en eski paragedecilerden biri eşim, 60’lı yılların başında Mehmet Çelebi’den öğrenmiş.. Sırtlarında çuvala balıkları taşıyorlarmış o zaman.. 1970’lere doğru paragede sistemi başlamış...”

Avlanma yöntemleri

Avlanma yöntemleri balık türlerine ve mevsime göre değişiklikler göstermekle birlikte, avlanılan dönem ve yeni teknolojilerin kullanımı da avlanma saatleri, süreleri ve yoğunluğunu belirleyen önemli faktörler arasındadır. Çalışma grubu içerisinde yer alan Akçapınar’ın en eski balıkçılarından Bekir Altın’ın üç kızı, 1970’li yıllardaki deneyimlerini ve avlanma türlerini anlatırken, bugün artık balıkçılık yapmanın kolay bir iş olduğunu belirterek, onların dönemindeki zorlukları ve o dönem kullanılan avlanma tekniklerini aktardılar.

“Kıyıda ışsız, hiç ses çıkarmadan ağ atmaya başlarsın. Kürekte cırlardı hep inadına gibi... Balık olan alanı ağla çevirirsin, lambanı yakarsın, başta olan tokmağı eline alırsın. Kürekçi küreğe dayanır. ‘Küreğe dayan!’ diye bağırdı babam, benim de en sevmediğim şeydi ‘dayan’ diye bağırması. Çevirdiğin ağın içinden tokmakla denize vura vura başladığın noktaya dönersin. Yine tokmağı vurarak bitirdiğin noktadan ağı toplamaya başlarsın. Ağ topluyorsun içinde olan balığı temizliyorsun, başka noktaya gidip orada aynı işlemi devam ettiriyorsun. Hava güzel olursa sabaha kadar devam edersin. Dolunayda olmaması gerekir, çünkü balık ağı görür. Bir gecede altı yedi defa aynı işi yaptığımız olurdu. Balıkçılık dilinde bu av ‘moloz avı’.

Babam çalışmayı çok seviyordu. Üç kardeşlik ve vardiyalı çalışırdık aslında, ben eve geldiğimde uyur bir gün evde kalırdım. Babam öbür kardeşlerimden biriyle çıkardı.”

Bugün artık kürekle ve lüküs lambalarla çalışan balıkçıları görmek mümkün değil. Boyları 7,30 ila 9 metre arasında, iki ile üç kişilik teknelerin hemen çoğunda 9’lukla 28’lik arasında değişen pancar tipi motorlar kullanılıyor. Görüşülen kadınlar 1970’li ve 80’li yıllarda teknolojik yetersizliklerden dolayı söz konusu olan uzun çalışma saatlerinin bugün çok daha kısa olduğunu söylemiştir. Kardeşlerden Hanım, gündelik çalışma ritimlerini şöyle anlatmıştır;

“Akşamüstü dörtte çıktık mı iki saat uyurduk sadece. sabah beşte kalkar o gün ikindi gibi dönerdik. Hiç uyumadığımız olurdu. Moloz avı yapardık, normal ağ atardık, paragede çalışırdık. Ben kürek çekerdim babam ağ atardı. Babam denizdeyken sert olurdu ama bize karşı değil, normalde daha yumuşak huyludur. Bağırduğu çağırdığı olurdu yanlış yaptığımız zaman.”

Hava durumu, dalga durumu, kayalık, taşlık, çamur ya da kum olan alanlarda hangi balıkların görüldüğü, dere ağızları gibi denize karışan tatlı su alanları gibi balığın türüne göre ağ atılacak yerin tespiti, taşların nerede olduğunun bilinmesi ve o taşlara göre kerteriz alınması balıkçılar için önemli olan yerel bilgilerdir. Akbük’ten Nasibe bu bilgileri şöyle özetlemiştir;

“Kerterez alırsın ama öğrenmen lazım. Bunların hepsi deneyimle olur. Taşların nerede olduğunu eşimden iyi bilirim. Sinarit, Lagos taşa olur. Barbun kırmızı, taşa olur, çamur barbunu kumda olur. Mercan taşa olur. Hangi havada nerede tuttuğunu hatırlayacaksın ona göre aynı yerleri boş bırakmazsın. Mevsim mevsim ne zaman sığda ne zaman açıkta olduklarını da bilmen lazım.”

Balığın türüne göre nasıl çalıştıklarını yine Akbük’ten Ülkü daha önce anlatmıştı;

“Barbuna çıktığında ağı gece üçte atıp sabah altıda toplarsın. Sinarit ay yokken, karanlık çöktü mü başlar. Sekiz buçuk-dokuz gibi başlarız akşam, gece oniki, bir gibi bitiririz. Radarla taş ararsın sinarit ağını atmak için, bildiğin taşlar varsa onda zorlanmazsın, rahat rahat atarsın.”

Bazı balık türleri ve avlanma yöntemine göre farklılıklar olsa da balıkçılar genellikle güneşin batışına göre kendilerini ayarlayarak aşağı yukarı aynı saatlerde balığa çıkarlar. Ağlar akşam dört ile altı arasında atılır ve sabah beş ile yedi arasında toplanır. Akçapınar’dan Gülser akşam üstü ağ atanlar için “akşamcı” terimini kullanmıştır. Akyaka’dan Necla ağların neden erken toplanması gerektiğini şöyle açıklıyor;

“Erken gitmezsen, içindeki balığı haşarat yer. Ağa bir güzel balık vurduğunda, yengeci karidesi üşüşür, balığı yer onlar.”

Görüşmeler sırasında bir günde ortalama kaç saat çalışıyorsunuz sorusuna kadınlardan 15’i 4 ila 6 saat, 28’i 7 ila 10 saat, 5’iyse 11 ila 13 saat arasında cevabını verirken 4 kadın 14 ila 19 saat arasında cevabını verdiler. Bu çalışma saatlerindeki farklılık balıkçıların avlanma dönemine, kullanılan teknik malzemeye, avlanma için tercih edilen yerlerin uzaklığına ve işbölümündeki dağılıma göre değişir. Diğer yandan ağ atma ve kaldırma gibi yoğun fiziksel güç gerektiren işlerin yanı sıra av sonrasında balıkları ayıklamak gibi oturulan yerde ve kimi zaman tüm aile fertlerinin katıldığı, kıyıda yapılıyorsa diğer balıkçıların da *el attıkları* görece daha rahat işler de vardır.

Akyaka’da yalnız çalışan *Karameke* dışında Körfez’de günübirlik çalışan sadece iki aile vardı. Bunun dışında görüştüğüm kadınların yarısına yakını denizde en uzun ne kadar kaldıklarını sorduğumda üç ila yedi gün kaldıklarını söylediler. 16 kadın denizde en uzun kaldıkları sürenin bir ila üç ay arasında değiştiğini söylerken diğer ikisi dört ila beş ay boyunca denizde olduklarını belirtti. Bunların dışında Akbük’te yaşayan üç kadınsa bütün yıl boyunca denizde olduklarını dile getirmiştiler. Bunlardan biri de Gülsün’dür. Denizde geçirilen vakte dair en özel

örnek Dudu olmuştur. Dudu Akçapınar’da azmağın ağzının kapalı olduğu dönemlerde sekiz yıl boyunca evinden uzakta teknede yaşadığını anlatmıştır.

Denizde geçirilen uzun sürelerde kooperatifler ya da kayaflar tutulan balıkları almak için denizdeki balıkçı teknelerinin yanına ya da yanaştıkları koylara gelirler. Bu ziyaretlerde yanlarında balıkçılar için gerekli erzaklar da getirirler. Gülsün’le çıktığımız gibi günü birlik avlara çıkanlar olsa da genel olarak hakim olan bilgi balığın açıklarda olduğunu ve gidilmezse para kazanılamayacağıdır. Gülsün’le ava sabah erken çıkmamızın nedeni önceki gece atılmış olan ağları toplamaktır. Gülsün çalışma ritmini o gün şöyle aktarmıştı;

“Biz şimdi dün attığımız ağları kaldırmaya gidiyoruz. Sen geleceksin diye ağları dün yakına attık, akşama Akbük’e gelebildik, öyle olmasaydı açığa giderdik, balığın durumuna göre de daha bir süre buralara gelmezdik. Ağları akşamüstü atar ertesi sabah toplarız. Ama her zaman böyle değil, her balığın mevsimi, saati ayrı. Mesela sinarit ağı gece on ikiden sonra atılır.”

Balıkçılar için bir diğer önemli yöntemse *balık takibi*dir. Takip basitçe kooperatife balık getiren balıkçının o gün nerede balık tuttuğunun bilinmesi anlamına gelir. Kooperatife gelen balıkçının nerede avlandığı biliniyorsa ertesi gün diğerleri de aynı yere giderek ağ ya da paragede atar. Diğer yandan balığın nazara geldiğine inanıldığı için pek çok balıkçı tuttuğu balığı diğer balıkçılara göstermek ve balığı tuttuğu yerin bilgisini aslında paylaşmak istemez. Bugün artık denizlerde balık popülasyonunun azalması nedeniyle balıkçılar daha uzağa ve açıklara giderek balık takibi yaparlar. Kadınlar denize çıkmadan önce nereye gideceklerini ve nereye ağ atacıklarını hava durumunu göz önünde bulundurarak, tecrübelerine dayanarak ve daha önceden balık aldıkları yerlere giderek yaptıklarını söylemişlerdir.

Akçapınar’dan Bakiye Abla takibi şöyle anlatmıştır;

“Mesela ben balık tutuyorum, birisi yanaştı hemen ipi çekmeye başlarsın. İpi çektiğin vakit bunun olduğu yerde balık yok derler giderler, balığı göstermemek (balığın olduğu yeri) için öyle yaparsın işin gerçeği. Hele paragededen balık getirdin mi ertesi gün o onun üstüne atar, dört beş kişinin

üst üste attığı bile olur. Öyle durumlarda aslında kendi ipini kesip, tekrar ilerden bağlaman lazım başkasınıninkine zarar vermemek için ama çoğu yapmaz. Ötekileri keser, onlar aşağı iner kendininkini çeker, gider. Takip önemlidir balıkçılıkta, ona göre balık avlayan çok.”

Balığın nerede olduğunun bilgisi balıkçıların birbirini takibi kadar balığın tutulmasından ve özellikle satılmasından kârı olan kooperatif ve kayafalar tarafından da dolaşıma sokulmaktadır. Akbüklü Ülkü durumu şöyle aktarmıştır;

“Limandan çıkarken planlar çıkarsın ama limandan çıkınca iş değişebilir. Hava durumuna göre, balık duyarsın balıkçılardan diyelim ki ‘Çatı’da’ çok güzel balık çıkıyor. Nerede çalışıyor, ne kadar balık verdi öğrenirsen gidersin. Ama, bu bilgi kolayına verilmez. Kayef’le aran iyiye o benden duymuş olma der, çünkü o da kendisine balık gelsin ister ondan söyler”

Balık Dönüşü Yapılan İşler

Atılan ağlar toplandıktan sonra tutulan balık ağlardan toplanır. Denize günübürlük çıkanlar dışında bu iş teknede yapılır. Balık ağlardan alındıktan sonra kooperatif ya da kayafa verilene kadar balıkların taze kalması amacıyla hemen her teknede bulunan buzluklara atılır. Bu işlem bir balık avı türüne de ismini vermiştir. Kadınlar “buzlu balık” ya da “buzluya çıkmak” adını verdikleri yöntemle avlanırken teknede yaşamaya başladıklarını, buzluya çıkıldığında denizde geçirilen sürenin birkaç günden aylara kadar değiştiğini anlatmışlardır. Kayaf ya da kooperatif çalışanları birkaç günde bir buldukları koya gelerek buzlanan balıkları almaktadırlar. Akçapınar’dan Gülser buzlu balığı şöyle anlatmıştır;

“Eskiden Mal Deresi’ne varırdık. Çok çalışırdık bir gittin mi köyden iki üç ay geri dönmezdik. Her gece başka koyda kalırdık. Çok balık tuttuğumuz yer olursa orda iki üç gün kalırdık.”

Balıkçıların buzlu balık için uzun süreler denizde kalmalarının ve evlerine dönmemelerinin nedenlerinin başında balık takibi yapmak gelir. Bunun yanı sıra evden sürekli gelip gitmenin zor olması, para kazanabilmek için balık güzel çıktığında işi bırakmak yerine ava devam etmek gereği, limana dönmek yerine avlanılan yerlere yakın yerlerde kalmanın mazot masraflarını azaltıyor olması da buzlu balığa yani uzun süreli avlara çıkma nedenleri arasında sayılmıştır. Verimli bir av ve masraflarını düşürmek için teknede kalış sürelerini uzatan balıkçılar teknede evlerinden daha uzun vakit geçirdiklerini ve bu gibi durumlarda tüm aile bir arada olabilmek için teknede yaşamayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Balık avı tamamlandığında yapılan işlerin başında ağ ayıklama gelir. Ağ ayıklama, ağın av boyunca ağa takılan yosun, kabuk ve sair yabancı maddeden ayıklanması işidir. Kıyıya dönüş yolunda ya da kıyıya varınca yapılan ağ ayıklama kadın, erkek ve çocuklar olmak üzere tüm aile fertleriyle birlikte yapılır. Eğer balık dönüşü yanaşılacak koy ya da limana kadar tamamlanmadıysa karada karşılaşılan balıkçı arkadaşlar da ağ ayıklama işine yardım edebilir. Kimi zaman bu uğraş en çok vakit alan işlerden birine dönüşebilir.

Balık avıyla ilgili işlerin son aşaması karaya yanaşıldığında yapılan işlerdir. Bunlar buzlukta alınan balıkların kooperatife ya da kayafa teslimi ve kayığın deniz suyu ve fırçayla yıkanmasıdır. Balıktan ayıklanmış ağların üzerine su döküldükten sonra ağlar güneşten ya da etraftan gelebilecek herhangi zararlı etkiden korunabilmeleri için bir örtüyle sarılır. Eğer bir süre için karaya çıkılarak tekneden uzaklaşılacaksa teknelerin kamaralarında bulunan battaniye ve yastıktan oluşan eşyalar dışarı alınır. Bu işler kim boştıysa onun yapacağı işlerdir. Bu işler yapılırken cinsiyet ayrımcılığı ya da aile fertleri arasında teknede ya da civarında olan herhangi birinin kayırılması söz konusu olmaz. Akyaka'dan Şükran'a göre;

“Eğer biri tekneyi yıkıyorsa diğeri karaya çıkıp aylıklık etmez, teknede iş biter, iş öyle bırakılır.”

Koylar

Körfez içinde ya da yakınlarında avlanan balıkçıların akşamüstü çıkıp ağları ve paragede oltalarını attıktan sonra gece konaklamak için gittikleri birkaç koy aynı zamanda balıkçıların ortak buluşma noktalarıdır. Körfez'deki balıkçı ailelerin genellikle gittiği koylar Löngöz, Karacasöğüt, Mal Deresi, İngiliz Koyu ve Yedi Adalar'dır. Gün içinde haberleşmeler de birbirlerine yakınlıklarına göre kimin hangi koyda olacağı aşağı yukarı bilinir. Sıra dışı bir durum veya hava şartları yüzünden oluşan bir zorunluluk nedeniyle en yakın koya ulaşmaları gerekmiyorsa birbirlerine yakın aileler aynı koylarda buluşurlar. Bu koylarda bir araya gelen aileler teknelerini yan yana demirleyerek beraber yemek yiyip sohbet ederek geceyi orada geçirirler. Akçapınar 'dan Sultan bir arada oluşlarını şöyle anlatmıştır;

“Ölümlerle burun buruna olduğumuzdan mıdır nedir? Balıkçılar çok iyidir, herkes birbirine sofrasını açar. Kibir olmaz.”

Teknelerin Bakımı

Teknelerin bakımı genellikle yıllık olarak yapılır. Yaz sonunda karaya çekilen teknelerin önce içleri boşaltılır ve temizlenir. Daha sonra üzerindeki boyayı çıkarmak ve zemini düzeltmek için tekne zımparalanır. Daha sonra çivi yoklaması ve tahtalar arasındaki boşlukların doldurulması için işlemi olan *kalafat* yapılır. Astar ve macun çekildikten sonra ise teknenin boyası ve motor bakımı yapılır. Araştırma dahilinde görüşülen kadınların dördü dışında hepsi bütün bu işlemleri sırasıyla anlattılar. Akyaka'dan Gülay bakım işlerini nasıl yaptığını şöyle aktarmıştı;

“kalafat pamuklarını bükerim, kalafat sonrası astar atarım. Önce astar sonra macun yapılır. Macunu tutsun, düzgün olsun diye altına astar atılır. Macundan sonra tekrar astar atılması lazım. Teknenin altına zehirli boya, yosun tutmasın diye. Teknenin yaz döneminde fazla karada kalmaması lazım. Kışında teknenin üstü örtülür limandayken, tekne korunur”.

Görüşülen kadın balıkçıların hepsi aktif olarak tekne bakım işlerini yaptıklarını söylediler. İşlerin kimini eşleriyle, hatta daha hafif kabul ettikleri boya, kalafat gibi işleri de çocuklarıyla birlikte yaptıklarını aktardılar. Hatta Akçapınar'dan Tülay diğer teknelerin de bakım işlerinde yevmiyeli olarak çalıştığını ve tekne boyası yaptığını şöyle anlatmıştı;

“Kendi teknemizin bakımını yaparız tabi ya kim yapacak ben, oğlan, adam yapacağız.. ben Bodrum'da tekne yapımında yevmiyeli çalıştım, de gidi de tekneleri boyardık. Saat başı para alırdık şimdi kendi teknemizi değil benim adamın arkadaşların teknelerinin bakım işlerini alıyoruz bazen, kimi para alıyoruz kimi tekneyi veriyorlar kullanıyoruz.”

Sezonluk tekne bakım işleri sadece para karşılığında değil aynı zamanda teknelerin ortak kullanımı karşılığında da yapılabilmektedir. Bu durum sadece ortak kullanılan tekneler ya da eski ağların yeni başlayanlara verilmesi gibi üretim araçlarının değil aynı zamanda bilgi ve beceriye dayanan emeğin kullanımının da karşılıklı ilişki ağları üzerinden yürütülebildiğini göstermektedir.

Teknenin bakımında eşleriyle birlikte çalışan kadınlar olduğu gibi, tüm bu işlerin kadınlar tarafından yürütüldüğü örneklerle de karşılaşmıştır. Akbük'den Sadınaz bu tür bir durumu ve eşine karşı kendisinde yarattığı hissi şöyle anlatmıştır;

“Eşim gezer, içer, bir işe yaradığı yok. Her şeyi kendim yaparım. Bu sene üç günde boyadım. Asıl iş dört beş gün ama beklemeler var kurusun diye onlarla altı günde yaparım. Tekne benim olsa şu anda adamı siktir ederim. Benim babamın yeni eşi yaptırdı işte bilirsin tanırsın sen de, tekne şimdi onun üstüne.”

Avlanma Ruhsatı

Küçük bir balıkçı teknesiyle ava gidildiğinde teknede en az iki balıkçı olmalıdır. Eğer avlanma ruhsatları varsa bu kişilerden biri yani tekne kullanma

lisansı olan *kaptan*, avlanma işlemini yapan ise *tayfa* olur. Balıkçıların lisans, tezkere ya da avlanma ruhsatı olarak adlandırdıkları avlanma belgesi Su Ürünleri Yönetmeliği'nde "Ruhsat Tezkeresi" olarak geçmektedir. Lisans alabilmek için valiliğe yazılmış dilekçe ile Tarım İl Müdürlüğü'ne başvurulması ve istenen harcın yatırılması gerekmektedir. Bu belgeler beş yılda bir kendilerine en yakın kooperatiften, kooperatifin bulunmaması durumunda ise il müdürlüklerinden balıkçılık yapan kişinin bölgede avlandığına dair belge alınması ve valiliğe dilekçe verilmesi ile yenilenir. Bu izinler bakanlığın gerekliliği gördüğü durumlarda durdurulabilir.¹⁵³ Çalışmanın yapıldığı dönemde, Akçapınar Balıkçılar Kooperatifi'nden edindiğim bilgiye göre, Muğla Bölgesi'nde ruhsat dağıtımını durdurulmuştu ve kotalar nedeniyle ruhsat bekleyen 10 kişi bulunmaktaydı.

Körfez'deki kadınların çoğu lisanslarını 2000 yılından sonra çıkarttıklarını belirtmişlerdir. Lisansı olan 36 kadından 18'i 2000'den sonra, 12'si 1990'yılı içinde lisans aldığını söylemiştir. Akçapınar'dan bir kadın babasıyla çalıştığı 1978 yılından beri lisanslı çalıştığını belirtmiştir ki bu grup içindeki en erken tarihtir. Akyaka'dan bir kadın ise *Usta Gemici* lisansı olduğunu belirtmiştir.

Akyaka'dan Türkan neden 2000 yılından sonra lisansların alınmaya başladığını şöyle açıklamıştır;

"2000'den önce hiç evrak yoktu. Sıkıştırmaya başlayınca takım düzmeye, evrak düzmeye başladık."

Kadınlardan 17'si ise lisans sahibi değildir. Bunlardan bazıları balığa sürekli çıkmadıkları için bazıları ise artık balığı bıraktıkları için lisans almadıklarını söylemişlerdir. Lisans ve gerekli ekipmana getirilen zorunluluk ise kadınların balıkçılığı bırakmalarındaki en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Tekne üzerindeki işbölümünde kaptan ile tayfa ayrımı pratik olarak gözlemlenmemiştir. Kadınların hemen hepsi tekne kullanmayı bilirler ve kullanırlar. Bunun yanında sürekli yalnız çalışan Akyaka'dan bir kadın ve eşiyle birlikte

¹⁵³ Su Ürünleri Yönetmeliği, İkinci Bölüm, Ruhsat Tezkeresi;

<<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4988&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>>

çalışmalarına rağmen yalnız da balığa çıkan Akbük'den bir kadın bu işlerin hepsini tek başlarına yapabilmektedirler.

5.8. Ekonomik Örgütlenme; Kooperatifler ve Kayaflar

Kooperatifler her üç yerleşimde de balıkçı limanlarının hemen yanında kurulmuş olan tek katlı kulübelerdir. Bu kulübeler balıkçıların –eğer kayafa vermedilerse- satılması için balıklarını bıraktıkları, eve dönmeden önce soluklandıkları, bir araya gelip gündelik konulardan konuştukları yerlerdir ve genellikle bir odadan oluşur. Mekanda kooperatif başkanı ya da kooperatifteki işleri yürüten birinin oturduğu bir masa ve bir buzluk bulunur. Bunun yanında Akyaka Balıkçılar Kooperatifi'nde balık temizleme işlerini yapan bir kadın da çalışmaktadır. Başkan dışında çalışan olup olamaması ya da bunların sayısı kooperatifin işlerliğine göre değişmektedir. Sabah saatlerinden akşam saatlerine kadar içerde balığını bırakan, balığın satılıp satılmadığını kontrole gelen, bazen sabahtan öğlene ya da akşama kadar kooperatifte bekleyerek gelen müşteriye kendi balığını vermeye çalışan ya da hesap kapatmaya gelen balıkçıları görmek mümkündür. Özellikle Akyaka Balıkçılar Kooperatifi'nde bu işleri kadınlar yapmaktadır.

Akyaka Kooperatif Başkanı Can Görgün kooperatifler ve çalışma sistemlerini şu şekilde anlatmıştır;

“Çalışma sisteminde aidat yok; kar payı üzerinden çalışılır. Üyelerin balıklarının satışından kesilen kar payı ile kooperatif varlığını sürdürür. Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Tarım İl Müdürlükleri ile koordinasyon içinde çalışan kooperatiflerin senede bir ya da iki defa bu kurumlarla toplantıları olmaktadır. Bu toplantılara balıkçılar da katılmaktadır. Sahil güvenliğinin yeni çıkan müfredat ve yasalarla ilgili bilgilendirmeler yaptığı bu toplantılarda, balıkçılar yaşadıkları sorunları yüksek sesle dile getiriyorlar. Bu toplantılara kadın üyeler de dâhil olmak üzere %80 katılım sağlanıyor. Kooperatifler büyük şehirlerdeki üst birliklere bağlı olarak çalışırlar fakat ne yazık ki

hepsi bunu yapmamaktadır. Muğla'da dahi, %30'u üst birlik bünyesinde, %70 kendi başına çalışmaktadır. Bağımsız çalışan bu kooperatifler kendi tüzüklerine göre kendi kendilerini idare ederler. Bağlı çalışanlar ise; önce Muğla Üst Birliği (kooperatifler birliği), sonra Ankara Merkez Birliğe bağlı olarak çalışmaktadır. Ankara Merkez Birliği'ne Federasyon deniliyor”.

Akçapınar'a vardığım gün Dudu'yla tanıştığında ilk defa bir kooperatife girmiştim. Daha önce Akyaka'da balıkçılarla kooperatif önünde balıkçılarla sohbet etmiş ya da limanda çay içmiş olsam da balıkçılar ve kooperatif arasındaki sürecin işleyişine dair ilk izlenimim buradan gelmektedir. Orada eşi kooperatif başkanıyla konuşurken Dudu'nun balıkları tarttığını, içeridekilerle şakalaştığını, bıraktığı balıkların kilo ve cinslerini elindeki deftere not ettiğini gördüm.

Kooperatife gelmeden yolda balık kasalarının üstü örtülmüştü ve kooperatife girilince de balıklar fazlaca ortaya çıkarılmadan buzluklara yerleştirildi. Balıkların üstünün örtülmesi, benim ve kooperatif başkanı dışında kimsenin (içerideki diğer balıkçıların) Dudu'nun getirdiği kasalarla ilgilenmemesi dikkatimi çekti. Daha sonra kooperatifte geçirdiğim zamanlarda anladım ki, balıkçılar arasında ne kadar balık tuttuğun ya da nerede tuttuğun gibi sorular genellikle sorulmaz, sorulursa da karşılığında ancak 'bereket versin' cevabı alınırdı. Balıkçılar, bu konuyla ilgili soruları balığın nazara geleceğine inandıkları için cevaplamadıklarını ifade etmişlerdir. Onlar nazara gelmekten çekindikleri için yanıtlamadıklarını ifade etseler de, alandaki gözlem ve deneyimlerim arttıkça, aslında balık avladıkları noktaların diğer balıkçılar tarafından öğrenilmemesinin bu soruyu cevapsız bırakmalarının pratik nedeni olduğunu fark ettim. Eğer diğer balıkçılar balık getiren balıkçının bir gün önce nereye ağ attığını biliyorlarsa balığı görmeleri onların ertesi gün aynı civarda avlanmaları anlamına geliyordu.

Evimin bulunduğu Akçapınar Balıkçılar Kooperatifi'ne daha yakın olsam da çalışma süresince uzunca bir zamanı Akyaka Balıkçılar Kooperatifi'nde geçirdim. Bunun nedeni Akyaka Balıkçılar Kooperatifi'nin merkezi konumu, müşterilerinin çok olması nedeniyle gün içinde balıkçıları sürekli orada bulabilme imkanı ve ayrıca kooperatif başkanı Can Görgün'ün balıkçılık, kıyılarla ilgili çalışmalar ve

araştırmaya gösterdiği hassasiyettir. Akbük Balıkçılar Kooperatifi alanda bulunduğum dönemde faaliyetlerine devam etmiyordu. Ancak sahilde, üzerinde Akbük Balıkçılar Kooperatifi tabelası bulunan ve kahvehane gibi kullanılan bir kulübe önünde, koya dönen balıkçıları oyun oynarken bulmak her zaman mümkündü. Akbüklü balıkçılar ve balıkçılık faaliyeti ile ilgili bilgileri, 2004 yılına kadar üç sene kooperatif başkanlığı yapmış olan Alaaddin Altaş'tan edindim. Altaş, kooperatif işlerliğine devam edemediği için Akbüklü balıkçıların balıklarını 'kayaf' adı verilen ve balık alım-satımı ile uğraşan şahıslara verdiklerini söyledi.

Balıkçılar ve kayaflarla ilgili durumu ise şöyle açıkladı;

“Bugün bu bölgede avlanan balıkçılar genellikle avladıkları balıkları Kayaf ismi verilen ve üretim faaliyeti göstermeden alım-satım işleri yapan balıkçılara veriyorlar. Bunun dışında avlandıkları bölgenin bağlı olduğu kooperatiflere de balık satarlar. Kooperatif kurulması için en az 7 ortak olmalı, biz bunu sağladık, bundan sonra çok çabalamama rağmen kayafalara verilen balıklar ve birliğin sağlanamaması sebebiyle kooperatif dağıldı.”

Akbüklü balıkçılar da avladıkları balıkların satışını nasıl yaptıklarına dair konuşmalarda kayaflık sisteminden sıklıkla bahsettiler. Alana gitmeden önce varlıklarından haberdar olmadığım kayaflar hakkında, öncelikle balıkçılarla daha sonra kooperatif başkanlarıyla ve bölgenin en eski kayaflarından biri olan Necati Koyuncu ile görüşmeler yaptım. Bu görüşmelerde Akbüklü balıkçılar, daha önce kurulan kooperatifin devam ettirilememesi sebebiyle bugün kayaflarla çalıştıklarını söylediler. Balıkçılara göre kooperatifin sağlayamadığı pek çok imkânı ve kolaylığı kayaflar kendilerine sağlıyor ve onlar da balıklarını bu sebeple kayafa veriyorlardı. Balığın “kesat olduğu”, ailevi ya da kişisel sebeplerle çalışmalarının mümkün olmadığı zor dönemlerde; yeni tekne, motor ya da ağ almak, bakımlarını yaptırmak, hastalık ya da benzeri durumlarda borç almak gibi maddi konularda kayaflar balıkçıların ‘yardımına koşuyor’du. Bu sistemin nasıl başladığını ve devam ettiğini Akyaka Balıkçılar Kooperatifi Başkanı Can Görgün şöyle açıkladı;

“Kayaf balık alıp satan insan demektir. Türkiye’deki denizcilik sektörünün sahipsizliği bu sistemin devamına sebep olmaktadır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesindeki Tarım İl Müdürlüklerine bağlı müsteşarlıklar düzeyinde balıkçılık ve deniz hayatı temsil edilmektedir. Bir Denizcilik Bakanlığı’nın bulunmaması en büyük eksikliklerdir. Sahipsizlik ise örgütlenmenin önündeki en büyük engeldir. Kayaflar, kooperatif olmayan bölgelerde ucuza balık alıp, turistik bölgelerde pahalıya satıyorlar. Burada alış-satış kontrol dışında yapıldığından fiyat sabit ya da belli değildir. Gırgırlar tüm balık istihsalini kayaflar vasıtasıyla tüketirler. Küçük gırgır küçük kayafla, büyük gırgır büyük kayafla çalışır. İzmir, İstanbul, Karadeniz en büyük kayafların olduğu şehirler. Denizcilikle ilgili bu kararlar bu şehirlerdeki büyük kayafların doğrultusunda alınır. Kayıt dışı ekonominin çok önemli bir parçası kayaflıktır. Bundan 10-15 yıl evvel balık fiyatları tamamen kayafların elinde belirlenirdi, fakat bugün bunu kooperatifler belirliyor.”

Bugün Gökova Körfezi’nde dört büyük kayaf bölgenin balığını toplamaktadır. Kayaflar kışın balıkçının parası olmadığı dönemde onlara para verdiklerinden, yazın balıkçılar, aldıkları borçları kapatmak için mecburen kayaflarla çalışırlar. Görüşmelerde katılımcılar borçları olup olmadığı ya da borç almak gerektiğinde bunu nasıl temin ettiklerine dair sorulara tanıdıkları, kooperatifler ve kayaflar cevabını verdiler. Buna ek olarak eğer motor ya da yeni ağ alacaklarsa, bu malzemeleri temin ettikleri yerlere de borç yapabilmektedirler. Borç almaya gereksinim duydukları zamanları ise yeni tekne, motor, ağ almak ya da tekne bakımı yaptırmak gerektiğinde diye sıraladılar.

Balıkçılar paragatla avlanırken kullandıkları yemleri genellikle gırgırlardan temin ettiklerini söylediler. Kooperatiften aldığım bilgiye göre İzmir’e sürekli gidip gelen kayaflar da zaman zaman kooperatif için İzmir Balık Hali’nden yem alış-verişi yapıyorlar. Can Güngör kayafların yem için kar eklediklerini söylediklerini ama az çok benzin mazot parası eklediklerini, mamun olarak bilinen ve özellikle paragatla avlanma yönteminde kullanılan deniz böceğini ise Güllük, Söke ve Balat’tan aldıklarını belirtti. Kooperatifler balıkçılardan aldıkları balığın satışını yapmakla

birlikte balıkçıların yem ve mazot gibi ihtiyaçlarını karşılamada ve bunları gerektiğinde balıkçıların buldukları koylara ulaştırmaktadır. Bunun yanında eğer kooperatif, düzgün bir çalışma sistemi varsa - yani balıkçılar balıklarını düzenli olarak kooperatif üzerinden satıyor ve kooperatifte kazancı balıkçılara geri döndürebiliyorsa - tekneyle ilgili sorunlar ya da tekne yenilemek gibi ihtiyaç durumlarında balıkçılara gerekli maddi yardımı da sağlamaktadır.

Bölgenin en büyük kayaflarından Necati Koyuncu ile yaptığım görüşmeyi, sistemin anlaşılması açısından önemli buluyorum. Kendisi 1980 yılının Ocak ayında Marmaris Balıkçılar Kooperatifi'nde satış elemanı olarak çalışmaya başlamış, bunun dışında şoförlük ve yöneticilik yaparak ve 19 yıl kooperatife bağlı çalışmıştır. Koyuncu, kooperatifler, kayaflık ve balıkçılıkla ilgili şunları söylemiştir:

“Marmaris Balıkçılar Kooperatifi 1975’lerde kuruldu. Marmaris’ten önce bölgede kurulan ilk kooperatif Dalyan Balıkçılar Kooperatifi’ydi. Dalyan’ın ağzını kışın açarlar ve balıklar; özellikle kefal ve levrek yumurta bırakmak için Dalyan’a girerdi. Yaza doğru ise Dalyan’ın ağzı kapatılır ve balıklar içeride kalır, balıkçılar da buradaki balıkları toplardı. Özellikle “Fıska” denilen mumlanmış balık yumurtasından çok paralar kazanılırdı. Bugün kilosunu 50 ya da 60 liradan satılır. Devletten kooperatifin tüzel kişiliğine hiç destek yok. Ağ ticareti, sicim vs. gibi masraflar için kredi alamıyorsun. Üye bile olsan kendi kazancınla çalışıyorsun. Mesela paraya ihtiyacın var. Şahıs olarak gidip balıkçılık kredisi çekmen gerekiyor, kooperatif senin yerine ya da kendi adına kredi veya ödenek alamıyor. Ben kooperatifte çalıştığım son yıllar baktım kooperatifin kar oranı düşük, kabzımallar daha fazla fiyatla alıp daha fazla fiyatla satmaya başladılar. Bununla beraber kooperatif pazarlama sıkıntısı çekmeye başladı. Alım-satım elemanı yani kooperatifin elemanı kurul kararlarına uymak zorunda mesela üye motor alacak ama kooperatif 5000 lira verilecek kararı aldıysa 10.000 lira alamıyor. Kabzımal gereken yardımı yapıyor, ihtiyacı olan parayı veriyor, balıkçı da bir süre sonra kooperatifle çalışmayı bırakıyor. Borcu karşılığında balığı kabzımal veriyor. Ben para verdiğimde bunu birden

almam tabi, örneğin 1000 lira borcu mu var mesela 300 liralık balık verdi. 150 benim 150 onun olur. Aldığı parayı yavaş yavaş öder.”

Koyuncu, 1980 yılının Ocak ayında çalışmaya başladığı kooperatiften 1997 yılının Ekim ayında ayrılıyor ve kendi dükkânı Gökova Balıkçılığı açar. Koyuncu *“18 sene kooperatifte çalışmanın getirdiği avantaj İzmir’deki kabzımallar ve çevredeki bütün balıkçıları tanıyor olmamdı. Bu işi yapmamış olsam, kayaflığa başlayamazdım çünkü birden bire giremezsin bu işe”* diyerek kooperatifte edindiği bilgi ve ilişkilerinden edindiği *sembolik sermayeyi* kurduğu kapitalist aracı işletmede nasıl *ekonomik sermayeye* dönüştürdüğünü anlatıyordu.

Kendisiyle görüştüğüm dönemde işletmesinde altı kişi çalışmaktaydı. Balıkçılara götürülmesi gereken malzemeler, sahip olduğu soğutmalı *Frigola* aracıyla götürülüyor ve balıkları da yine bu araçla alıyordu. Genellikle balıkçıların Löngöz, Çatı gibi koylara geldiğini ve karadan ulaşımın rahat olduğu yerleri kendisinin tercih ettiğini söylüyor. Kendisi de Gökövalı’ydı ve hala orada yaşıyordu. Kayafın neler yaptığını şöyle sıralamıştı;

“Balıkçıdan, teknesine kadar giderek tuttuğu balığı satın alır. Balıkçının karaya çıkmadan avlanmaya devam edebilmesi için gerekli karavana, yem, mazot vs. ihtiyaçlarını teknelerine götürür. (Bu iki işlem balıkçıyla yapılan telefon görüşmesinde kararlaştırılan koylara kayafın aracının karadan ulaşması ile yapılır.) Kışın satışı az olan balık ve deniz ürünlerini (kalamar, ahtapot vs.) satın alır ve soğuk hava depolarında şoklayarak yazın satışa sunar. Balıkçıların her türlü maddi gereksinimi ve ihtiyaçları karşılanır. Mesela araba alacak parayı benden alır ama balığı bana vermeye başlar. Teknesi battıysa çıkarmasına ben yardım ederim. Kaza, hastalık, sakatlık gibi durumlarda da yine kendisiyle çalışan balıkçılara her türlü desteği sağlar. Girgırlardan aldığı yemleri (sardalye, küpez vs.) yine soğuk havada muhafaza ederek gerektiğinde balıkçılara satışını yapar.”

Bugün Gökova Körfezi’nde faaliyet gösteren iki kooperatif olmakla birlikte körfezdeki balığı alan on kayaf bulunmaktadır. Gökova Dört Yol’daki iki dükkân ve

araba üzerinde alım satım yapanlarda bunlara dâhildir. Kayafların çalıştıkları ve balık alım-satımı yaptıkları bölgeler konusunda Koyuncu şunları söylemiştir;

“Ören’deki kabzımal Akbük’dekilerin balığını alabilir ama körfeze gelip alamaz, balıkçı Ören tarafında avlanıyorsa kendisi oradaki kabzımal verebilir. Mesela beni arasa 50 kilo balığım var dese, ben gidip Ören’den o balığı alırım ama 5 kilo balık için gitmem”

Körfez’de balıkçılıkla ilgili konuşmalarda herkesin ortak şikayetlerinden olan balığın azalması durumunu, Necati Koyuncu da vurguladı. Ona göre bunun en önemli nedenlerinden biri, yumurta bırakmaya gelen balıkların yumurtalarının büyümeden avlanması ve üreme şanslarının ortadan kalkması;

“Bundan 10 sene önce, günde 700-800 kilo balık alıyorsam şu anda bu 200-300 kiloya düştü. Denizler kirleniyor. Mesela Ören’deki Termik Santralin etkilerinin büyük olduğunu düşünüyorum. Nisan ve mayıs aylarında son dört beş yıldır toplu balık ölümleri gerçekleşiyor. Aslında ölmekten ziyade balıklar şişerek yüzeye çıkıyorlar ve su yüzeyinde çirpiniyorlar. Ben termik santralden kaynaklı bir durum olduğunu düşünüyorum. Balıkçılar arasında ise, denizde doğal gaz olduğu, depremler yüzünden olduğu ya da balıkların, özellikle Lagos’un yumurtlamak için çok derine indiği ve orada vurgun yediği gibi çeşitli rivayetler dolaşüyor. Araştırmalar yapılıyor fakat kesin sebep hala bulunabilmiş değil. Buralarda, karada bizim Kanyaşi dediğimiz bir bitki yetişir ve bu otu yiyen çift turnaklı hayvanlar ölür. At, eşek yediğinde bir şey olmaz ama inek yerse ölür. Ben onun benzeri bir şey olduğunu düşünüyorum.”

Son verdiği örnekte ticari gemilerle gelen ve bu sulara yabancı olan sualtı bitkilerini kastediyor. Ona göre bu yeni türler işgalci türler olduklarından yerel bitki türlerinin yok olmasına neden oluyorlar.

Koyuncu balıkçı kadınlarla ilgili olarak kendisiyle kurdukları ilişkilerin erkeklerden farklı olmadığını, balığın tutulmasından satışına, fiyat için pazarlık yapılmasına kadar her konuda kadınlarla muhatap olduğunu belirtiyor.

“Kayaflık yapan kadın yok ama diğer yerlerde ve özellikle Akbükli balıkçılarda, kadınların sözü geçer, benimle pazarlık ederler, diyalog kurarlar.”

Çalışma süresince yapılan görüşmeler ve gözlemler balık dönüşü kadınların, eşleriyle birlikte balığı kayafa ya da kooperatife satış için götürdüklerini göstermiştir. Satıştan kazanılan paranın kimin eline geçtiği sorusuna ise çalışma grubunu oluşturan kadınlardan sekizi benim cevabını verirken dördü benim ve eşimin, biri annemin cevabını vermiştir. Bunun yanında 34’ü eşinin, dördü babasının, biri yanında çalıştığı tekne sahibinin, biri kaynının eline geçtiğini belirtmiştir. Bu durumda 53 kadından yalnızca beşte biri kooperatif ya da kayafla para alış-verişine girdiğini söylemektedir.

Paranın öncelikle kimin eline geçtiği sorusunun ardından, alınan para paylaşılıyor mu ve paylaşılıyorsa nasıl paylaşılıyor sorusuna ise 21 kadın paranın kendisinde durduğu ve gerektiğinde eşinin kendisinden istediği, bir kadın annesinden istediği, 5 kadın ise eşit paylaştırıldığı cevabını verdi. Akyaka’dan Tülay genellikle kooperatiften parayı eşinin aldığını söylüyor fakat sonra şöyle ekliyor; “ondan sonra kasaya yani bana. Onu, cebinde para rahatsız eder, harcar o, o yüzden vermem, ben tutarım”. Akbük’ten Gülümser ise “ para bende durur parayla yapılacak her işi de ben yaparım. Mesela Muğla’da faturalar mı yatacak, eve eşya mı alınacak. Sormam bile, gider alırım. Eve gelince görür alındığını.” Bununla birlikte yine 21 kadın eşinden, aynı aileden olan ve ailesiyle çalışmış olan 3 kız kardeş ise ailelerinden istediklerini belirttiler. Akçapınar’dan Filiz “ Babam getirdiğinde anneme verirdi. Ama babamdan para anneme göre daha rahat çıkardı. İhtiyaçlarımızın hepsi sorulmadan cevaplanırdı” diyor. Bir kadın ise patronundan maaş aldığını fakat eşiyile çalışırken de bütün paranın kendisinde olduğunu, eşine yalnızca sigara parası verdiğini belirtiyor. Kadınlardan bir diğeri paraları eşinin aldığı ve paylaşmadığı cevabını verdi. Akyaka’dan Hayriye kendi durumunu şöyle aktarmıştır; “eşim

[parayı] getirir doğruca bana verir. Hatta Muhammed Abi tutar balıkları, Hayriye Hanım alır paraları deyip takılırlar Akyaka'da."

Kadınlar ellerine geçen paranın genellikle aile bireylerinin yiyecek- içecek, ev eşyası, giyim ve eğitim gibi günlük ihtiyaçları için harcadığını zaten ellerine geçen paranın ancak ona yettiğini vurguladılar. Bunun yanında yalnızca bir kadın eğlence ve tatil için para harcadığı cevabını verirken, bir diğeri de biriktirdiği yanıtını verdi. 12 kadın o güne kadar kazandığı paralarla mülk sahibi olabildiğini söylemiştir. Bunlar arasında ev ve arsa çoğunlukta kadınlarından biri işletilen restoranın kendi üzerine olduğunu, bir diğeri ise apart sahibi olduğunu belirtti. Kadınlardan biri oturduğu evin yanı sıra kaynanasının ve oğlunun evlerin de tapularının kendi üzerine söylemişti.

Akbük'te kooperatif olmadığı için balığın tamamı kayafalara verilmekteydi. Akçapınar ve Akyaka'daki balıkçılarsa kooperatifleri faaliyetlerine devam ettiği için balıklarını kooperatife veriyorlardı. Arada sırada kayafa balık verenler olduğunu ve onların kimler olduklarını bildiklerini söylese de bu isimler açık açık telafuz etmediler. Kayafa balık verdiklerini düşündükleri aynı kişilerin zıpkınla avlananlara da yardım ettiklerini söyleyen Akyaka'dan Gülay;

"Bunlar cahil insanlar, gözlerini para hırsı bürümüş. Yarın ne olur bu denize, birbirimize ne zarar veriyoruz demiyorlar. Bilmiyorlar ki çektiklerimiz hep bu adamlar; kayafalar, zıpkıncılar bunlar yüzünden.. Ben üye değilim kooperatife, eşim üye. Ben üye olsam gider yüzlerine söylerim. Üye kadınlar var, onlar da toplantılarda apışıp kalıyorlar sahil güvenlik komutanlarını görünce. Gerçi benim adam da öyle, çok kızıyorum. Ne söylemiyecek mişim? Söylerim de, bağırır çağırırım da..."

Akçapınar ve Akyaka'da balıkçıların çalışma sistemleri, balığa çıkış süreleri ve kooperatifleşme süreçlerini belirleyen faktörlerin başında farklı coğrafi konumlarda bulunmaları gelmektedir. Akçapınar yeri itibarıyla diğer iki yerleşimden farklıdır. Akbük ve Akyaka deniz kenarında yerleşimlerken Akçapınar içerde yer alır ve bir azmak yoluyla denize ulaşabilmektedir. Akçapınarlı kadın balıkçılar eskiden

azmağın ağzının kapalı olması ve azmağın uzunluğundan dolayı, köye dönmek yerine günler ya da aylar boyunca uygun buldukları -su, yiyecek gibi ihtiyaçlara kolay ulaşabilecekleri- yerlerde demirleyerek oralarda kalmayı tercih ettiklerini belirttiler. 1983'den beri balıkçılık yapan Akçapınar'dan Sultan "balıkçılığa ilk başladığım zamanlarda denize inmek köyden 2,5 kilometre yani Azmak boyuydu" diyor. Bu durum, o yıllarda Akçapınarlı balıkçıların, balık dönüşü Akyaka'da konaklamalarına ve balıklarını Akyaka Balıkçılar Kooperatifi'ne bırakmalarına neden olmuştur. Akçapınar'dan Dudu yaptığımız ilk sohbetlerden birinde anlatmıştır;

"O zamanlar, (1970'li yılların ortaları ve sonu) balıkçı çok yoktu. Azmağın girişi çok sığ, bir tekneyi 10 kişi geçiremiyoruz. Dolayısıyla 2-3 günde anca suya indirebiliyoruz. 8 sene Akyaka'da kaldık iniş zor olduğu için, sonra imece usulü, su ürünlerine de müracaat ettik, kepçelerle azmağın ağzını açtırdık. 90'larda tütünden sonra bu işi yaptık (azmağın ağzının açılması)."

Daha sonra Akçapınarlı balıkçı Emel Dayı ise azmağın ağzının açılması tarihini 1992 yılı olarak belirtmiştir. Akyaka balıkçılar kooperatifi denizle azmağın bulunduğu noktada, balıkçı limanının hemen yanı başında yer alır. Akyakalı balıkçılar Akçapınarlılar'ın aksine, evlerinden sahile doğru indiklerinde kayıklarına binip doğrudan körfeze açılabilirler.

Bölgedeki kooperatiflerde açıktan birbirlerine sormasalar da kimin ne kadar balık tuttuğu, balığın nerede olduğu, alacaklı olanların paraları ve kooperatifin işleyişi ile ilgili problemler, Sahil Güvenlik uygulamaları ve ceza artışları sıklıkla duyulabilecek konuşmalar arasındadır. Bölgedeki balıkçıların en önemli ve sürekli gündemde olan problemlerinin başında Avrupa Birliği Uyum Süreci ile birlikte küçük balıkçılıkla ilgili yapılan düzenlemeler, ve bu düzenlemeler doğrultusunda hareket eden sahil güvenlik ekiplerinin uygulamaları geliyordu. Akçapınar da iki dönem (2002,2003) kooperatif başkanlığı yapmış Mehmet bu uygulamalarla ilgili çekincelerini şöyle dile getirmektedir;

“Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte balıkçı tekneleri 12 metreden aşağı olmayacak ve koyulan limitler aşılmayacak kuralları geldi. Akçapınar da ruhsat almak için bekleyen bugün on kişi var. Muğla’da 1513 balıkçı ruhsatlı tekne vardı benim dönemimde, AB standartlarına göre Muğla limiti aştığından artık veremiyorduk. Ufak tefek balıkçılığı kaldıracaklar anlıycağın.”

En sık vurgulanan ve her fırsatta balıkçıların şikayet ettikleri Sahil Güvenlik kontrollerini ve küçük balıkçılara kesilen cezaları ise, 2000 yılından sonra küçük balıkçılığın tasfiyesi ve standardizasyonu çalışmaları kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. *Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Programı, kıyı yönetimi projeleri* ve bu projeler kapsamında küçük balıkçılığın tasfiyesi çalışmaları özellikle 2000’li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Tarım İl Müdürlüğü’ne bağlı Su Ürünleri Birimi ve Sahil Güvenlik ekiplerinin ortak çalışmalarıyla uygulanan ağır yaptırımlar ve yüklü para cezaları küçük balıkçıların sayılarının günbegün azalmasına neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerde kadınlar balıkçılığı yavaş yavaş bıraktıklarını söylemişlerdir. Limanlarda yapılan toplu sohbetlerde hemen hemen tüm balıkçılar, deniz kirliliği ve trollerin tek seferde yaptıkları büyük avlar yüzünden bazı günler yiyebilecekleri kadar dahi balık avlayamadıklarını belirtmişlerdir. Bölgede bulunan Gökova-Kemerköy Termik Santrali’nin kullandıktan sonra denize bıraktığı sıcak suyun ise yılın belirli dönemlerinde körfeze yumurtlamak için gelen derin su balıklarının -özellikle Lagos- ölümüne neden olduğu, bu derin su balıklarının yüzeyde çırpınarak öldükleri balıkçılar tarafından verilen bilgiler arasındadır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü esas alan araştırmaların pek çoğu kadınların birbirinden farklı toplumlar ve ekonomik faaliyetler içindeki konumlarını belirli terimler etrafında sabitleme eğilimindedir. Cinsiyete dayalı toplumsal roller kadını salt doğurganlık, annelik pozisyonuyla ilişkilendirerek *edilgen, zayıf, ikincil, bağımlı* gibi terimlerle tanımlarken,¹⁵⁴ özne pozisyonlarının akışkanlığını ve tarihsel müdahale imkanını gözden kaçırabilir, dolayısıyla potansiyel ihtimalleri zayıflatır. Bu terimler cinsiyet ilişkilerini kadının toplumsal ve ekonomik yapılar içindeki pasif rolüne vurgu yaparak açıklamaya çalışırken, ev içi alanlardaki hakimiyeti ve güçlü statüsünü kabul eder.

Akademik yazında kadınların yaptıkları işlerin hacmiyle ilgili bir soruna rastlanmamaktadır. Hemen her araştırmada kadınların her zaman çok çalıştığı, kadın emeğinin vazgeçilmez ve yoğun olduğu kabul edilir. Ancak sorun kadına atfedilen işlerin niteliğindedir. Kadınların tartışmasız “en kutsal” ve “reddedilemez” misyonları *annelik* dolayısıyla, toprağa ve mekana bağlı işleri yaptıkları vurgulanır. Erkeklerin orman, savana, kamusal, sosyal, politik, *kapı-dışı* gibi sınırsız alanlarda dolaşım ve erişime sahip üreticiler oldukları tanınırken, kadının gerçekleştirdiği işler “doğal” ve “tarihsel olarak” grup, oba, ev, bahçe, tarla, *kapı-içi* gibi belirli alanlarda “karşılıksız” olarak yürütülen “görevlere” indirgenir.

“Emek kavramında gözlemleyebileceğimiz aynı gizli asimetri ve biyolojik önyargı, cinsiyete dayalı işbölümü kavramının kendisinde de hüküm sürer”.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Bkz. (10), **BLAU**, 14.

¹⁵⁵ Bkz. (12), **MIES**, 105.

Emeğe dair yapılan toplumsal analizlere göre sorun kadınların ne kadar çalıştığında, yani iş hacminde değil, yaptıkları işin niteliğindedir. Savran, özel ve kamusal alan kavramları üzerinden tartıştığı asimetrik yapılanma içinde özel alanı kadınlar için ‘mahrumiyetin, yoksun kılmanın alanı’¹⁵⁶ olarak tanımlar. Savran’a göre Antik Yunan’da vatandaşlık haklarıyla net biçimde erkeğe ayrılan kamusal alan ve ‘ötekilerin’ (kadınlar, köleler, fahişeler vs.) özel alan aidiyeti, feodal toplumlarla birlikte kamusal alandan daha çok kamusal-erke dönüşür. Toprak sahipleriyle birlikte aile ve hanedanlara geçen iktidar alanı, bu ailelerin kadınlarını da bu yeni kamusal alana bir ölçüde dahil eder. XVI. yüzyıl ise parçalanmış feodal yapının ardından daha küçük mülk sahibi patriyarkal ailenin oluşum dönemidir.

İş bölümünün tarihi söz konusu olduğunda, kimi feminist yazarlar tarafından dahi, *avcılık* erkek işi kabul edilerek *toplayıcılık* rolü de kadına verilir. Cinsiyetçi işbölümüne karşı çıkış, işlerin cinsiyetlere göre ayrıştırılmasına değil bu işler arasındaki değer hiyerarşisine karşı çıkış haline gelmiştir. Buna göre erkeğin işlerinin üstünlüğünü vurgulayan tarihsel anlatıya karşı bir rekabet söylemi geliştirilerek kadına ait olan toplayıcılığın da en az erkek işi olarak kabul edilen avcılık kadar kıymetli olduğu vurgulanır. Oysa cinsiyetçilik karşıtı bir sorunsallaştırmanın sahici odağı hangi işin daha kıymetli olduğu değil işlerin cinsiyetlere göre dağılımının kökenlerine dair yerleşik mittir. Dolayısıyla iş bölümünün mevcut kabulünü sorgulamadan yürütülen patriyarki karşıtı çalışmalar bile niyetlerinden bağımsız da olsa cinsiyete dayalı ayrımı ve dahi eril bir söylemi yeniden üretebilir.

Cinsiyet eksenli iş bölümü kalıplarına göre, ayrımın ortaya çıktığı avcılık toplayıcılık ikileminde, kadının avcılık yapması önünde en büyük engel annelik rolü dolayısıyla hareket kapasitesinin erkeğe göre daha sınırlı olmasıdır. İnsan yavrusunun diğer tüm canlılara göre daha uzun beslenme ve bakıma muhtaç olması onu doğuran annenin bütün bu bakım süreçlerini yapacağı, yapması gerektiği ya da aksi durumda duygusal olarak ona yüklenmiş sıfatlar nedeniyle kendini eksik hissedeceği gibi toplumsal anlamlandırmalarla kuşatılmıştır. Badinter 18. yüzyılda kadının her şeyden önce anne olmasını “emreden” bir efsane yaratıldığını söyler.

¹⁵⁶ G. A. SAVRAN, *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 106.

Ona göre annelik sevgisi yoksul kadınlar için bir lükstür ve “bütün zamanlarda mevcut olduğu ileri sürülse”¹⁵⁷ de “evrensel ve elzem bir davranış değildir.”¹⁵⁸

Kadın çocuğa ve dolayısıyla yerleşime bağımlı ele alındığında hareket kabiliyeti de kısıtlanmış olur. Avcı toplayıcı ayrımında kadının hareket kabiliyetinin annelik nedeniyle sınırlı olması dışında, “erkekler gibi” gruplar oluşturarak ve/ya alet kullanarak avlanmasının önünde bir engel yoktur. Erkek bedeninde tek başına büyük av hayvanlarıyla baş edebilmesi için gerekli olan fakat kadın bedeninde bulunmayan açıklanamaz bir güç bulunmamaktadır. Eğer öyle olsaydı avcı oldukları kabul edilen erkeklerin avcılık için kullandıkları aletlere ya da gruplar halinde avlanmalarına da gerek kalmazdı. Dolayısıyla kadına toplumsal olarak yüklenmiş görevler ve o görevlere yüklenmiş anlamlar dışında, çocukların dayanışmanın işlediği, kolektif, komünal bir yaşam içinde büyütüldükleri gruplarda, kadının avlanmasının önünde herhangi bir engel de bulunmamaktadır.

1970’li yıllara kadar hala kadının biyolojik zayıflıkları ve annelik rolü nedeniyle ortaya çıktığı öne sürülen cinsiyete dayalı iş bölümünün tarihi, sonraki yıllarda antropologlar tarafından daha dikkatle incelenen primat gruplarında kadın ve erkeğin farklı karakter özellikleri göstermelerine rağmen dominant ilişki biçimi geliştirmedikleri itirazlarıyla kesintiye uğratılmıştır.¹⁵⁹ Bu yeni çalışmalara göre “cinsiyetler arasındaki farkları belirleyen biyolojik doğa, cinsiyet farklarına göre toplum tarafından belirlenmiş çeşitli yapıların kurulabileceği geniş bir taban olarak görülmektedir.”¹⁶⁰

Kadın araştırmaları doğal ve biyolojik olduğu kabul edilen cinsler arası ayrımlara bu ayrımların kültürel ve toplumsal inşa süreçleri olduklarını öne sürerek itiraz etmişlerdir. Cinsiyet eksenli işbölümüne dayanan bir söylemde ise avcı erkek toplayıcı kadın modeli yani erkeğin avcılıktaki, kadının toplayıcılıktaki rolü kabul edilir. Bununla birlikte topluluğun varlığı ve devamlılığını temel olarak kadın faaliyetlerinin sağladığı, erkeğin avcılık faaliyetlerine göre kadının toplayıcılığının

¹⁵⁷ E. BADINTER, *Annelik Sevgisi*, 115.

¹⁵⁸ A.g.k., 300.

¹⁵⁹ E. ECKHOLM, *New View of Female Primates Assils Sterotypes*, 17-18

¹⁶⁰ Bkz. (10), BLAU, 16.

daha önemli olduğu vurgusu yapılır. Bu çalışmada cinsiyet eksenli işbölümü ayrımları temel tartışmalarından biri olmakla birlikte son yıllarda feminist arkeolojinin bu ayrımlara geliştirdiği itirazlar ve çalışmanın kendi saha araştırmasının sonuçlarından gelen bulgularla avcı-erkek, toplayıcı-kadın modeli ve bu model etrafında yerleşikleştirilmiş, cinsiyete dayalı duygusal ve davranışsal pozisyonlar tartışılmaktadır.

Feminist arkeoloji, kadın ve erkek mezarlarından çıkan buluntular ve onları yorumlayan bilim insanlarının pozisyonları üzerine ürettiği sorularla, arkeoloji içinde ciddi metodolojik eksiklikler olduğunu da ortaya koyarak, alet yapan/avcı erkek modeline itiraz etmektedir. Buna göre özellikle arkeolojide cinsiyet ve toplumsal yapıların inşası arasındaki bağlantıların ve toplumsal cinsiyet tartışmalarının metodolojik eksikliği, elde edilen bulguların araştırmacının kendi pozisyonları içinden ürettiği gerçeklikler üzerine kurulur. Arkeolojik çalışmalar sonunda kazılardan elde edilen buluntular, kadın mezarlarından çıkarılan aletlerin inanç, seremoni, süs vs. amaçlarla kullanıldığı, aynı malzemeler erkek mezarlarından geldiğinde ise av ya da üretim amaçlı kullanıldığı yorumlarıyla “bilimsel” verilere dönüştürülmüştür. Feminist arkeologların itirazları kültür ve toplumsal anlamlar arasındaki ilişkilerin görecelilikleri, araştırmacıların eril kimlik ve pozisyonlarının metodolojik olarak sorgulanması gerekliliği üzerinde yoğunlaşır.

Antropolojide ise bilgi üretim süreçlerinin ve bilginin kendisinin, patriyarki ve kapitalizm ilişkileri etrafında toplumsal yapılar inşa etmek üzere kullanıldığı ortaya konularak eril bilgi üretimi sorunu arkeolojiye göre daha erken sorunsallaştırmıştır. Pek çok kadın araştırmacının ortaya koyduğu gibi bugün var olduğu kabul edilen özne pozisyonları ve kimlik kategorileri, inşa edilmiş yapılardır. Kimliklerin akışkanlıkları ve farklılıkları ortadan kaldırılarak ve keskin yapılar içinde hiyerarşik kategorilere bölünerek hakim ve tabi sınıflar yaratılmıştır. İnsanlar ve gruplar arası, toplumsal ilişkiler ve temaslar nedeniyle ortaya çıkması muhtemel ‘karşılaşma’ ve ‘çatışma’ durumları, yine toplumsal ilişkilerin karşılıklılığı ve buradan üretilebilecek, pratik, temas ve teoride karşılık bulabilecekken, bu çatışma olasılıkları belirli sınıflar tarafından ‘çatışmaların’ engellenmesi ve böylece kurulan

stabilizasyon üzerinden mevcut iktidar pozisyonlarının yeniden üretilmesiyle sonuçlanır. Kendi özne pozisyonu dışındaki pozisyonlara yabancılaşan kimlik kategorileri, diğerinin varlığı ve yaşamı üzerine tüm ilgi ve bilgisini kaybetmektedir. Bu durum insanlarla kurulan ilişkilerden üretim süreçleri ve ekonomik sistemlere kadar benzer mekanizmalarla işletilmektedir.

Toplumsal düzen (social order) ve düzen içinde var olan yapıların (structure) değişimi ve yapıyı oluşturan öznelerin (agent) eyleyici olarak bu değişim üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, kadınların pozisyonlarının da akademik temsillerinde oturtuldukları sabit kimlikler içinde kalmayacağı açıktır. Diğer kimlik kategorileri gibi kadınlık da inşa edilmiş bir toplumsal kimlik kategorisidir. İnşa süreçlerinin ve mevcut yapıların tarihsel yerleşikliği göz önünde bulundurulduğunda, bu yapıların oluşturduğu baskı mekanizmalarının her birey üzerinde göreceli etkilerinin görülebilmesi mümkündür. Bu baskı mekanizmaları tamamen ortadan kalkmasa bile kimi zaman tamamlanamadığı ya da temellerinin sarsıldığı hatta harabeye dönüştüğü deneyimler mümkündür. İktidarın birey üzerindeki etkisinin deneyimlerle kırıldığı yahut dönüştürüldüğü durumların yerleşik toplumsal baskı mekanizmaları karşısında ürettiği pek çeşitli direniş alanı etnografilerle ortaya çıkarılmayı ve tartışmaya açılmayı beklemektedir. Zaman ve mekanın yanı sıra cinsiyet, etnik köken, sınıf gibi aidiyetler ve yaşam tarzlarına bağlı tüketim alışkanlıkları olarak sıralanabilecek tarihi, coğrafi, kültürel ve sosyal faktörler, grup ve bireylerin sınırları belirli ve bölünmüş alanlarda sabitlenmesini engelleyen dinamik koşulları meydana getirir. Bu dinamik koşullarsa deneyimin pratik çatışmasıyla kendi varlık alanlarını açabilirler.

Gökova Körfezi'nde balıkçılıkla geçimini sağlayan kadınlar ekonomik ve sosyal alanda kendi geçimlik üretimleriyle var olarak yerleşik toplumsal cinsiyet rollerine ve cinsiyete dayalı işbölümüne pratik bir eleştiri ve alternatif örgütlerler.

Geçimlik üretimler, sınırlı hedefleri olan, üretimin amacının yalnızca mübadele etmek ve pazar olmadığı, ekonomik ve sosyal pratiklerin bütünlüğünün sağlandığı üretim biçimleridir. Çalışma, üretilen ürün ve üretim biçimi etrafında geliştirilen yaşam faaliyetleri ile üreticinin değişim değeri olan ürüne ve üretim sürecine yabancılaşmadığı bir sistem içinde yürütülür; hiç bitmeyen ihtiyaçların

baskısı altında külfete dönüşmüş bir rejim değildir. Düzensiz çalışma ritimleri içinde uyku, sohbet ve eğlence de en az beslenme kadar ihtiyaçtır, önemlidir. Üreticiler, emeğin kullanımını uzmanlaştırarak dikey bir ekonomik yapı kurmak yerine, kolektif ve yaygın kullanım ile yatay bir sistem işletir. Gerekli aletlerin mülkiyeti genel, gerekli becerilerin bilgisi ortaktır.¹⁶¹ Mies'in *üretken emek* adını verdiği bu emek türü kapitalist koşullarda çalışmanın tanımına karşılık gelen artı-değer için değersiz bir emek türüdür çünkü birikim ve birikimin kullanımı için hiyerarşi üretmemektedir.

Sahlins'in Marks'tan aktardığına göre bu emek türünde

“[geçimlik ekonomilerde] üretim, fiziksel kapasitenin ya da kazanç sağlama kapasitesinin sınırlarına kadar dayanma baskısı altında değildir; geçim o an için güvence altına alındığında o an için ara verme eğilimindedir. Kullanım için üretim süreksiz ve düzensizdir; genel anlamda emek gücünden tasarruf eder. Buna karşın, mübadele değeri tarafından ve mübadele değeri için örgütlenen üretimde çalışmanın amacı, artık bireyin şu ya da bu ihtiyacıyla özel bir ilişki içinde olan şu spesifik ürün değildir; evrensel bir biçime sahip olan zenginlik, yani paradır, öyle ki bireyin çalışmasındaki gayret artık sınır tanımaz. Kendine has özelliklerine karşı kayıtsız olan çalışma, bu amaca hizmet eden her türlü biçime bürünür. Çalışma gayreti kendini yaratıcı kılar ve toplumsal ihtiyaç için yeni nesnelere yaratır.”¹⁶²

Gökova Körfezi'nde balıkçılık yapan aileler 1960'lı yıllardan beri hane fertlerinin tümünün katıldığı bir ekonomik faaliyet alanı olarak küçük balıkçılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Her biri beş ila yedi metre arasında değişen boyutlarda teknelere sahip bu aileler yaşamlarının çoğunu tekne üzerine geçirmektedirler. Teknede yaşam, ekonomik faaliyetin en belirgin özelliğidir. Tüm aile fertlerinin katılımı balıkçı kadınların ifadeleriyle, bir süre sonra ikinci bir masraf olmaması, denizde yaşamın sevilmesi, bir arada yaşam ve dayanışmanın önemsenmesi gibi nedenlerle teknenin sürekli yaşam alanı olarak seçildiği pek çok yaşam pratiğine neden olmuştur.

¹⁶¹ Bkz. (2), SAHLINS, 21.

¹⁶² Bkz. (2), SAHLINS, 89.

Kadınlara göre çalışma koşullarının ve işin fiziksel yoğunluğu, ağır koşullar yani soğuk, uykusuzluk, adet dönemi ve tuvalet ihtiyaçlarını giderme konusunda yaşanan zorluklar en önemli problemlerdir. Bununla birlikte grubu oluşturan kadınların hemen hepsi zorluklarına rağmen denizi sevdiklerini ve başkasının emrinde çalışmak yerine balıkçılığı tercih ettiklerini söylemişlerdir. Akçapınarlı balıkçılardan Sultan deniz sevgisini “ben denize hep giderim, ölene kadar. Mesela bir sıkılsan, moralin kötü de olsa denize çıktın mı geçer. İhtiyar, değnekli de olsam giderim. Kokusu çok önemli, deniz kokusu!” sözleriyle açıklamıştır. İş ne kadar zor olsa da cinsiyet ve iş arasında genel olarak negatif bağlantı kurma eğilimleri olmadığı görülmüştür. Akyaka’dan Gülizar teknede yaşam ve çalışma durumunu anlatırken balıkçılığı bir iş olarak nasıl gördüğünü şöyle diyerek açıklamıştır;

“iş olmadan evi n’apcan... İş yoksa ben evi n’apiyim, amaçsız, boşu boşuna yaşayıp... Yeri gelir kuru ekmek yersin, yeri gelir denizle boğuşursun, ölümle mücadele edersin. İsyân yaparsın o zaman her şeyini kaybedersin. Toprağı öptüğüm zaman oldu. Karayı görünce çıkıp lokma dağıttık ölmediğimiz için. Ama biz temiz ekmek yiyoruz.”

Kadının her yerde çalışabilecek olması, eş ve aileyle birlikte çalışmanın kolaylaştırıcılığı ve kadının kimseye muhtaç olmamasının önemi görüşmelerde kadınlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Mecburiyet esas meseledir ve ihtiyacı olan insan için “kadın erkek diye bişey yoktur ... ekmek yerken kadın erkek ayrılmaz” dolayısıyla çalışırken de böyle bir ayırım yapılmaz. Akyaka’dan Fatma’ya göre; “Alışan insan, öğrenen insan, her işi yapar. Alışmazsan zor. Balık olduktan sonra balıkçılık çok güzel, onu beklersin ağları çekerken, çıkacak mı diye hep umudun olur, her gün..”

Denizde olmak, kadınların hemen hepsinin, hem bugün yoğun olarak çalışanların hem de bırakmak zorunda kaldıkları için bırakanların *vazgeçemeyecekleri* olarak adlandırdıklarıdır. Balığa bir oğlunu denizde kaybettikten sonra ara veren Akçapınar’dan Neşe “ Alışkını ben denize gitmeye, sıkılıyorum evde, deniz güzeldir, çalışırsın akşam bi kooperatife uğrar üç-beş müşteriyle

lafırsın, çok özlüyorum” diyerek bırakmak istemediği halde uzak kaldığı denize özlemine anlatmıştır.

Tarım İl Müdürlüğü’ne bağlı Su Ürünleri Birimi ve Sahil Güvenlik ekiplerinin ortak çalışmalarıyla uygulanan ağır yaptırımlar ve yüklü para cezaları küçük balıkçıların gün be gün sayılarının azalmasına neden olmaktadır. Balıkçıların “teknedeki türk bayrağı eski” olduğu için sahil güvenliğinin kendilerine ceza kestiğinden bahsettiklerini ve kooperatiflerde yapılan tartışmalarda ise sahil güvenlik ekiplerinin balıkçıların gece yanaştıkları koylara gelip teknelerin üzerine ışık tutarak çocuklar da dahil herkesi uyandırdıklarından yakınıldığını işitmişim. Kooperatifte geçen bu sohbete diğer balıkçılar da katılarak kendilerine yapılan kötü muamelenin son yıllarda arttığını, her seferinde gelen komutanın insafına kaldıklarını söylemişlerdi. Sahil Güvenlik komutanının değişeceği duydukları o yıl komutanın iyi mi yoksa kötü mü bir insan olduğunun balıkçıları çok etkilediğini bu yüzden komutanın tayin olduğu yerden kendisi gelmeden önce haberlerini aldıklarını duymuştum.

Yapılan görüşmelerde balıkçılığı yavaş yavaş bıraktıklarını söyleyen kadınlarla ve limanlarda yapılan toplu sohbetlerde hemen hemen tüm balıkçılar, deniz kirliliği ve trollerin tek seferde yaptıkları büyük avlar yüzünden bazı günler yiyebilecekleri kadar balık dahi avlayamadıklarını belirttiler. Bölgede bulunan Gökova-Kemerköy Termik Santrali’nin kullandıktan sonra denize bıraktığı sıcak suyun ise yılın belirli dönemlerde körfeze yumurtlamak için gelen derin su balıklarının -özellikle Lagos- ölümüne neden olduğu, bu derin su balıklarının yüzeyde çırpınarak öldükleri balıkçılar tarafından verilen bilgiler arasındadır. Bunun yanında yasa dışı olmasına ve sahil güvenlik ekiplerinin sıkı denetimine rağmen tüplü dalış ekipmanlarıyla gece yapılan zıpkın avcılığı da körfezdeki balık popülasyonunun azalmasına neden olarak gösterilmiştir.

Geçimlik bir faaliyet olarak küçük balıkçılık ve kendi üretim araçlarına sahip balıkçılar, en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ekonomik koşulları sağlarken kaynak kullanımı ve stokların çoğaltılması gibi argümanlarla *sürdürülebilir ekonomi ve kalkınma programlarının* yürürlüğe konulmasıyla, 2000’li yıllardan itibaren,

üretim araçlarından mahrum bırakılmaya başlamışlardır. Gibson- Graham'ın Escobar'dan aktardığına göre;

“[k]alkınma söyleminin, ‘Üçüncü Dünya’yı uluslararası kalkınma bürokrasisinin yönetim ve gözetimine tabi kıldığını ve bağımlı bir kimlik olarak ürettiği ... Vaat ve beklentilerin aksine *kalkınma*, bir ‘bolluk hanedanı’ kurmak yerine, ‘Üçüncü Dünya’ toplumları açısından yoksulluk ve sefilleşme anlamına gelmiştir.”¹⁶³

AB uyum yasalarıyla kalkınma adına sığ ve orta derinliklerdeki sulara getirilen avlanma yasakları, küçük balıkçılığa getirilen kotalar, sektörün genişletilmesinin yani daha fazla ekipman, daha büyük tekneler ve derin su balıkçılığının teşvik edildiğinin göstergesidir. Yapılan düzenlemelerle herkese açık bir alan olarak klasik iktisadın mülkiyet kavram ve ilişkilerinin işlemediği denizler, imtiyaz hakları devredilen ve sadece belirli ekipmana yani bu ekipmanı edinmek için yeterli sermayeye sahip kişi ya da şirketlerin kullanımına açık hale getirilen alanlara dönüştürülmektedir. Balıkçı kadınların ve körfezdeki tüm balıkçıların ifade ettikleri gibi deniz suyunu ısıtarak balık ölümlerine yol açan termik santraller, endüstriyel atıklarla deniz ve nehir sularını ve tüm canlıların yaşamlarını tehdit eden fabrikalar, usulsüzce tonlarca kilo avlayan troller ya da kaçak zıpkın avcılarında uygulanmayan kıstaslar, günde birkaç kilo balıkla temel ihtiyaçlarını ancak karşılayan küçük balıkçılar için uygulanmaktadır.

Avlanma için gerekli belge, alet edevat ve dolayısıyla sermaye gereksinimlerinin maksimize edilmesi gerekli sermayeye sahip olamayan küçük balıkçıların alandan çekilerek faaliyeti bırakmalarına sebep olmaktadır. Balıkçılığa devam edebilmek için balığa gitmenin artık yeterli olmaması, balıkçıların alanda kalıp faaliyete devam edebilmeleri için farklı yollardan para kazanmalarını gerektirmekte. Bu zor karşısında balıkçıların pek çoğu çalışmayı bırakma eğilimi gösterirken içlerinden bazıları söz konusu yeniliklere uyum sağlayabilecek

---

¹⁶³ Bkz. (14), GIBSON - GRAHAM, 106.

sermayeyi temin edebilmek için mülteci kaçakçılığı, yasak avlanma yapan zıpkıncılara yataklık yahut uyuşturucu taşıma gibi yasadışı işlere bulaşabiliyorlar. Alan çalışması süresince bir kaç balıkçının bu gibi durumlara başvurarak yasal zorluklara maruz kaldığına tanık oldum. Bu durumlarda Sahil Güvenlik'in kestiği yüksek cezaları ödeyemeyen balıkçılar askeri mahkemelerde yargılanarak hapis gibi ağır cezalar alabiliyorlar.

McDowell (1990) ve Johnson'a (1990) göre yeniden yapılanmış kapitalist sanayideki yeni cinsiyet temelli işbölümü kadınların sömürülmesini artırmış ve işyerinde olsun, evde olsun, kadınların ezilmişliğini yeni baştan tesis ve teyit etmiştir.¹⁶⁴ Zaten toprak sahibi olmayan köylüler geçimlik üretim araçlarından da mahrum bırakılarak yoksullaştırılmakta, proleterleştirilmektedirler. Ekonomik ihtiyaçlarını artık balıkçılıktan karşılayamayan kadınlar turizm sektöründe yani otel temizliğine ya da yazlıkçılara ev temizliğine gitmek gibi cinsiyetçi işbölümünün daha belirgin olduğu işler yapmak zorunda kalmaktadır. Bu işlere gidemeyecek kadar yaşlı olanlar ise meyve toplama, nar ayıklama gibi işler yapıyorlar. Endüstriyel balıkçılığın yaygın olduğu ülkelerde ise kadın işgücü, sermaye sahibi endüstriyel balıkçıların tesislerinde balık işleme ya da pazarlama sektöründe kullanılmaktadır.¹⁶⁵ Endüstriyel ölçekte yürütülen balıkçılıkta cinsiyetçi işbölümü çok daha keskindir.

Üretim araçları ellerinden alınarak yahut vasıfsızlaştırılarak ücretli işçilik yapmaya zorlanan kadınlar daha uzun süre ve daha yoğun emek gücü harcasalar da daha düşük ücretler elde etmektedirler. Bununla birlikte bu proleterleşme kadınların sosyal güvence edinmelerini sağlamamaktadır. Ücretli işçi haline dönüşen kadınların pek çoğu mevsimlik ekonomik faaliyetlerde iş garantisi ve sürekliliğinden mahrum olarak esnek şartlarda çalıştırılmaktadırlar. Kadınlar temizliğe gittikleri ev ya da otellerde işverenin belirlediği ihtiyaç sıklığına göre gündelikçi olarak çalışabilmektedirler. Balıkçılığı bırakan kadınlardan portakal, nar gibi meyve toplama işlerinde çalışanlar 20 lira yevmiye kazanıyorlardı.

¹⁶⁴ Bkz. (14), GIBSON – GRAHAM, 113.

¹⁶⁵ Bkz. (88), MANESCY, 64.

Kadınların geçici işçi olarak çalıştıkları temizliğe gittikleri evler, oteller ya da meyve toplama işlerinde de cinsiyetçi iş bölümü balıkçılığa göre daha belirgindir. Çünkü bu işlerde yalnızca kadınlarla birlikte çalışılmaktadırlar. Küçük balıkçılığı bırakan erkeklerse yine aynı sektörde tekne tamiri, yapımı, bakım işleri ya da tayfalık gibi işlerde istihdam olabilseler de bunu yine güvencesiz, gündelik işçi statüsünde yapabilmektedirler.

Kadınların balıkçılık ve tekne üzerinde yaşam pratikleriyle tamamen olmasa bile kısmen kurtuldukları cinsiyetçi roller ve inşa ettikleri eşitlikçi pozisyonlar yasal düzenlemeler ve keyfi uygulamalarla kesintiye uğratılmaktadır. Silvia Federici Marks'tan alıntılanarak kullandığı 'zor' kavramıyla, şiddetin fiziksel olarak olmasa bile sembolik olarak yeni yapıların inşa sürecinde devlet ve kurumlar aracılığıyla kullanıldığını gösterir;

“Bütün bu senaryodan ilksel birikim sürecindeki ana kaldıraçın, temel ekonomik gücün şiddet olduğunu çıkarabiliriz. ... [i]lksel birikim, tarihin daha önceki hiçbir döneminde görülmemiş, muazzam bir emek gücü birikimine –çalınan mallar biçimindeki “ölü emek” ve sömürüye hazır hale getirilmiş insanlar biçimindeki “canlı emek”- dayanıyordu.”¹⁶⁶

İlksel birikim “kapitalizmin, öncesinde bir sermaye ve emek yoğunlaşması olmaksızın gelişemeyeceğini ve kapitalist zenginliğin kaynağının zenginlerin perhizinin değil, işçilerin üretim araçlarından koparılması olduğunu ortaya koymak için kullanılır.”¹⁶⁷ Denizde bu işlem karada olduğu gibi toprakların satılması ya da el değiştirmesi yoluyla değil yasal düzenlemelerle yapılmaktadır. 2002'den itibaren uygulanan AB ortak balıkçılık politikalarının sonucu 2008 yılından itibaren balıkçılık yapmayı bırakarak proleterleşen aileler olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bunun yanında daha önceden balığa gitmedikleri herhangi zamanlarda dağdan defne, adaçayı gibi bitkileri toplayarak satabildiklerini fakat yine yeni düzenlemelerle bunların da engellendiğini ve bu yan gelirlerden de mahrum

¹⁶⁶ Bkz. (71), FEDERICI, 96

¹⁶⁷ Bkz. (71), FEDERICI, 94

bırakıldıklarını söylemişlerdir. Akyaka'daki yaşlı balıkçılardan biri alan çalışmasını tamamladıktan sonra yaptığım ziyaretlerden birinde bu durumu, yıllardır defneye gittikleri yerlerde o yıl jandarmanın olduğunu belirterek karşılaştıkları durumu şöyle izah etmişti; “[jandarma] teröristlerin bizim dağlara indiğini söyledi, bir tek ben de değil toplatmıyorlar artık, çıntara (mantar) falan yakın yerlere bir şey demiyorlar ama ota gidemiyoruz” diyerek açıklamıştı.

Maria Mies ataerkil kapitalizmin kadınların yaptıkları işleri bilinçli ve planlanmış bir süreç içerisinde görünmez kıldığını belirtirken, “evkadınlaştırma” adını verdiği bu sürecin devlet, sermaye ve erkek şiddet ile elbirliği içinde yapıldığını belirtmektedir.

“Onların yaptıkları şey iş değil faaliyet olarak tanımlanır. Ev kadını ideolojisi ve çekirdek aile modelini, ilerlemenin sembolleri şeklinde evrenselleştirerek, ister enformel isterse formel sektörde olsun, aynı zamanda kadınların yaptığı bütün işleri ek iş olarak, gelirini ise sözüm ona asıl ‘aileyi geçindiren kişi’ olan kocanın gelirine ek gelir olarak tanımlamak mümkün olur.”¹⁶⁸

Burada küçük balıkçılık yaparak geçinen hane ekonomisinin dayandığı örgütleyici ilkelere bakmak gerekmektedir. Hareketlilik, göçebelik ve karada var olan kurumsal yapılardan uzak kalmanın körfezdeki balıkçı ailelerin yaşam pratiklerini belirleyen önemli faktörler olduğunu ileri sürüyorum. Hareketlilik, onları kapitalist tüketim alışkanlıklarının dışına iterken, toplumsal mekanizmalardan uzak kalmaları, kadınlık rolleri, cinsiyetler arası temaslar ve sosyal ilişkiler konusunda görece özgür alanlara sahip olmalarını sağlamaktadır.

Marshall Sahlins’in “karşılıklılık ilkesi”yle açıkladığı ilkel ekonomiler, klasik iktisadın mevcut işletme ve “ekonomik insan modeli”ne¹⁶⁹ karşı ve aynı zamanda ekonomik ortodoksluğun tam tersi bir yaklaşım sunmaktadır. Ona göre bu model (klasik iktisat) “gerçekte hiçbir zaman gelişmemiş olan bir mal düşkünlüğü sanki

¹⁶⁸ Bkz. (30), MIES, 223-224.

¹⁶⁹ Bkz. (2), SAHLINS, 24.

varmış da bundan vazgeçilmiş gibi imalarda bulunur. Ekonomik insan, bir burjuva kurgusudur. Marcel Mauss'un dediği gibi [ekonomik insan] tıpkı ahlaklı insan gibi, ardımızda değil önümüzdedir.”

EKLER**EK I:****RÜZGARLI VE FIRTINALI GÜNLER TAKVİMİ****OCAK****ŞUBAT**

2 Ocak	Fırtına (3 gün)	3 Şubat	Fırtına
5 Ocak	Zemheri Fırtınası	7/9 Şubat	Fırtına
14 Ocak	Karakancalos (3 gün)	3 Şubat	Fırtına
17 Ocak	Fırtına	20 Şubat	1. Cemre (havaya)
24 Ocak	Fırtına	23 Şubat	Fırtına (3 gün)
27 Ocak	Kışın Şiddeti	27 Şubat	2. Cemre (suya)
28-29 Ocak	Ayandon	28 Şubat	Fırtına
30 Ocak	Zemherin Sonu		
31 Ocak	Balık Fırtınası		

MART

1 Mart	Fırtına
6 Mart	3. Cemre (toprağa)
14 Mart	Husun Fırtınası
18 Mart	Kocakarı Fırtınası
23/24 Mart	Kozkavuran Fırtınası
26 Mart	Çaylak Fırtınası
30 Mart	Fırtına

NİSAN

5/6 Nisan	Kırlangıç Fırtınası
11 Nisan	Levreklerin Gelmesi
16/18 Nisan	Sitte-i Sevir Fırtınası
29 Nisan	Fırtına (3 gün)

MAYIS

4 Mayıs	Çiçek Fırtınası
10 Mayıs	Doğu Rüzgarları
16 Mayıs	Filiz Kıran (koparan)
19/21 Mayıs	Kakulya Fırtınası
23 Mayıs	Ülker Fırtınası
30/31 Mayıs	Çabak Meltemi

HAZİRAN

3 Haziran	Fırtına (3 gün)
10/12 Haziran	Ülker doğumu fırtınası
22 Haziran	Gündönümü fırtınası
27 Haziran	Kızılerik fırtınası
28/29 Haziran	Fırtına

TEMMUZ

2 Temmuz	Yaprak Fırtınası
5 Temmuz	Fırtına (2 gün)
11 Temmuz	Çark dönümü fırtınası
16 Temmuz	Fırtına (2 gün)
22 Temmuz	Kara erik fırtınası
25 Temmuz	Fırtına (3 gün)
30 Temmuz	Fırtına

AĞUSTOS

1 Ağustos	Fırtına
5 Ağustos	Fırtına (3 gün)
12 Ağustos	Fırtına
14/17 Ağustos	Fırtına
19 Ağustos	Leyleklerin Dönüşü
22 Ağustos	Çaylak Fırtınası
31 Ağustos	Mercan Fırtınası

EYLÜL

7 Eylül Bıldırcın geçimi fırtınası
 13 Eylül Çaylak fırtınası
 21/28 Eylül Kestane karası fırtınası
 30 Eylül Turna geçimi fırtınası

EKİM

3 Ekim Kuş geçimi fırtınası
 4 Ekim Koç takımı fırtınası
 14 Ekim Meryemana fırtınası
 18 Ekim Kırlangıç fırtınası
 21 Ekim Bağ bozumu fırtınası
 27/30 Ekim Balık fırtınası

KASIM

6 Kasım Kuş geçimi fırtınası (mükerrer)
 7 Kasım Kasım fırtınası
 12 Kasım Lodos fırtınası
 16/19 Kasım Koç katımı (mükerrer)
 23 Kasım Güney rüzgarları
 28 Kasım Ülker dönümü fırtınası

ARALIK

3 Aralık Fırtına
 6 Aralık Kuzey rüzgarları
 10/11 Aralık Karakış (kıran geçiren)
 16 Aralık Fırtına
 18/19 Aralık Zemherir (gün dönümü)
 18-29 Aralık Şiddetli rüzgarlar

EK II

GÜNEŞ VE AY İLİŞKİSİNDEN HAVA TAHMİNİ

- Guropta ufkun parlak kırmızı bir renk alması, iyi bir havaya, kırmızılığın koyuca ve donuk olması, hafif rüzgâra
- Guropta ufkun parlak turuncu bir renk alması, güzel bir frişkaya, açık sarımsı bir renk alması da, kuvvetli rüzgâra, yine guropta yeşili andıran solgun bir sarılık alması, rüzgâra ve yağmura
- Guropta güneşin bulanık kırmızı bir renk alması, kuvvetli bir rüzgâra
- Güneş doğarken ufkun sarı bir renk alması, güzel havaya, kırmızı renk alması fena havaya, rüzgâra ve yağmura
- Güneşin doğarken soluk sarı renkte görülmesi, bir fırtınaya, akşam gökkuşağı, iyi bir havaya, doğu taraflarında yağmura
- Sabahleyin gökkuşağı görünmesi, fena bir havaya, batı taraflarında yağmura
- Kurak bir havada ve ya herhangi bir zamanda parlak ve güzel gökkuşağı fazla yağmura
- Pek büyük olan gökkuşağı yağmurun uzaklara yağacağına, çok küçük gökkuşağı ise yağmurun civara yağacağına
- Sakin bir havada hale görülmesi, ani bir rüzgârın çıkıp durulacağına
- Rüzgârlı bir havada hale görülmesi, rüzgârın sertleşeceğine fakat çok sürmeyeceğine
- Küçük bir hale, kıs zamanda kuvvetli bir boranın olacağına
- Büyük bir hale en az dört saat sonra bir fırtınanın çıkacağına
- Ay hilal halinde iken etrafının birkaç defa halelenmesi, dolunay zamanına kadar iki üç gecede bir, iki saat içinde sağanaklar
- Ayın etrafında bir hale görüldüğü vakit ufukta yüksekçe olarak bulutların toplanması, kuvvetli bir bora veya fırtınaya

- Yükseklerde bulutların ay etrafında hale gibi dairevi bir şekil almaları güzel havaya
- Ay gayet parlak ve berrak iken yörenin turunculaşması, fırtınaya
- Ay hilal halinde iken kırmızımsı bir renk alması, şiddetli rüzgâra ve kuvvetli bir yağmura
- Ayın turuncu veya kırmızı renkte doğması, sert bir frişkaya veya bir fırtınaya
- Ayın herhangi bir yükseltiden parlak halde görülmesi bir fırtına çıkacağını, kırmızılaşması veya dumanlı soluk bir renk bağlaması, yağmur yağacağına, ayın büyük veya küçük gibi görünmesi, pek şiddetli bir yağmura
- Ay hilal halinde iken çıkan rüzgârlar, dolun zamanına kadar belirli aralıklarla devam edeceğine
- Kışın yıldızların pek parlak görülmeleri, havanın pek fazla soğuyacağına
- Yıldızların pek çok pırıldamaları, küçülüp büyüymüş gibi görülmeleri, yağmura ve rüzgâra alamettir.

KAYNAKLAR

ABU-LUGHOD, L., (1991), **Writing Against Culture**, In Recapturing Anthropology: Working in the Present, ed. Richard Fox. Santa Fe, NM: School of American Research Press

ACHESON J.M. (1981), “Anthropologist of Fishing”, **Annual Review of Anthropology**, 10, 275-316.

ALI SHAH, M. (2002), “A bleak future: Women of fishing communities in Pakistan face increasing marginalization”, **Pakistan Fisherfolk Forum**, 9, April.

ANDERSEN, R. (1978), “The Need for Human Sciences Research in the Atlantic Cost Fisheries”, **Journal of the Fisheries Research Board of Canada**, 35, 1031-1049.

ATHENAIOS, (1927) **The Deipnosophists** ed. and tr. C.B. Gulick, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 41. 7 Vols.

BADINTER, E., (1992) , **Anelik Sevgisi**, Çev. Kamuran Çelik, Afa Yayıncılık, İstanbul

BEAUVOIR, S. (1993), **Kadın “İkinci Cins” I Genç Kızlık Çağı**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul.

BEAUVOIR, S. (2010), **Kadın “İkinci Cins” Evlilik Çağı**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul.

BERKTAY, F. (2003), **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayıncılık, İstanbul.

BLAU, F. D. – FERBER, M. A. (1992), **The Economics of Women, Men and Work**. Prentice Hall, Inc. New Jersey.

BOURDIEU, P. - WACQUANT LOIC, J.D. (2003), **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları. İstanbul

BUSBY, C. (2000), **The Performance of Gender; An Anthropology of Every Day Life in a South Indian Fishing Village**, Athlone Press, London.

BUTLER, J. (2008), **Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev. Başak Ertür, Metis, İstanbul.

CARTLEDGE, P. (1981), “Spartan Wives: Liberation or Licence?”, **The Classical Quarterly**, New Series 31, No 1, 84-105.

COLE, S. (1991), **Women of Praia: Work and Lives in A Portuguese Coastal Community**, Priceton University Press.

CONKEY, M. W.- SPECTOR, J. D. (1984), “Archaeology and the Study of Gender”, **Advances in Archaeological Method and Theory**, 7, 1-38, Springer.

ÇEĞİN, G. – GÖKER, E. – ARLI, A. – TATLICAN, Ü. (2007), **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇINAR, A. A., (2006), **Muğlaname** Muğla ve İlçeleri Kültürü, Berke Ofset, İzmir.

ÇINAR, A. A., (2007), **Akyaka Sözlü Tarihi ve Gökova Havzası Halk Kültürü**, Akyaka Belediyesi Yayınları, İzmir

DAVIDOFF L., DURAKBAŞA A., (2009), **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, İletişim Yayınları, İstanbul.

DEETZ, J. (1968), "The inference of residence and descent rules from archaeological data", in **New perspectives in archaeology**, Ed. S. R. Binford and L. R. Binford, Chicago, 41-48.

DEETZ, J. (1972), "Archaeology as a social science", in **Contemporary archaeology**, Ed. M. P. Leone Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press, 108-117.

DELANEY, C. (2001), **Tohum ve Toprak**, Çev. Selda Somuncuoğlu-Aksu Bora, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

DURRENBERGER E. P., PALSSONS G., (1987), **Ownership at Sea; Fishing Territories and Access to Sea Resources**, American Ethnologist

ECKHOLM, E. (1984) "New View of Female Primates Assils Sterotypes," **The Newyork Times**, September 18, 17-18

ENGELS, F. (1967), **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

FEDERICI, S., (2012), **Caliban ve Cadı Kadın**, Beden ve İlksel Birikim, Çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, İstanbul

FOUCAULT, M. (2004), Su ve Delilik, **Büyük Kapatılma-Seçme Yazılar III**, Çev. Ferdan Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

FOUCAULT, M. (2005), **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

FOUCAULT, M. (2006), **Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul.

GIBSON – GRAHAM J.K., (2007), (**Bildiğimiz**) **Kapitalizmin Sonu Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi**, Çev. Zeynep Gambetti, Metis Yayınları, İstanbul

GULATI, L. (1984), “**Fisherwomen on the Kerala Coast: Demographic and Socio Economic Impact of a Fisheries Development Project Women**”, Work and Development, 8.

HARDIN, G. (1968), **The Tragedy of the Commons**, Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, pp. 1243-1248, American Association for the Advancement of science

HARVEY, D. (1996), **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.

HAVILAND, W. A. (2002), **Kültürel Antropoloji**, Çev. Hüsamettin İnaç, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

HERODOTOS, (1920) **The Histories** with an English translation by A.D. Godley. Cambridge. Harvard University Press

HILL, J. N. (1968), “Broken K Pueblo: patterns of form and function”, In **New perspectives in archaeology**, Ed. S. R. Binford and L. R. Binford, Chicago, 103-142.

HODDER, I. (2010), **Geçmiş Okumak, Arkeolojiyi Yorumlamada Güçel Yaklaşımlar**, Çev. Burcu Toprak-Emre Rona, Phoenix Kitap, Ankara.

HOMBLOWER, S., (1982), **Mausolos**, Oxford 1982

HOMEROS (1924) **The Iliad** with an English translation by A.T. Murray, Ph. D. in two volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd.

IGGERS, G. G., (2007), **Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme**, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- KNUDSEN, S., (2009), **Fishers and Scientists in Modern Turkey** The Management of Natural Resources, Knowledge and Identity on the Eastern Black Sea Coast, Berghahn Books, Newyork
- KRONEN, M. (2002), “Women’s fishing in Tonga: Case studies from Ha’apai and Vavu’u Islands”, **SPC Women in Fisheries Information Bulletin**, 11, November.
- KÜMBETOĞLU B., GEDİK H. B., (2005) **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- LEES M., FRANCES E., BLACK N. J. (2000) **Gender and Anthropology**, Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- LEVI-STRAUSS, C. (2004), **Hüzünlü Dönenceler**, Çev. Ömer Bozkurt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- LEVI-STRAUSS, C. (2010), **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev. Işık Ergüden-Arzu Oyacıoğlu-Reha Erdem-Haldun Bayrı, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- LONGACRE, W. A. (1963), **Archeology as anthropology: a case study**, Ph.D. dissertation, Department of Anthropology, University of Chicago.
- LONGACRE, W. A. (1968), “Some aspects of prehistoric society in east-central Arizona”, in **New perspectives in archeology**, Ed. S. R. Binford and L. R. Binford, Chicago, 89-102.
- MIES, M. (2001), Dünya Ölçeğinde **Ataerki ve Birikim**, Çev. Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yayınları, Ankara
- MIES, M.-THOMSEN, V.B.-WERLHOF, C.V. (2008), **Son Sömürge: Kadınlar**, Çev. Yıldız Temurtürkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORGEN, S. (1987) **Gender and Anthropology Critical Reviews for Research and Teaching**, American Anthropological Association, Washington D.C.

- NADEL KLEIN, J.-DAVIS, D. L.-RODMAN, M. (1989), “To Work and to Weep: Women in Fishing Economies”, **American Anthropologists**, New Series, 91, No. 4, 1063-1064.
- NEIS, B.-BINKLEY, M.-GERRARD, S.-MANESCHY, M. (2005), **Changing Tides Gender, Fisheries and Globalization**, Fernwood Publishing, Canada.
- NELSON, S. M. (1997), **Gender in Archaeology Analyzing Power and Prestige**, Altamira Press, London.
- NEWTON, J.L.-RYAN, M.P.-WALKOWITZ, J.R. (1983), **Sex and Class in Women’s History**, Routledge&Kegan Paul publication, London.
- PALSSON, G. (1994), “Enskilment at Sea”, **Man**, New Series, 29, No. 4, 901-927.
- PAUSANIAS, (1918) **Pausanias, Description of Greece** with an English translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.
- REED, E. (1994), **Kadının Evrimi Ataerkil Klandan Ataerkil Aileye I**, Çev. Şemsa Yeğın, Payel Yayınları, İstanbul.
- REED, E. (2003), **Bilim ve Cinsiyet Ayrımı**, Çev. Şemsa Yeğın, Payel Yayınları, İstanbul.
- SCOLUM, S. (1975), **Women the Gatherer: Male Bias in Antropology**, Ed. R.
- REITER, **Toward an Anthropology of Women**, Monthly Review press, New York.
- ROBERTSON, N., (1993) “Athens’ Festival of the New Wine”, *Hesperia* 95, 197 - 250.
- ROLLER, E. L. (2004), **Ana Tanrıça’nın İzinde Anadolu Kyble Kültü**, Çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul.

ROSALDO, M. Z.- LAMPHERE, L. (1974), **Woman, Culture, and Society**, Stanford, California.

SAHLINS, M. (2010), **Taş Devri Ekonomisi**, Çev. Taylan Doğan, Şirin Özgün, Bgst Yayınları, İstanbul.

SAID, E. (2010), **Şarkiyatçılık**, Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.

MORGEN S., (1993), **Gender and Anthropology** Critical Reviews for Research and Teaching, American Anthropological Association, Washington, D.C.

SAVRAN, G. A. (2004), **Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin**, Kanat Kitap, İstanbul.

SAVRAN, A. G.-DEMİRYONTAN, N. T. (2008), **Kadının Görünmeyen Emeği**, Yordam Kitap, İstanbul.

SCOTT, J. W. (1988), **Gender and the Politics of History**, Columbia University Press, Newyork.

SCHNEIDER, J. (1971), “Of vigilance and virgins: honour, shame and access to resources in Mediterranean societies”, **Ethnology**, 9, 1-24.

SIEGEL, J. (1969), **The Rop of God**, Berkeley University of California Press, California.

SMITT, B. G. (1998), **The Gender of History Men, Women and Historical Practice**, Harvard University Press, London.

STRABON, (1924), **The Geography of Strabo**, ed. H.L. Jones, Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

TANNER, N.-ZIHLMAN, (1976), “A. Women in Evolution. Part I: Innovation and Selection in Human Origins” **Signs**, 1, No. 3, Spring, 585-608.

TEKELİ, İ., (2006 , Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları

THOMPSON, P. R. (1985), “Women in the Fishing: The Roots of Power Between the Sexes”, **Comparative Studies in Society and History**, 27, 3-32.

TOURAINÉ, A. (2007), **Kadınların Dünyası**, Çev. Mehmet Moralı, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

THUKYDIDES, (1910), **The Peloponnesian War**. London, ed and trans. J.M. Dent; New York, E.P. Dutton

VOLKMAN, T.A. (1994), “Our Garden is the Sea: Contingency and Improvisation in Mandar Women’s Work”, **American Ethnologist**, 21, No.3, August, 564-585.

VITRUVIUS, (1914), **The Ten Books on Architecture**, Morris Hicky Morgan. Cambridge: Harvard University Press. London: Humphrey Milford. Oxford University Press, 1914.

WINTERS, H. (1968), “Value systems and trade cycles of the late archaic in the Midwest”, in **New perspectives in archeology**, Ed. S. R. Binford and L. R. Binford. Chicago, 175-222.

YOUNG, R. (2000), **Beyaz Mitolojiler**, Çev. Can Yıldız, Bağlam Yayınları, İstanbul.

XENOPHON, (1983), **Xenophon in Seven Volumes, 3, 5 and 6.**, ed. and trans. W. Miller, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. Vol.3: 980; vol.5: 1983; vol.6: 979.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokulu Beylerbeyi İlkokulu'nda okudu. Ortaokul ve liseyi Beylerbeyi Lisesi'nde tamamladı. 2003 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı'ndan mezun oldu. Mezuniyetinin ardından iki yıl süreyle sualtı arkeolojisi alanında çalışmalarına devam etti. 2008 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans programına başladı.

Mayıs 2012

Özlem YENİAY